وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا

تے زمین ماں کوئے جاندار اسو نیہنہ جس غی روزی غی ذمہ واری اللہ تعالیٰ ور نہ وہے

وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۭ كُلٌّ فِيْ كِتٰبٍ

تے وہ اس غا رہݨ غی جگہ ناں وی جانٔے تے اس جگہ ناں وی جت وہ سوپیو جئے (یوہ) سارو کجھ اک صاف کتاب

مُّبِيْنٍ ⑥ وَهُوَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

ماں لکھیو وو ہے (۵) تے وہ وہ ہی تے ہے جس نے اسماناں ناں تے زمین ناں

فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ وَّكَانَ عَرْشُهٗ عَلَى الْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ

چھیاں تہاڑاں ماں پیدا کیو (اسویلے) اس غو عرش پانٔی ورتھو تانجے وہ تمناں ازما وے

اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ۭ وَلَىِٕنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ

جے کہڑو تھارے بچوں چنگا عمل کرے! تے جیکدے تم (انھاں ناں) یاہ کیہنہ غا جے تم مرن تیں

مِنْۢ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ

بعد دوہری واری پیدا کیّا جیں غا تاں جہڑا لوک کافر ہیں ویہہ ضرور کیہنہ غا جے یوہ تے

اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ⑦ وَلَىِٕنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ

باندے باچھڑ جادو ہے (٦) تے جے ہم مقرر وقت توڑی انھاں تیں عذاب ناں

اِلٰٓى اُمَّةٍ مَّعْدُوْدَةٍ لَّيَقُوْلُنَّ مَا يَحْبِسُهٗ ۭ اَلَا يَوْمَ

ہٹا لیاں؛ تاں یہ ضرور بول پُویں غا: جے کہڑی چیز اس ناں ڈک رہئی ہے؟ یاد رکھو! جس تہاڑے

يَاْتِيْهِمْ لَيْسَ مَصْرُوْفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا

وہ انھاں ور آپُوے غو؛ فر کسے را ٹالیو نیہنہ جاسکسیں تے جس چیز غو یہ مخول بنانویں

كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۧ ⑧ وَلَىِٕنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ

واہی انھاں ناں کہیرا ماں لے لئے غی (۷) تے جیکدے ہم انسان ناں اپنی مہربانی

مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنٰهَا مِنْهُ ۚ اِنَّهٗ لَيَــُٔوْسٌ كَفُوْرٌ ⑨

غو ذائقو چکھانواں فر اس کولوں واہ لے لیاں تاں وہ تدّے ہی ناامید تے ناشکرو ہو جئے؛

ات توڑی کہ اسے حال ماں اس غی موت آجے یا ہی توحید، رسالت تے اپݨاں لیکھا غی تیاری تے اللہ در توجہ ساراں نبیاں غی تعلیم غو نچوڑ ہے۔

(۳) یعنی جہڑو قرآن غا اس سینا ناں من غے، اس ور ایمان لیا غے اپݨی زندگی اس غی چھاں ماں گذارے غو اس ناں آخرت ماں اپݨاں مالک غی طرفوں کے کجھ لبھے غو اس غی گل ہی کے ہے! دنیا ماں اللہ تعالیٰ اس ناں عیش غی تے مزہ غی زندگی دیدیئے غو، اس غا دل ماں اسو سکون تے اطمنان پیدا کردیئے غو کہ وہ آخرت غی نعمتاں غی تاہنگ ماں تے اپݨاں مالک غی رضاء پچھے کنڈاں ناں وی پُھل سہئی کرے غو دنیا ناں پہانویں وہ غریب تنگ دست ہی سہی وہے ور اس غا دل ماں لکھاں بادشاہیاں تیں بدھ بے پرواہی وہے غی جد کہ اللہ غی یاد تیں غافل پہانویں ستاں بادشاہیاں غو مالک وہے ور اس غا دل ماں سکون تے اطمنان نیہنہ نصیب ہو تو وہ دسے تے بادشاہ ور اس غی زندگی بے پانٔی مچھی تیں وی بدھ تڑفاٹ ماں وہے ﴿فَاِنَّ لَهٗ مَعِيْشَةً ضَنْكًا﴾ (طٰہٰ۱۲۴) خیر! خدا غا دین ناں نہ منن آلا غی یاہ چار تہاڑا غی فانی زندگی تے جس راکس راگذر ہی جے ور آخرت ماں تے بہت بڑو عذاب اس غی اڈیک ماں ہی ہے۔

(۴) قرآن غا آݨ تیں بعد دنیا غی دو قسم ہو گئیں کجھ اس سُچا پیغام ناں منن آلا فرمانبردار تے کجھ نہ منن آلا نافرمان انھاں غو اصل نمیڑو آخرت ماں ہی وہے غو، جت چُھوٹھ سچ غو نکھیڑ وہے غو، فرمانبردار نافرمان کنی کنی ویں غا اُسّے عدالت غو ذکر کیّو جا رہیو ہے کہ اس تیں بچ کوئے نیہنہ سکتو جاݨوں اوڑک ساراں نے اسے غی بارگاہ ماں ہے تے اس قادرِ مطلق غا قانون غی پغڑ تیں کوݨ بچ سکے وہ تے ہر چیز ور قدرت رکھݨ آلو ہے اس تیں کسے غو کوئے عمل تے کسے غی کائے گل چھپی نیہنہ رہ سکتی جہڑا لوک اسلام غے خلاف یُو اُبند کر کر غے تے کپڑا پلہیٹ پلہیٹ غے سازش کریں، اپݨی چھاتی دوہری کر کر غے اپݨیں گل اللہ تیں چھپانٔی چاھویں ویہہ اس تیں چھپ نیہنہ سکتا وہ ہر حال ماں دیکھ رہیو ہے تے ہر اک گل اس غا علم ماں ہے، دلاں غا راز وی اس تیں چھپیا وا نیہنہ قیامت غے تہاڑے یہ سارا راز باندے آجیں غا ﴿هذا ما ذهب اليه الرازی وطائفة من المفسرين والجمهور علىٰ ما رواه البخاری عن ابن عباس و فيه اقوال اُخر ايضاً﴾۔

(۵) یعنی جس را انسان کسے وی حال ماں وہے وہ اللہ تعالیٰ غی نظراں تیں اولے نیہنہ ہو سکتو اسے را یاہ وی اس غی قدرت ہے کہ جتناں جیتا جی ہیں، جتنی وی اس غی مخلوق ہے نکی تیں نکی تے بڑی تیں بڑی، انسان وہے یا حیوان ہوا ماں اڈݨ آلا پکھیروں ویں یا بݨا ماں رہݨ آلا جانگلی جانور، سمندر غیں مچھیں ویں یا زمین غا کیڑا مکوڑا ہر ایکݨ غی روزی اللہ تعالیٰ نے اپݨاں فضل ناݪ اپݨے ذمہ لی وی ہے؛ وہ ہی روزی غا ذریعہ پیدا فرماوے تے وہ ہی انھاں ذریعاں ناݪ ہر ایکݨ ناں روزی دیئے کسے ناں محنت مزوری تے مشقت ناݪ تے کسے ناں اسان جئیو سوہکھو رغزار دے غے، فر ہر ایکݨ ناں اپݨی لکھی وی روزی کھٹݨ غی جاچ وی وہ ہی دسے، بہر حال ساری جیا جون ماں کوئے اک وی جیتو جی اسو نیہنہ ہو سکتو جس غی زندگی غا ساہ تے اجوں باقی ویں ور اس غی روزی غو کوئے بندوبست ہی نہ وہے۔ تے جد ہر ایکݨ چیز ناں روزی اسے نے دیݨی ہے فر ضروری ہے کہ اس ناں ہر ایکݨ چیز غو علم وہے جے کہڑی چیز اس ویلے کت ہے اسے ناں فرمایو جے وہ ہر ایکݨ چیز غا ''مستقر،، یعنی رہݨ غی جگہ ناں وی جانٔے تے ''مستودع،، یعنی اس جگہ ناں وی جت واہ سونپی جے، اس غی تفسیر کئیں طرح کی گئی ہے، جس را کہ مستقر باپ غیں ہڈیں جت نطفو رہ تے مستودع ماں غو شکم، یا مستقر دنیا ماں واہ جگہ جت کسے غا رہݨ غو اصلی ٹھکاݨوں وہے تے مستودع جت عارضی طور ور پڑا کر لئے، یا مستقر قبر تے مستودع محشر غو میدان یا جنت دوزخ القصو کوئے اپݨاں رہݨ غی جگہ تے ٹھکانہ ور وہے یا عارضی پڑاو ور وہے ہر حال ماں وہ اللہ غا علم ماں وہے تے وہ اپݨاں علم غے مطابق اس ناں روزی دیتو رہ، سگوں یہ ساریں گل انسان غا دنیا ور آݨ تیں پہلاں ہی اک واضحہ کتاب یعنی لوحِ محفوظ ماں لکھی وی ہیں۔

(٦) اللہ تعالیٰ غا علم تیں بعد ہُݨ اس غی قدرت بیان کی جارہئی ہے اس غی قدرت دیکھو یاہ زمین تے یہ سارا اسمان بلکہ دیہنہ، چن، تارا، دریا، پہاڑ، سمندر تے ات غیں یہ رنگ برنگیں چیز ساریں ہی اس غی مخلوق تے اس غی پیدا کی وی ہیں انھاں بچوں نہ کوئے آپ دنیا ور آیو تے نہ کسے دیوی دیوتا تے غیر اللہ نے پیدا کیو یہ ساری اسے غی پُھل کھیلی ہے جہڑی اس نے چھیاں تہاڑاں ماں تیار کی تھی تے یہ چھ تہاڑا اس ویلے غا تھا

وَلَئِنْ اَذَقْنٰهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُوْلَنَّ

تے جے ہم اس ناں کسے مصیبت غا آنؔ تیں بعد نعمت غو مزو چکھانواں تاں وہ مست ہو غے کہنؔ لگ پُوے:

ذَهَبَ السَّيِّاٰتُ عَنِّيْ ؕ اِنَّهٗ لَفَرِحٌ فَخُوْرٌ ﴿۱۰﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ

میریں اوکھت تے ساریں دور ہوگئیں؛ واقعہ ہی انسان بڑو پھنڈنؔ آلو بڈیار دسنؔ آلو ہے (۸) ور ویہہ لوک جنھاں نے

صَبَرُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ

صبر کیّو تے چنگا عمل کیّا انھاں واسطے تے بخشش

وَّاَجْرٌ كَبِيْرٌ ﴿۱۱﴾ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوْحٰٓى

اور بہت بڑو اجر ہے (۹) تے (اے نبیؐ) کیوں! تم اس وحی بچوں کجھ چھوڑ دیں غا جہڑی تھارا

اِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَّقُوْلُوْا لَوْلَآ

درو ہے، تے تھارو دل تنگ ہور ہیو ہے بس انھاں غی یاہ گل کہن ور جے (اللہ تعالیٰ غی طرفوں) اس شخص ور

اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهٗ مَلَكٌ ؕ اِنَّمَآ اَنْتَ نَذِيْرٌ ؕ

کوئے خزانوں کیوں نیہنہ نازل کیو جاتو؟ یا اس ناں کوئے فرشتو کیوں نیہنہ آ جاتو! تم تے بس آگاہ کردین آلا ہیں

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿۱۲﴾ اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ؕ

تے اللہ تعالیٰ ہر چیز غو کارساز ہے (۱۰) ویہہ یاہ گل کیہنہ: جے نبیؐ نے یوہ (قرآن) پلّے تیں بنالیو ہے

قُلْ فَاْتُوْا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهٖ مُفْتَرَيٰتٍ وَّادْعُوْا

تم فرمادیو: فر تے تم وی پلّے تیں بنائیں ویں اس جسیں دس سورت لے آ وَ! تے اللہ تیں علاوہ

مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ

تم جس ناں وی (اپناں اپرالا واسطے) بلا سکیں بلا لیو! جیکر تم

صٰدِقِيْنَ ﴿۱۳﴾ فَاِلَّمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَكُمْ فَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَآ اُنْزِلَ

سچا ہیں! فر جے ویہہ تھاری یاہ بنگار قبول نہ کریں تاں (اے مسلمانوں) تم یقین کرلیو جے بلاشبہ یوہ قرآن اللہ غا علم غے

بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۴﴾

مطابق نازل ہوو و ہے تے (یقین کرو) جے اس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ فر کیوں! ہُن تم فرمانبردار و یں غا (۱۱)

جس ویلے یہ دیہنہ چن نیہنہ تھا یعنی چھ دور ماں یا یوہ کہہ لیو ہے جے اس ویلا غو انداز واج غا چھ تہاڑاں غے برو بر ہے، تے رہئی یاہ گل کہ جد یاہ کائنات تھی ہی نیہنہ فر اس غی بادشاہی، اس غی حکومت تے اس غو تخت تھو کا نہہ ور؟ جواب دتو جے اس ویلے اس غو عرش پانٔی ور تھو بس عرش تھو تے اس تیں بعد پانی تھو تے سورت انبیا آیت ۳۰/ ماں ہے جے اسے پانی ناںؔ جیا جون بنائی گئی، فر اس لمی چھڑی کائنات غا پیدا کرن غو مقصد بیان فرمایو جے اس سارا کئیں غے پچھے مقصد انسان غو امتحان ہے جے دیکھاں کونؔ اس عجیب نظام ور غور کر غے اپناں مالک ناپشانٔے تے زندگی اس غا حکماں ور گذار غے اس غو شکر ادا کرے۔ ات بچ غے انسان یاہ حقیقت آپے ہی سمجھ جے کہ جد مقصدات امتحیاں لینوں ہے فر ضروری ہے کہ اس زندگی تیں بعد وی زندگی غو کوئے اسو مدان وہے جت اس امتحیان غو نتیجو نکلے تے فر ہر ایکنؔ ناں اس غا کیا غو پھل لبھے نیکاں ناں نیکی غو بداں ناں بدی غو، یاہ گل انسان حالانکہ آپے سمجھ جے تے اس غا مننؔ ور مجبور ہو جے ور انھاں کافراں ناں دیکھو! انھاں غی کسرامت مارے گئی ہے کہ انھاں ناں جد یاہی حقیقت سمجھائی جے کہ تم نے مرن تیں بعد فرزنداں ہونٔوں ہے جت عملاں غو لیکھو وہے غو تے ہر ایکنؔ ناں اپناں کیا غی مزوری لبھے غی یہ کافر اس گل ناں منن واسطے تے تیار نیہنہ ہوتا ور قرآن غا اس اثر دار بیان غے اگے جد لاجواب ہو جیں فر کیہنہ جے یوہ قرآن تے نیش جادو ہے یعنی اس غی گلاں غی نعوذ باللہ! حقیقت تے کجھ نیہنہ ور اپناں اثر ناںؔ یوہ جادو ہاروں لوکاں غا دل اپنٔے در چھک لئے۔ سبحان اللہ! اس تیں قرآن غی شان غو پتو لگے کہ مکہ غا کافر وی دلاں غی تنڈراں ناں چھکی لانؔ آلو قرآن ناں ضرور منیں تھا۔ ہاں! یاہ ہور گل تھی کہ ویہہ ضد کرو دھ غی وجہ تیں ایمان نیہنہ لیا نویں تھا۔

(۷) یعنی انھاں نافرمان انساناں ناں، جہڑا مرن تیں بعد پیدا ہونؔ ناں تے دنیا غا عملاں غی سزا جزا ناں نیہنہ منتا؛ جد اللہ تعالیٰ غا عذاب تیں ڈرایو جے، فر وہ اپنٔی حکمت تے مصلحت غے مطابق اس عذاب ناں کجھ چر توڑی روک لئے۔ کیونجے اس نے موت تے زندگی ہاروں عذاب گہلّنؔ غو وی اک ویلٔو متھیو وہ ہے اس تیں پہلاں عذاب نیہنہ آ سکتو؛ فر یہ نافرمان یہ آخرت غا منکر اس خدائی عذاب غو مخول تے ہاسی بنانؔ لگ جیں تے خدا غا عذاب غی ہاسی اڈا غے کیہنہ! وہ عذاب آتو کیوں نیہنہ؟ اُرے وہ عذاب ہے کت ہے؟ وہ ڈکیو وو کا نہہ نے ہے؟؟ فرمایو: سنوں! بلکہ کن کھول غے سُنؔ لیو! اج تے تم اس واسطے کاہلا ہووا ہیں ور جس تہاڑے وہ آ جے غو تے تم اس غے کڑ نگے چڑ جیں غا فر وہ کسے غا ٹالن ناںؔ ٹلسے نیہنہ اس ویلے تے یہ ظالم اسے چیز غا یعنی عذاب غا گھیرا ماں آ جیں غا جس غو اج یہ مخول بنانویں۔

(۸) سبحان اللہ! انسان جد اپناں مالک تیں تے اپناں مالک غا دین تیں دور ہو جے، جس ویلے اسمانی تعلیم تیں اس غو پلو چُھٹ جے اور وہ اپناں نفس غے اڈے چڑ غے شیطان غے لڑ لگ جے فر اس غی سوچ کتنی بودی تے کتنی اپلاتی ہو جے کہ پہلاں وہ آپے عذاب غی مانگ کرے، سگوں چر لگنؔ ور اس غو مخول وی بناوے تے اس ور ہسے وی! ور جس ویلے اللہ تعالیٰ اپنٔی ہی دتی وی کائے نعمت لے لئے، تاں اک چھنجوڑ لگتاں ہی ساری سرٹ مٹھی ہو جے اج توڑی خدا نے جتنی وی نعمت عطا کیں ویں ساریں اس ناں بسر جیں تے وہ ناشکرو ہو جے بلکہ اگے واسطے وی اس غا بوآ تیں سروں مایوس ہو غے بیس رہ، یاہ نیہنہ سوچتو جے جس نے پہلاں مناں اتنی نعمتاں ناںؔ نوازیو تھو اس غو بُو وَ ہُنؔ وی کُھلّو ہے، تے جد اللہ تعالیٰ اسا انسان وروں کائے مصیبت تے پریشانی ہٹا غے اس ناں اپنٔی رحمت ناںؔ نواز چھوڑے فر اس غو کم لوکاں ناں بڈیار دسٔوں، پھنڈٔوں، تے آکڑنوں رہ جے جے میری تنگی تکلیف گئی آئی، ہُنؔ کد مصیبت آ سکے! یعنی پشلی حالت یاد کر غے نہ اس غو شکر ادا کرے، نہ اس غو احسان منّے تے نہ اس گل تیں ڈرے جے ویہہ تہاڑ افر وی آ سکیں بس خدا غا دین ناں چھوڑ غے انسان غی کسے پاسے کوئے حد نیہنہ رہتی، ہر تھئی تے ہر ویلے وہ حدوں بدھیو رہے۔

(۹) پہلی آیتاں ماں نافرمان انسان غو جہڑو حال بیان ہوو ؤ تھو اللہ غا فرمانبردار بنداں غو حال اس تیں بالکل بکھر و وہے ویہہ خوشحالی ماں تے اسانی ماں اپناں مالک غو شکر کریں تے پریشانی اور مصیبت ور صبر کریں اس گلوں انھاں واسطے ہر ایکنؔ حالت ماں خیر ہی خیر وہے، یاہی گل رحمتِ عالم ﷺ نے قسم کر غے اس را فرمائی ہے جے اللہ مومن واسطے جہڑو وی فیصلو کرے اس ماں اس واسطے خیر ہی خیر وہے

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ

جہڑو آدمی دنیاوی زندگی غو تے اس غی رونق غو طلبگار روہے اساں لوکاں ناں ہم انھاں غا عملاں غو بدلو اسے دنیا ماں

اَعْمَالَهُمْ فِيْهَا وَهُمْ فِيْهَا لَا يُبْخَسُوْنَ ⑮ اُولٰٓئِكَ

پورو پورو دیدیاں تے اس ماں انھاں ناں ذری کمی نیہنہ کی جاتی ؛ یہ ہی ویہہ لوک ہیں

الَّذِيْنَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا

جنھاں واسطے آخرت ماں دوزخ غی اگ تیں سوا کجھ نیہنہ ؛ تے دنیا ماں انھاں غو کیّو

صَنَعُوْا فِيْهَا وَبٰطِلٌ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ⑯ اَفَمَنْ كَانَ

کرتا یو سب برباد ہوجئے غو؛ تے جتناں عمل یہ کرتا رہیا سارا ضائع ہوجیں غا (۱۲) تے کیوں! (یوہ دنیا غو طلبگار

عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّهٖ وَيَتْلُوْهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهٖ

اس غے برابر ہوسکے) جہڑو اپناں رب غی طرفوں صاف دلیل ور وہے تے اس غے ناں ناں اک گواہ وی وہے، تے اس تیں

كِتٰبُ مُوْسٰٓى اِمَامًا وَّرَحْمَةً ۗ اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ۗ

پہلاں موسیٰؑ غی کتاب وی (گواہ وہے) جہڑی پیشوا تے رحمت ہے، اسا لوک ہی اس قرآن ور ایمان لیانویں

وَمَنْ يَّكْفُرْ بِهٖ مِنَ الْاَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهٗ ۚ فَلَا

تے انسانی جماعتاں بچوں جہڑو وی اس تیں نمکرے غو اس غو ٹھکانوں تے چھیکڑ دوزخ ہی ہے؛ تے (اے مخاطب)

تَكُ فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۗ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ وَلٰكِنَّ

توں اس غا بارہ ماں کسے شک شبہ ماں نہ رہیئے ! یوہ قرآن تیرا رب غی طرفوں برحق ہے ، ور

اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ⑰ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى

مچ سارا لوک ایمان نیہنہ لیا تا (۱۳) تے اس تیں بڑو ظالم کون وہے غو جہڑو جھوٹھی

عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۗ اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُوْنَ عَلٰى رَبِّهِمْ

گل بنا غے اللہ تعالیٰ ور لاوے یہ لوک اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں پیش کیّا جیں غا

وَيَقُوْلُ الْاَشْهَادُ هٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلٰى رَبِّهِمْ ۚ

تے گواہ کہینہ غا جے یہ ہی ویہہ لوک ہیں جنھاں نے کوڑیں گل بنا بنا غے اپناں رب ور لائیں تھیں

جے اس ناں اسانی تے خوشحالی نصیب وہے تاں وہ اس ور شکر کرے یوہ وی اس واسطے بہتر ہے (کیونجے اس ور ثواب لبھے) تے جے اس ور کائے تنگی یا مصیبت آ جے فر وہ اس ور صبر کرے تاں یوہ وی اس واسطے بہتر ہی وہے (کیونجے صبر ور اجر لبھے) تے یاہ شان بس مومن ہی غی ہے کسے دوجا غی نیہنہ (مسلم شریف)

(۱۰) مشرکاں ناں رحمتِ عالم ﷺ غی تبلیغ ور ڈاہڈی لہر چڑھے تھی اسے گلوں ویہہ اڈی چوٹی غو زور لا غے حضور ﷺ ناں دین غی تبلیغ کرن تیں دور رکھن غی کوشش کریں ویں تھا، ویہہ نبی ﷺ اگے پٹھاسِدا سوال اسے گلوں کریں ویں تھا تانجے حضرتؐ انھاں غا سوالاں تیں اکّ جیں تے خدا غا دین غی دعوت دینْی چھوڑ دیں بلکہ گھڑی گھڑی نواں نواں معجزاں غی مانگ پچھے وی یا ہی سوچ کم کر رہئی تھی جے کدے تے اکّ غے یاہ تبلیغ چھوڑ ہی دیں غا، اس آیت ماں اللہ تعالیٰ اپناں حبیب ﷺ ناں یا ہی گل فرمار ہیو ہے جے کیوں! تم انھاں مشرکاں غیں اسیں بیہودہ گلاں ور تنگ دل ہو جیں غا!؟ نیہنہ! اسی گل کدے نیہنہ ہوسکتی، بلکہ اے نبی ﷺ تمناں تے سگوں ہور ڈٹ غے دین غی دعوت دینْی لوڑیئے تانجے مشرک ہی اکّ جیں تے اسیں بیہودہ گل کہنْی تے اسیں تاہنگ کرنی ہی چھوڑ دیں، کیونجے تھارو کم تے صرف اگاہ کرنْوں تے چھڑو پیغام پہچانْوں ہے، فر کوئے منے یا نہ منے یوہ تھارے مٹے نیہنہ، بلکہ اللہ ہی ہر اک چیز غو کارساز ہے انھاں غو معاملو وی اُسے غے حوالے کر چھوڑو! وہ آپے انھاں نالْ مُک لئے غو۔

(۱۱) مشرک ہُٹ مٹ غاں معجزاں غی دو دو مانگ کر رہیا تھا، حالانکہ جیکدے ویہہ واقعہ ہی دلاں غی تسلی لوڑیں تھا تاں تے انھاں واسطے وہ کلام ہی سب تیں بڑو معجزو تھو جہڑو رحمتِ عالم ﷺ ور نازل ہور ہیو تھو، ور اللہ غا کلام قرآن پاک ناں تے ویہہ نبی پاک ﷺ غو پلّے تیں بنْایو وا اپنْوں کلام کہینہ تھا، اسے غا جواب ماں فرمایو جار ہیو ہے، جے جی بسم اللہ! آ وَ اسے ور فیصلو کرلیاں، جیکدے تھارو دعو و سچو ہے جے قرآن رحمتِ عالم ﷺ نے پلّے تیں بنْا لیو ہے تے یوہ اللہ غو کلام نیہنہ! تاں تم سارا ادیب تے شاعر رلْ غے سگوں جنھاں ناں تم خدا تیں سُوا حاجت ور اتے مشکل کشاء سمجھیں تے جنھاں غی عبادت کریں اور اُنھاں کونْوں دعا منگیں، انھاں ناں وی اپنْی مدد واسطے بلّا لیو فر تم سارا رلْ غے اس قرآن جسیں دس سورت ہی بنْا دسو! آ وَ مدان ماں اور اس غو مقابلو کرو! ور جے تم سارا رلْ غے اپنْاں باطل معبوداں غی مدد نالْ اسو کلام نہ بنْا سکیں فر کیوں نیہنہ منتا جے یوہ انسان غو کلام ہے ہی نیہنہ، تئیں اس غو مقابلو کوئے انسان نیہنہ کر سکتو بلکہ یوہ اللہ غو کلام ہے تے جس پاک ہستی ور اللہ غو کلام نازل ہور ہیو ہے ویہہ اللہ غا سچا نبی ہیں، تے ہور غور کرو! جیکدے اللہ تیں سُوا کوئے ہور وی معبود ہوتو جس را کہ مشرکاں غو خیال ہے تاں وہ اپنْی خدائی ثابت کرن واسطے تے اس گل ناں ثابت کرن واسطے جے یوہ اللہ غو کلام نیہنہ ہے، ضرور اپنْاں منن آلاں غی مدد کرتو، تے اس خدائی کلام غو مقابلو کرتو ور جد کسے نے تھاری مدد نیہنہ کی، نہ تھارا کونْوں اسو کلام بنْوا یو، فر کیوں نیہنہ منتا جے اک اللہ تیں سُوا کوئے ہور معبود ہے ہی نیہنہ جیکدے ہوتو تاں ضرور مدان ماں آتو آخر ماں فر ایمان غی زودار دعوت دتی کہ جد قرآن غی یہ دوئے گل ثابت ہو گئیں فر تے اسلام غو سچو دین ہونْوں وی دیہنہ دپہراں ہاروں ثابت ہو گیو تے اچھا! ہُنْ تم مسلمان ویں غا!؟
﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ﴾۔

(۱۲) ان دو آیتاں ماں اک مُچ گوڑی ور صاف سچی حقیقت بیان ہوئی ہے تے یاہ گل سورت بنی اسرائیل آیت ۱۸، ۲۱ ماں تے سورت شوریٰ آیت ۲۰ ماں وی آئی ہے جے جہڑا لوک یا جہڑیں قوم چھڑی دنیا غی ترقی ناں، دنیا غی لش پھش ناں، دنیا غی دولت تے دنیا غی کھڑ پینچی ناں سب کجھ سمجھ لیں، ساری دوڑ تہا بس اس واسطے کریں اور انھاں غی تاہنگ بس دنیا ہی دنیا رہ جے، ویہہ بے فکر رہینہ انھاں غا کفر انھاں غی شرک، انھاں غی منافقت تے انھاں غی ریاء کاری غی وجہ تیں انھاں غیں دنیا غیں ترقیں نیہنہ بند ہوسیں بلکہ اِنھاں ناں دنیا ماں اپنْی دوڑ بھج غو بدلو ضرور لبھے غو ویہہ دنیا ماں رج غے دل غی پَہڑاس کڈ لیں، ور اک گل چنگی طرح سُنْ لیں جے یوہ سارو گُوئی بس دنیا ماں ہی لبھے غو آخرت ماں تے انھاں واسطے دوزخ غی پہختی اگ تیں بجنْ کجھ وی نیہنہ، ویہہ یہودی ویں یا عیسائی، مشرک ویں یا منافق یا ناں غار یا کار مسلمان ویں، انھاں ناں اپنْی دنیا غیں کھٹیں آخرت ماں کجھ کم نیہنہ

اَلَا لَعۡنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيۡنَ ۞۱۸ الَّذِيۡنَ يَصُدُّوۡنَ
سُنّ لیو ! ظالماں ور اللہ تعالیٰ غی لعنت ہے ؛ جہڑا لوکاں ناں اللہ تعالیٰ غا
عَنۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ وَيَبۡغُوۡنَهَا عِوَجًا ؕ وَهُمۡ بِالۡاٰخِرَةِ هُمۡ
رستہ تیں روکیں ، تے اس رستہ ماں ڈِنگ لوڑتا ریہنہ تے یہ ہی آخرت غا
كٰفِرُوۡنَ ۞۱۹ اُولٰۤـئِكَ لَمۡ يَكُوۡنُوۡا مُعۡجِزِيۡنَ فِى الۡاَرۡضِ
منکر ہیں (۱۴) یہ لوک روئے زمین ماں اللہ تعالیٰ ناں عاجز نیہنہ کر سکیا
وَمَا كَانَ لَهُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ مِنۡ اَوۡلِيَآءَ ۘ يُضٰعَفُ
تے نہ اللہ تیں سوا انھاں غو کوئے مدد گار ہے ، انھاں ناں (ہُنّ)
لَهُمُ الۡعَذَابُ ؕ مَا كَانُوۡا يَسۡتَطِيۡعُوۡنَ السَّمۡعَ وَمَا
دونوں عذاب دتو جئے غو ، یہ نہ سُنّ سکیں تھا تے نہ
كَانُوۡا يُبۡصِرُوۡنَ ۞۲۰ اُولٰۤـئِكَ الَّذِيۡنَ خَسِرُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ
یہ دیکھ سکیں تھا (۱۵) یہ ہی لوک ہیں جنھاں نے آپے اپنوں نقصان کیّو ہے
وَضَلَّ عَنۡهُمۡ مَّا كَانُوۡا يَفۡتَرُوۡنَ ۞۲۱ لَا جَرَمَ اَنَّهُمۡ فِى
تے انھاں غا اپنّاں بنّایا وا (معبود) انھاں تیں غائب ہو گیا؛ یقینی گل ہے جے آخرت ماں یہ ہی لوک
الۡاٰخِرَةِ هُمُ الۡاَخۡسَرُوۡنَ ۞۲۲ اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا
سب تیں زیادہ گھاٹا ماں ریہنہ غا (۱۶) بیشک جہڑا لوک ایمان لیا یا تے انھاں نے چنگا
الصّٰلِحٰتِ وَاَخۡبَتُوۡۤا اِلٰى رَبِّهِمۡ ۙ اُولٰۤـئِكَ اَصۡحٰبُ الۡجَـنَّةِ ۚ
عمل کیّا تے اپنّاں پالنہار اگے نیئواں ہو غے رہیا یہ لوک جنتی ہیں
هُمۡ فِيۡهَا خٰلِدُوۡنَ ۞۲۳ مَثَلُ الۡفَرِيۡقَيۡنِ كَالۡاَعۡمٰى وَالۡاَصَمِّ
ویہہ سدا اسے ماں ریہنہ غا؛ انھاں دواں ولاں (یعنی موموناں تے کافراں) غی مثال اسی ہے جس را اک آدمی انّوں تے
وَالۡبَصِيۡرِ وَالسَّمِيۡعِ ؕ هَلۡ يَسۡتَوِيٰنِ مَثَلًا ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوۡنَ ۞۲۴ ع ۲
ڈورو وہے تے اک دیکھنّ اور سننّ آلو وہے؛ کیوں! دواں غی حالت اک جسی ہو سکے! فر کیوں! تم سمجھتا نیہنہ (۱۷)

آ سیں، اساں لوکاں نے دنیا ماں اپنّی مشہوری واسطے اپنّاں خیال ماں جہڑا کجھ نیک عمل کیا ویں غا، خیرات کی وہے غی انسانی ہمدردی ور کسے غی مدد کی وہے غی یا ہور کوئے نیک کم کیو وہے غو آخرت ماں اس غو کجھ ثواب نیہنہ لبھ سے، کیونجے انھاں نے یہ کم اللہ غی رضا واسطے یا آخرت غا ثواب واسطے تے کیا ہی نیہنہ تھا، خدا نے وی اساں کماں غی جزاء دنیا ماں ہی دے چھوڑی آخرت ماں تے یہ ساریں کھٹیں بیکار اور باطل ہو جیں غیں۔

(۱۳) یعنی اک تے وہ اُپلّو بندو ہے جس نے سب کجھ دنیا غی زندگی ناں ہی سمجھ لیو ہے تے اک یوہ بندو ہے جہڑو اپنّاں رب غی دتی وی ﴿ بَيِّـنَةٌ ﴾ یعنی فطرت غی سچی دلیل ور کھلو ہے، کیونجے اللہ نے ہر اک بندہ ناں جس فطرت ور پیدا کیو ہے اس ماں ہر انسان غا دل ماں اپنّاں رب ناں منّنّ غی تاہنگ ہے تے رب ناں منّنّ غی سوچ ہر اک بچو اپنّی ماں غا شکم تیں نالّ لے غے آوے جس ناں رحمتِ عالم ﷺ نے اس را بیان فرمایو جے ہر اک بچو فطرت ور یعنی اسلام ور پیدا وہے فر اس غا ماں باپ اس ناں (اپنّاں ماحول نالّ) یہودی، عیسائی یا مجوسی بنّا لیں (بخاری مسلم) بہر حال جہڑو بندو اپنّی فطرت ور قائم تھو فر جس ویلے قرآن آیو اس نے اس بندہ غا دل غی گل غی تائید کی، اس ناں اسے دینِ فطرت تے اسے توحید غی دعوت دتی قرآن غی ہر اک گل اس ناں اس را لگی جس را یاہ اسے غا دل غی گل ہے، اپروں جس ویلے اس نے قرآن تیں پہلیں کتاباں ور خاص کر غے حضرتِ موسیٰؑ ور نازل ہونّ آلی کتاب تورات ور غور کیو تے اس ناں صاف دِسیو جے واہ وی اسے فطری دین تے اسے توحید غی دعوت دے رہئی ہے تے اسے در لوکاں غی رہنمائی کر غے اللہ غی رحمت غا بوآ کھول رہئی ہے فر اس غو دل اس دین ور بالکل مطمئن ہو گیو ہُنّ دسو! کیوں یوہ بندو اُس پِشلا نافرمان بندہ جسو ہو سکے! بالکل نیہنہ قرآن ور تے اسا لوک ہی ایمان لیا نویں انھاں نافرماناں ناں یاہ دولت کد نصیب وہے!۔ ات کھلّ غے قرآن ساری دنیا ناں اک سخت در ڈتے تھمکی دیئے جے انھاں دواں بنداں غا رستا کھلا ہیں جس ور روح کرے چلو ور اک گل چنگی طرح یاد رکھیو جے ہُنّ اس قرآن ور تے رحمتِ عالم ﷺ ور جہڑو وی ایمان نیہنہ لیا سیں اس نے رہنّوں سدا جہنم ماں ہی ہے پہانویں وہ کِدے غو تے کسے قوم یا مذہب غو وہے، یا ہی گل نبی پاک ﷺ نے اپنّاں لفظاں ماں قسم کر غے اس را بیان فرمائی جے ''اس دور غا جس یہودی تے عیسائی نے وی میری نبوت غا بارہ ماں سینوں فر وہ ایمان نہ لیا یئو وہ جہنم ماں ہی جے غو (مسلم) فر قرآن ہر اک انسان ناں کہہ جے اتنی دلیل سن لینّ تیں بعد ہُنّ تیرا دل ماں اس قرآن غا بارہ ماں تے رحمتِ عالم ﷺ غا بارہ ماں کوئے شک شبو نیہنہ رہنّوں چاہئے۔ یوہ تیرا رب غی طرفوں بالکل برحق ہے جہڑا اس ناں نیہنہ منّتا ویہہ نیش جاہل، ضدی تے نموہرا ہیں پہانویں انھاں غی تعداد مچ زیادہ ہی کیوں نہ وہے۔

(۱۴) قرآن پاک ناں کوڑ کہنّ آلاں ناں کہیو جا رہیو ہے، جے کوڑ یوہ نیہنہ! یوہ تے نیش سچ ہے، کوڑ تے وہ ہے جہڑو مشرک لوک پلّے تیں بنّا بنّا غے اللہ تعالیٰ ور لا رہیا ہیں تے اپنّاں خیال ور کسے ناں خدا غی بارگاہ غو سفارشی کہہ رہیا ہیں تے کسے ناں اس غی خدائی ماں شریک کر رہیا ہیں، تے اللہ غا سچا سُچا کلام ناں چُھوٹھو کہہ رہیا ہیں، یہ گل انھاں ناں کس نے دسیں!! کسے نے نیہنہ! بس اپنے پلّے تیں بنّا بنّا غے کہہ رہیا ہیں، فر اساں مجرماں تیں بڑو ظالم کونّ وہے غو، انھاں ناں ساری خلقت غے سامنّے قیامت غے تہاڑے محشر غا مدان ماں بلایو جئے غو تا نجے ساری خلقت ناں انھاں غا ظلم غو تے انھاں غی نافرنانی غو پتو لگ جئے فر ساراں غے سامنّے گواہ گواہی دیں غا یعنی فرشتا وی، اللہ غا نبی وی! مومن وی تے انھاں غا اپنّاں ہتھ پیروی! سارا انھاں غے خلاف گواہی دیں غا، فر اعلان ہو جے غو کہ انھاں ور خدا غی لعنت ہے تے یہ لعنتی لوک ہیں جہڑا اپہیڑیں چالّ بنّا بنّا غے سدّا ساداں لوکاں ناں اللہ غا دین تیں روکیں ویں تھا، سچا دین ماں عیب کڈ کڈ غے لوکاں ناں اس تیں ابیزار کریں تھا تے اس صاف سِدّا رستہ ماں ڈِنگ لوڑیں تھا اور آخرت غا تے سروں ہی منکر تھا۔

(۱۵) یعنی آخرت تے آخرت ہے یہ ظالم تے دنیا ماں وی اللہ تعالیٰ غا قابو تیں باہر نیہنہ ہو سکتا، نہ کدے چھپ لُک غے یا نس بھّج غے اس غا عذاب تیں بچ سکیں، تے آخرت ماں انھاں واسطے دونوں عذاب

ہے اک اپݨی گمراہی غو دوجے لوکاں ناں گمراہ کرن غو تے اُت یوہ عذاب بدھتو ہی چلیو جے غو کیو نجے یہ دنیا ماں نہ سچی گل سݨ سکیں تھا نہ سچا دین در دیکھ سکیں تھا نہ اللہ غی آیتاں ور غور کر سکیں تھا نہ اللہ غی نشانیاں ناں تے اس غی قدرت ناں دیکھ غے اس ناں سیاݨ سکیں تھا حالانکہ انھاں ناں دل، دماغ، اکھ، کن سب کجھ خدا نے دتو وو تھو ور انھاں ناں بھل ہی نیہنہ لگے تھی۔

(۱۶) یعنی انھاں نے نقصان تے اپݨوں ہی کیو کسے غو کجھ نیہنہ گمایو دنیا ماں جھڑا کوڑا دعوی کرتا رہیا ویہہ آخرت ماں بالکل باطل تے بیکار نکلیا دنیا ماں جھاں ناں خدا غی بارگاہ ماں سفارشی تے جان چھڑکان آلا سمجھتا رہیا آخرت ماں انھاں بچوں کسے نے نہ سفارش کی، نہ مدد تے حمایت کی لہذا ہݨ انھاں غو نقصان ماں رہݨوں کوئے شک شبہ آلی گل نیہنہ رہئی۔

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اِنِّىْ لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۲۵

تے ہم نے نوحؑ انھاں غی قوم در نبی بنا غے چلایا (۱۸) (تے انھاں نے فرمایو:) ہوں تھارا واسطے صاف ڈران آلو ہوں

اَنْ لَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ ۭ اِنِّىْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ

جے تم اللہ تیں سوا کسے غی عبادت نہ کرو ! منّاں تھارا بارہ ماں اک درد ناک دن غا

يَوْمٍ اَلِيْمٍ ۲۶ فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ مَا

عذاب غو ڈر ہے (۱۹) اس ور انھاں غی قوم غا کافر مقدم کہݨ لگا : ہم تے تناں اپݨاں

نَرٰىكَ اِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرٰىكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذِيْنَ

جسو اک انسان ہی دیکھ رہیا ہاں تے ہم یوہی تک رہیا ہاں جے تھاری پیروی کرن آلا مھارا نیچ لوک ہی

هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّاْيِ ۚ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ

ہیں تے ویہہ وی بجݨ سوچݨ سمجھݨ تیں ! تے ہم تمنّاں کسے گل ماں اپݨاں تیں اُپر نیہنہ

فَضْلٍۢ بَلْ نَظُنُّكُمْ كٰذِبِيْنَ ۲۷ قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ

سمجھتا بلکہ ہم تے تمنّاں چھُوٹھا سمجھاں ہاں (۲۰) نوحؑ نے فرمایو: او میری قوم ! تم تکو تے سہی ! جیکدے

كُنْتُ عَلٰي بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَاٰتٰىنِيْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهٖ

ہوں اپݨاں رب غی طرفوں صاف دلیل ور واؤں، اور اس نے منّاں اپݨے کولوں رحمت عطا فرمائی وہے

فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ۭ اَنُلْزِمُكُمُوْهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كٰرِهُوْنَ ۲۸

ور واہ تمنّاں دِستی نہ وہے؛ فر کیوں! ہوں اس ناں زبردستی تھارے سر مڑ چھوڑوں جدکہ تم اس تیں نفرت کریں (۲۱)

وَيٰقَوْمِ لَآ اَسْــَٔـلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۭ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَي اللّٰهِ

تے اے میری قوم! ہوں تھارے کولوں اس (تبلیغ) ور مالݨ تے نیہنہ منگتو میری مزوری تے بس اللہ تعالیٰ غے ذمہ ہے

وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۭ اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّيْٓ

تے ہوں ایمان آلاں ناں اپݨاں کولوں دور نیہنہ کر سکتو بلاشبہ ویہہ اپݨاں رب کولے جان آلا ہیں ور ہوں

ن ہو غم ھضین ہ ہ مقیام ۲۹ ن مُلھجت لہ مق مُک ا

دیکھ رہیو ہوں جے تم واقعہ ہی جاہل پونوں کر رہیا ہیں (۲۲) تے اے میری قوم غیو لوکو! جیکدے ہوں انھاں موماناں ناں

(۱۷) اک پاسے کفر شرک تے چھُوٹھا عقیدا اور خدا غا مقابلہ ماں تکبر تے آکڑ تھی جس غو نتیجو اپر سدا دوزخ ماں رہݨوں بیان ہووو، دوجے پاسے ایمان، نیک عمل تے عاجزی ہے جھڑی خدا غی بارگاہ ماں مچ پسند ہے ہݨ اس غو نتیجو بیان ہو رہیو ہے جے یہ کم کرن آلا سدا جنت ماں عیش کریں غا یوہ بکھرو بکھرو نتیجو اس گلوں ہے کیو نجے دواں جماعتاں غی حالت ماں وی زمین اسمان غو فرق ہے، اک بکھی انّا ڈورا ہیں تے دوجی بکھی لوء آلا کناں آلا ہیں، مومن خدا غی دتی وی اکھاں ناݨ اس غا دین ناں، اس غی قدرت ناں، اس غی نشانیاں ناں دیکھے تے کوڑ سچ ماں نکھیڑ کرے تے کناں ناݨ اللہ غو کلام سُݨیں تے سمجھے جدکہ مشرک نہ اکھاں ناݨ کم لئے نہ کناں ناݨ ! فر دو کنی حالتاں آلا اک جسا کسرا ہو سکیں، جد عمل بکھرا بکھرا ہیں فر نتیجو اک جسو کسرا ہو سکے؟! کیوں ! تم ذری وی غور فکر نیہنہ کرتا!

(۱۸) اتوں ہݨ دو کنی عملاں تے بکھرا بکھرا نتیجہ آلیں جماعتاں غو تفصیلی ذکر ہو رہیو ہے، جے پشلا دور ماں وی لوک اسے را کنی حالتاں ور رہیا ہیں، اک پاسے اللہ غا نبیاں غی تے ایمان آلاں غی جماعت وہے تھی جھڑا لوکاں ناں سدِ ارستہ ور لیاݨ واسطے محنت کر رہیا تھا تے دوجے پاسے شیطان غا چیلا خدا غا نافرمان تھا جھڑا اڈی چوٹی غو زور بس اس واسطے لا رہیا تھا جے کِدے یاہ محنت بݨے نہ لگ جے، جس را کہ اج مکہ غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ غے خلاف کر رہیا ہیں ور دنیا غی یاہ پشلی ساری تاریخ یاہی گواہی دیئے جے باطل غی نچ کد اس غی پھونکڑ پھانکڑ بس چھٹ گھڑی غی گل وہے چھیکڑ غلبو سدا حق ہی غو رہیو ہے تے قیامت توڑی رہ غو، ان قصاں ناں بیان کر غے اک بکھی ایمان آلان ناں تسلی دتی جا رہئی ہے صبر کرو حق حق ہے وہ اوڑک غالب ہی آوے غو تے دوئی بکھی نافرماناں واسطے یاہ درڑ ہے جے جیکدے ہُݨ وی نیہنہ باز آتا تاں ان پراناں نافرماناں غو حشر تک لیو!!۔ گل حضرت نوحؑ غا قصہ تیں چھوئی گئی ہے کیو نجے نبیاں غا سلسلہ ماں حضرتِ آدمؑ تیں بعد ویہہ ہی پہلا ویہہ عالیشان پیغمبر ہیں جھاں نے ساڈا نوں سو سال توڑی ہر قسم غیں مصیبت چَھل غے رنگ رنگ غا چھکّھڑ چھولاماں حق غو دیو بالیو رکھیو حضرت نوحؑ ایراق غا شہر موصل ماں تبلیغ فرما رہیا تھا تے علماء غو خیال ہے کہ اس ویلے توڑی بنی آدمؑ غو کنبو بس اسے علاقہ ماں بسیو وو تے مٹیو وو تھو اجوں باقی دنیا ماں انسان نیہنہ کھنڈیا تھا تے طوفان ماں وی یہ ہی لوک ملیا میٹ ہویا تھا، کیو نجے تھا ہی یہ ہی۔

(۱۹) یاہ واہی گل تے وہ ہی سنیو ہے جھڑو آدمؑ تیں لے غے رحمتِ عالم ﷺ توڑی سارا نبی اپݨی اپݨی قوم توڑی پہچاتا آیا ہیں یعنی اک ایکلا اللہ تعالیٰ غی عبادت جسماں کسے طرح غی شرک غو ذری رلو نہ وہے حضرتِ نوحؑ غی قوم وی اک خدا ناں منݨ غے باوجود ہزاراں چیزاں ناں خدا غیں سفارشیں من غے انھاں غی عبادت کرے تھی خاص کر پنج بڑا خدا، یا بت مینا وا تھا جھاں غو ذکر سورت نوح پارہ/۲۹ ماں آیو ہے حضرت نوحؑ انھاں ناں پہلی یاہی دعوت دے رہیا ہیں جے تم ساری چیزاں ناں چھوڑ غے چھڑی اللہ تعالیٰ غی عبادت کرو! ورنہ مِنّاں قیامت غا خطرناک تہاڑا غا عذاب غو تھارا اور ڈر ہے جے تم کِدے اس سدا رہݨ آلا عذاب ماں نہ پھس جیں۔

(۲۰) حق غی یاہ منڈ پرانی تاریخ ہے کہ اس غی مخالفت ماں کھلا ہوݨ آلا ہمیشاں تیں قوم غا کھڑپینچ، مقدم تے امیر لوک ہی رہیا ہیں تے حق ناں حق منݨ آلا نالے اس غی حمایت ماں کھلا ہوݨ آلا سدا ویہہ

غریب تے لسا لوک رہیا ہیں جھاں ناں امیر لوک اپنی نظراں ماں ٹھٹھا وا، نیچ، کمزور تے بے حیثیت ماڑا ریڑا ہی سمجھیں تھا یہ ہی کھاتا پیتا تے اپناں آپ ناں بڑو سمجھن آلا لوک رحمتِ عالم ﷺ غی مخالفت ور آیا تے یوہی طبقو حضرتِ نوحؑ غی مخالفت کر رہیو ہے، اعتراض وی وہ ہی ہے جہڑو ہر دور ماں دین غا دشمن کرتا رہیا ہیں جے تم تے انسان ہیں فر نبی کس را ہو سکیں؟! تے انسان وی مھارا ہی جسا! یعنی مھارا ہاروں ہی کھائیں، پییں، بیاہ کریں، اپنی ضرورت غا کم کاج کریں، نہ ہواماں اُڈیں، نہ پانی ور چلیں، نہ اگ ماں ٹریں، نہ غیب غیں گل دسیں!! نہ ہور کوئے اسو کم کریں جستوں یوہ پتو لگے جے تھاری شان انسانیت تے بشریت تیں اُچی ہے فر دنیا غا لحاظ ناں وی ہمناں تھارے کوئے کائے اسی چیز نیہنہ دستی جس تیں مھارا مقابلہ ماں تھار ور تبو اُچو سہئی وہے، نہ تھارا کوئے مال دولت ہے تے نہ قوم غی مقدمی تے سرداری، اپروں تمناں منن آلا تھارا اور ایمان لیان آلا وی واہ! واہ! ساری قوم تیں ٹھٹھا بچیا والوک جھاں کوئے نہ دنیا غو کوئے تجربو نہ واقفی! بس نیوں ہی بجن سوچن سمجھن تیں تھارا کہیا ور چل پویں، فر ہم تمناں پیغمبر کس را من لیاں بلکہ مھارو تے، یو ہی خیال ہے جے تم سارا ہی کوڑ مار رہیا ہیں سبحا اللہ! کسو اتفاق ہے! یہ سارا ویہہ اعتراض ہیں جہڑا ہر اک نبی ور ہو یا تے یہ ہی اعتراض مکہ ماں رحمتِ عالم ﷺ ور ہو رہیا تھا ۔

(۲۱) حضرت نوحؑ انھاں سوالاں غو تفصیل ناں جواب دے رہیا ہیں جے نبوت تے پیغمبری غی پشان انھاں گلاں ناں نیہنہ ہوتی جہڑیں تم بیان کریں بلکہ پیغمبر غی پشان آلیں یہ چیز ہیں جہڑیں میرے کوئے ساریں موجود ہیں اک تے ہوں پہلاں تیں ہی اپناں مالک غی طرفوں دلیل ور قائم تھو یعنی ہوں منڈ تیں ہی فطری دین ور تھو، میرا اخلاق، میرو کردار، میری سیرت تے میرو چلن اسو تھا جس ناں دیکھ غے تم وی مِناں اچی شان آلو دیانتدار تے امانت دار سمجھیں تھا، فر اللہ نے مِناں پیغمبری دے غے تے میرے اپر اپنی وحی نازل کر غے مناں اپنی خاص رحمت ناں نوازیو، میریں یہ خصوصیت لوء آلاں ناں تے صاف دسیں ور جس نے اکھ ہی میچ لیں ویں، جہڑو دل تیں ہی انو وہے اس ناں یہ گل دسوں کس را!! وہ انوں جہڑو دیہنہ دپہراں ناں شاہ کالی رات سہئی کرے، اس ناں دیہنہ کس را سمجھاوے کہ میرے کوئے لوء ہے، فر جد تم سچ چھوٹھ ماں نکھیڑ کرنوں ہی نیہنہ چاہتا، تے انھیر ا بچوں نکل غے لوء ماں آنوں چاہتا ہی نیہنہ، حق غو ناں سُنتاں ہی تم نک چھک لیں فر ہوں زوریں اس ناں تھارے سر کس را مڑوں!۔

(۲۲) یعنی ہوں تھارا کولوں کجھ فیس یا مزوری تے منگتو ہی نیہنہ جے اس غا پہار ہیٹھ تم دب جیں یا ہوں تھارا مال دولت غی لالچ ور غریباں ناں چھوڑ غے امیراں ور توجہ کر لیوں! ہوں تے اپناں مالک غو حکم پورو کر رہیو ہوں تے اُسے غو کم کر رہیو ہوں، لہٰذا میری مزوری وی اسے غے ذمہ ہے، تے جد مناں تم مالداراں غی تے تھاری دولت غی کجھ پرواہ ہی نیہنہ فر ہوں تھارا کہن ور اللہ غا ان نیک مخلص بنداں ناں کس را دور کر سکوں! جہڑا ساری دینا ناں تج غے اپناں مالک ور ایمان لیایا تے جہڑا اپناں مالک غی بارگاہ ماں حاضری ناں سچ من غے اس واسطے تیاری کریں پہلکے ویہہ اس غی بارگاہ ماں اس ناں ملاقات کریں غا جت عزتاں، ذلتاں غا نمیڑا ویں غا، سچی عزت آلا ذلیلاں تیں کنی ویں غا فر ہوں انھاں ناں چھڑی غریبی غی وجہ تیں اپنی مجلس بچوں کڈ چھوڑوں یوہ کس را ممکن ہو سکے! بلکہ میری نظراں ماں تے اسا بیہودا سوال کر غے تم ہی جاہل پونوں کر رہیا ہیں۔ غریباں لساں ناں مجلس تیں کنی کرن غی یاہ مانگ ہزاراں سال پہلاں حضرت نوحؑ غا دور غا دنیا داراں نے کی تھی. ور مدتاں بعد جس ویلے قرآن نازل ہوو اس ویلے مکہ غا مشرک مالدار رحمتِ عالم ﷺ اگے وی یاہی مانگ کر رہیا تھا دیکھو سورتِ انعام آیت ۵۲/ تے سورتِ کہف آیت ۲۸/۔ اس تیں پتو لگے کہ زمانوں کتناں وی پھیر پرت کھائے تے جہالت کتناں وی رنگ روپ بٹاوے ور اس غی بنیادی سوچ اکا ہی رہ۔

(۲۳) اللہ غا نبی تے آویں ہی اس گلوں ہیں تا نجے دنیا تیں موٹا لسا تے امیر غریب غو فرق ختم کیو جے تے جے لساں ناں انھاں غی مجلس ماں وی جگہ نہ لبھے، ات وی انھاں ناں ٹھٹھا و اسمجھیو جے فر انھاں بچاراں واسطے بچی کِہڑی تھائی! حضرتِ نوحؑ یاہی گل سمجھا رہیا ہیں جے غریباں ناں صرف انھاں غی غریبی غی وجہ تیں مجلس بچوں اٹھالنوں یا دور کرنوں تے آپے خدا غا قہر ناں بلانوں ہے فر چارے قضا جیکدے ہوں تھاری یاہ ما

اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُّهُمْ ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ۝۳۰ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ

اپناں کولوں دور کر چھوڑوں فر اللہ غا مقابلہ ماں کون میری مدد کرے غو! کیوں! تم سمجھتا نیہنہ (۲۳) اور ہوں تمناں یاہ تے

عِنْدِيْ خَزَاۗىِٕنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ

نیہنہ کہتو جے میرے کوئے اللہ غا خزاناں ہیں تے نہ ہی ہوں غیب جانوں تے نہ ہی ہوں یاہ کہوں

اِنِّىْ مَلَكٌ وَّلَآ اَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ تَزْدَرِيْٓ اَعْيُنُكُمْ

جے ہوں فرشتو ہوں تے نہ ہوں ان لوکاں غا بارہ ماں یاہ کہہ سکوں جھاں ناں تم حقیر نظر ناں تکیں

لَنْ يُّؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا ۭ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ښ

جے خدا انھاں ناں خیر ناں نواز سے ہی نیہنہ؛ انھاں غا دلاں ماں کے ہے یوہ اللہ ہی خوب جانے

اِنِّىْٓ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۝۳۱ قَالُوْا يٰنُوْحُ قَدْ جٰدَلْتَنَا

(جے ہوں اسرا کہوں) تاں تے ہوں ہی ظالم ہو جاؤں غو (۲۴) انھاں نے کہیو: اے نوحؑ! تم نے مھارے ناں تُھتھ کی

فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ

فر تم نے مھارا ناں مُچ ہی تُھتھ کر لی، لہٰذا ہُن تم مھارا ور واہ چیز لے آؤ جس تیں تم ہم ناں ڈرانویں جیکر تم

الصّٰدِقِيْنَ ۝۳۲ قَالَ اِنَّمَا يَاْتِيْكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَاۗءَ وَمَآ

سچا ہیں؛ نوحؑ نے فرمایو: اس ناں تے بس اللہ ہی تھارا ور لیا وے غو جے وہ چاہوے غو تے

اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ۝۳۳ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِيْٓ اِنْ اَرَدْتُّ

تم اس ناں عاجز نیہنہ کر سکسیں (۲۵) تے میری نصیحت تمناں کجھ نفعو نیہنہ دے سکتی پہانویں ہوں

اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يُّغْوِيَكُمْ ۭ هُوَ

کتنی وی نصیحت کرنی چاہوں جیکدے اللہ تعالیٰ ہی تمناں گمراہ کرنوں چاہوے وہ ہی تھارو پالنہار

رَبُّكُمْ ۣ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝۳۴ۭ اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ۭ قُلْ

ہے تے تم نے اسے کوئے مڑ غے جانوں ہے (۲۶) کیوں! ویہہ یاہ کیہنہ جے اِنھاں نے یوہ پلے تیں بنا لیو ہے؛ تم فرمادیو:

اِنِ افْتَرَيْتُهٗ فَعَلَيَّ اِجْرَامِيْ وَاَنَا بَرِيْۗءٌ مِّمَّا تُجْرِمُوْنَ ۝۳۵ۧ

کہ جے میں یوہ (قرآن) پلے تیں بنا لیو ہے فر میرا جرم غی ذمہ واری میرے اُپر ہے، تے ہوں تھاراں جرماں تیں بری ہاں (۲۷)

نگ پوری کرلیوں تاں مناں خداغا قہرتیں تھارا بچوں کہڑو کہڑ و بچاوے غو۔

(۲۴) دل دماغ تیں کم نہ لینڑ آلا متکبری تے جاہل لوکاں غا ہمیشاں جاہل پوناں غا کجھ خیال رہیا ہیں حضرت نوحؑ غی قوم غا وی اساہی خیال تھا جھاں بچوں ات حضرت چار گلاں غو جواب دے رہیا ہیں اک تے جہالت غی نت یاہ سوچ رہئی ہے جے بزرگ تے پیغمبر وہ ہی وہے جس غا ہتھ ماں خداغاں خزاناں غیں کنجیں ویں آپ وی اس کوئے مال دولت غا چھل لگاواویں تے جہڑ و اس غو پلّو نوڑ لیئے، اُس غے لڑ لگ جے، اس غی بارگاہ غو خادم بنڑ جے وہ اس غی چھولی پہر چھوڑے، گداگراں ناں شاہ بنا دیئے، یاہ سوچ اُن پکھنڈی مذہبی لوکاں غی محنت ور بنی تھی جہڑا دوجاں ناں دولت مند کرن غا ناں ور اپناں گوجا پہریں ویں تھا، حضرت نوحؑ نے اس غو صاف جواب دتو جے یوہ تھارو جاہل پونوں ہے، یہ سارا اختیار تے اللہ تعالیٰ غا ہیں جہڑا کسے بندہ ناں حاصل نیہنہ ہوسکتا پہانویں وہ کوئے وی وہے اور میر و تے یوہ دعوو ہے ہی نیہنہ جے ''اللہ غا خزاناں میرے کوئے ہیں،، تے ہوں اس غاں خزاناں غو خزانچی ہوں، دوجے جہالت غاں پجاریاں غی یاہ سوچ وی مُچ پچھے تیں چلی آوے جے پیغمبر تے بزرگ آدمی تے وہ ہوسکے جہڑ و غیب جانڑو وہے ،لوکاں ناں غیب غیں گل دستو پھرے، یاہ سوچ وی لوکاں ناں غیب دسنڑ غا ناں ور بے وقوف بنا غے پیسہ بٹیلنڑ آلاں مکاراں نے بنائی تھی حضرت نوحؑ اس سوچ ناں وی غلط بیان فرمانویں جے پیغمبراں غو کم غیب جاننوں تے غیب غیں گل دستاں پھرنول ہوتو ہی نیہنہ نہ ویہہ کاہناں، رملیاہاروں اندازاں غا تیر تکا ماریں جے فلاناں غی پہیڈ لیلو جمّے غی تے فلاناں غی لیلی !! بلکہ پیغمبر جو کجھ کہہ واہ اللہ غی وحی وہے تے اللہ غی وحی تیں بجنڑ وہ کجھ نیہنہ کہتو، اس غو کم تے بس یوہ وہے کہ اللہ غا جہڑا اپیغام وحی غے ذریعہ اس کوئے پجیں ویہہ اللہ غا بنداں توڑی پہچا دیئے، جاہل لوکاں غی اک یاہ سوچ وی رہئی ہے جے پیغمبر یا بزرگ تے وہ ہوسکے جہڑ و انسانی تے بشری صفتاں تیں اپر غی کائے مخلوق فرشتاں وغیرہ غی صفت غو وہے .نہ کھائے نہ پیئے، نہ بیاہ کرے، بس ہواماں اُڈے، پانْی ور چلے تے پلْ غا پلْ ماں دنیا غا اک کوناں تیں دوجا کوناں ماں پُج جے حضرت نوحؑ اس غا جواب فرمانویں ''جے ہوں تمناں یاہ تے کہتو ہی نیہنہ جے ہوں فرشتو ہوں،، تے چوتھوان لوکاں غو خیال تھو جے جہڑا لوک دنیاوی طور ور غریب کمزور ہیں، ویہہ خدا غا فضل غا مستحق وی نیہنہ ہوسکتا خدا غو فضل تے انھاں موٹاں لوکاں ور وہے جھاں ناں اس نے دنیا غی نعمت دے غے اپناں فضل نالْ نوازیو وہے. تے جہڑا دنیا ماں ٹھٹھا واہیں، جھاں ناں دنیا غی دولت نیہنہ نصیب انھاں غی آخرت ماں وی یاہی حالت وے غی، حضرتِ نوحؑ نے فرمایو یاہ گل ہوں نیہنہ کہہ سکتو، یاہ تھاری اپنْی پلّے غی سوچ ہے مال دولت نہ تے اللہ تعالیٰ غا راضی ہونڑ غی نشانی ہے تے اس ور آخرت غو نمیڑ و وہے غو اُت فیصلو ایمان تے کفر ور وہے غو نیکی تے بدی ور وہے غو، تے انھاں غا دل ماں ایمان، اخلاص غی جہڑی دولت ہے اس تیں انھاں غو مالک خوب واقف ہے وہ اس غے مطابق فیصلو کرے غو تے جے اس غا فضل غا مستحق یہ مخلص مومن وی نیہنہ فر ہو رکونڑ وہے غو؟۔

(۲۵) یاہ واچھیکڑ غی گل ہے جہڑی اللہ تعالیٰ غا نبیاں ناں ہر دور ماں دنیادار کہتا رہیا ہیں جے بہت تُہتھ بحث ہوگئی ہُنڑ جے سچا ہیں تاں وہ عذاب لے آؤ جس تیں ہم ناں ڈرانویں ور اللہ غا نبی دنیادار متکبراں ہاروں لہر ماں آ غے کوئے دعوو نیہنہ کرتا بلکہ مُچ تحمل نالْ فرمائیں جے یوہ اللہ غا اختیار ماں ہے جے کس ور کد عذاب کہلّے ! تے اس غو علم وی اسے کوئے ہے کوئے دوجو یاہ گل نیہنہ دس سکتو تم تے بس یاہ سوچو کہ جد وہ آ جے غو فر بچیں غا کس را!۔

(۲۶) یعنی جے تم اپناں کفر تے نافرمانی غی وجہ تیں اُس آخری گھڑ ماں بلکہ دند اور پُج گیا ہیں جتوں کوئے انسان پشاں نیہنہ مڑ سکتو بلکہ اس غا دل ور فر اللہ غی طرفوں مُہر لگ جے فر تے میری ہمدردی کرنی تے تمناں نصیحت کرنی تھارے کجھ کم نیہنہ آسیں بلکہ فر تھارو معاملو خدا غے ہی حوالے ہے تم ساراں نے اسے غی بارگاہ ماں جانوں ہے اُتوں کوئے بچ نیہنہ سکسیں اُت وہ آپ تھارو لیکھو لے لیو غو۔

(۲۷) قصو تے حضرتِ نوحؑ غو چل رہیو ہے ور ات ذری گل روک غے رحمتِ عالم ﷺ ناں فرمایو جارہیو ہے کہ جیکدے یہ مشرک ہُنڑ وی یاہی کہینہ جے تم یوہ قرآن پلّے تیں بنا رہیا ہیں تے حضرتِ نوحؑ

وَاُوْحِیَ اِلٰی نُوْحٍ اَنَّهٗ لَنْ یُّؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا

تے نوحؑ در وحی کی گئی جے تھاری قوم بچوں جہڑا لوک ایمان لے آیا ہیں انھاں تیں سوا ہُنڑ کوئے

مَنْ قَدْ اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوْا یَفْعَلُوْنَ ﴿۳۶﴾

ایمان نیہنہ لیاسیں لہٰذا تم انھاں کماں ور غم نہ کرو جہڑا یہ کر رہیا ہیں ؛

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْیُنِنَا وَوَحْیِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِیْ فِی

تے تم مھاری نظراں ماں اور مھاری وحی غے مطابق اک کشتی بناؤ، تے ظالماں غا بارہ ماں میرے

الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ ﴿۳۷﴾ وَیَصْنَعُ الْفُلْكَ

نالْ کائے گل نہ کریو ! ویہہ ضرور غرق کیّا جیں غا (۲۸) تے نوحؑ کشتی بنانْ لگ گیا

وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَیْهِ مَلَاٌ مِّنْ قَوْمِهٖ سَخِرُوْا مِنْهُ ؕ قَالَ اِنْ

تے جسویلے وی انھاں کونوں انھا غی قوم غا مقدم لنگیں ویں تھا ویہہ انھاں غو مخول بنانویں ویں تھا نوحؑ نے فرمایو: جیکدے

تَسْخَرُوْا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُوْنَ ﴿۳۸﴾ فَسَوْفَ

تم مھارو مخول بنانویں تاں ہم وی تھارو مخول بنانواں غا جس را کہ تم مھارو مخول بنانویں؛ تے ہُنڑ تاولاں ہی

تَعْلَمُوْنَ مَنْ یَّاْتِیْهِ عَذَابٌ یُّخْزِیْهِ وَیَحِلُّ عَلَیْهِ عَذَابٌ

تمناں پتو لگ جئے غو جے ویہہ کونْ ہیں جھاں ور اسو عذاب آنْ آلو ہے جہڑ وان ناں ذلیل کردئے غو تے انھاں ور سدا

مُّقِیْمٌ ﴿۳۹﴾ حَتّٰۤی اِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ قُلْنَا احْمِلْ فِیْهَا

رہن آلو عذاب آپوے غو (۲۹) ات توڑی کہ جد مھارو حکم آگیو اور تندور بچوں پانْی پھُٹ پیو؛ ہم نے کہیو تم اس کشتی ماں ہر

مِنْ كُلٍّ زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ

ایکنْ جانور غو اک اک جوڑو یعنی دو دو (جانور) تے اپناں گھر آلاں ناں وی چاہڑ لیو سوائے انھاں غے جھاں

عَلَیْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ ؕ وَمَاۤ اٰمَنَ مَعَهٗۤ اِلَّا قَلِیْلٌ ﴿۴۰﴾

غا بارہ ماں پہلاں ہی حکم آگیو ہے، تے ساراں ایمان آلاں ناں وی! تے نوحؑ نالْ ایمان لیان آلا تھوڑا جیا ہی تھا (۳۰)

وَقَالَ ارْكَبُوْا فِیْهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖىهَا وَمُرْسٰىهَا ؕ اِنَّ رَبِّیْ

تے انھاں نے فرمایو: اس کشتی ماں سوار ہوجاؤ! اللہ ہی غا ناں نالْ اس غو چلنو وی ہے تے اس غو ٹھہرنوں وی! بیشک میرو رب

غیں مشرکاں ناں یہ گل وی پلّے تیں بنا غے سنا رہیا ہیں، فر اے نبی ﷺ اس غو آخری جواب دیدیو جے چارے قضا جیکدے ہوں پلّے تیں بنا غے اس ناں اللہ غو کلام کہہ رہیو ہوں تاں یوہ میرو جرم ہے، جس غی پچھ مناں ہی وہے غی تمناں اس غی فکر کرن غی لوڑ نیہنہ تم تے اپناں بارہ ماں سوچو کہ تم اپناں جرماں غو اس غی بارگاہ ماں کے جواب دیں غا، تم خدا غا کلام ناں چُھوٹھو کہہ غے جہڑو جرم کر رہیا ہیں اس غو جواب کون دیئے غو! فائدو:۔ مناں مفسراں نے آیت غی تفسیر اسے را کی ہے علامہ آلوسیؒ نے حضرت مقاتلؒ تیں وی اک روایت اسے غے مطابق نقل کی ہے ور کجھ مفسر اس آیت غو تعلق وی حضرتِ نوحؑ غی گفتگو ناں ہی جوڑیں واللہ اعلم۔

(۲۸) حضرت نوحؑ نے مدتاں توڑی اللہ غا دین غی دعوت دتی، جس ماں رات تہاڑی غو کوئے وقت نیہنہ چھوڑیو چھیکڑ جسویلے انھاں غو ظلم حدوں بدھ گیو تاں انھاں نے دعا واسطے ہتھ چکیا جے ''ربا! ہوں تے دبایو گیو ہوں ہُن توں ہی انھاں کولوں بدلو لے،، (سورت قمر آیت ۱۰) اسے دعا غا جواب مال یہ آیت نازل ہوئیں ان ماں حضرتِ نوحؑ ناں یاہ گل دس دتی گئی جے تھاری قوم بچوں جن خوش نصیباں ناں ایمان غی دولت نصیب ہونی تھی واہ ہوگئی ہے ہُن انھاں بچوں اک وی ایمان قبول نیہنہ کرسیں ناں ہی عذاب غی یاہ خبر وی سنائی جے انھاں ور اک سخت طوفان تے سیلاب غو عذاب آن آلو ہے جس تیں کوئے وی ظالم بچ سے نیہنہ، تے ہُن تم وی شفقت غا جوش ماں مھارے اگے ان ظالماں غا بارہ ماں کائے درخاس نہ رکھیو کیونجے انھاں ساراں غو بیڑو غرق ہونوں ہے تے اس غے سنگ ہی اللہ نے انھاں ناں ایمان آلاں غی نجات غی خوشخبری وی سنائی تے حکم دتو جے تم مھاری نگرانی ماں یعنی مھاری وحی غے مطابق پانی غو اک جہاز بناؤ، ہوں طوفان غے وقت ایمان آلاں ناں اسے ماں نجات دیوں غو۔

(۲۹) یوہ سمندری جہاز کئیاں سالاں توڑی بنتو رہیو اس عرصہ ماں جسویلے وی اُت غا کھڑپیچ، مقدم تے اپناں آپ ناں بڑا سمجھن آلا متکبری لوک اس جہاز کولوں لنگیں انھاں ناں اس ور حیرانگی تے تعجب وے جے یوہ کسو فضول کم ہو رہیو ہے! کدے سوکا ماں وی کشتیں چلیں ہیں! فر حضرت نوحؑ غو مخول بنانویں جے تکو پہلاں یہ پیغمبری غو دعوو کریں تھا ہُن ترخان بن گیا ہیں حضرت اس غو جواب دیں جے ہم ناں تے تھارا ور ہی ہاسی آ رہی ہے جے موت تھارا سر ور کھلی ہے تے تم اسے غی ہاسی بنا رہیا ہیں اور اصل ماں ہم تے تھارو مخول اس ویلے بنانواں غا جسویلے تھارا ور عذاب نازل وہے غو تے تھاری یاہ آکڑ مٹھی وہے غی، اس ویلے تمناں پتو لگے غو دنیا ماں ذلیل کرن آلو تے آخرت ماں سدا رہن آلو عذاب کس ور آوے لگو! ۔ یاہ گل وی مکہ غا مشرکاں آلی تھی ویہہ وی رحمتِ عالم ﷺ تے ایمان آلاں غی گلاں ور چھگّا لانویں تے مخول بنانویں تھا فر انھاں ناں وی بدر غا مدان ماں تے فتح مکہ غا موقع ور پتو لگ گیو کہ اصل مخول کس غو بنے

(۳۰) چھیکڑ نافرماناں ناں سزا دین واسطے خدا غا حکم غے مطابق اس تندور بچوں پانی ام گیو، جہڑو حضرت نوحؑ ناں دسیو گیو تھو جے اس تندور بچوں پانی امے غو اس ویلے تم سمجھ جائیو کہ ہُن عذاب نازل ہون غو ویلو آ گیو ہے فر کے تھو اسمان تیں بدّل غا چھم لگ گیا، زمین غا چپہ چپہ وروں پانی ام گیو، اس ویلے حضرتِ نوحؑ ناں حکم ملیو جے تم اپنی ضرورت غا مال چوکھر بچوں (کما صرح به الألوسی وغیرہ من الاکابر) ہر ایکن غو اک اک جوڑو رکھ لیو، یعنی اک نر تے اک مادہ، تے اپناں ساراں گہر آلاں ناں وی اس جہاز ماں بسال لیو۔ ور تھاراں گہر آلاں بچوں ویہہ لوک اس ور نیہنہ چڑھ سیں جنھاں ور انھاں غا کفر غی وجہ تیں عذاب غی گل پکی ہوگئی ہے یہ دو نفر تھا اک تے حضرتِ نوحؑ غو پوت کنعان جس غو ذکر اگے آوے لگو دوجے انھاں غی گہر آلی جس غو ذکر سورتِ تحریم پارہ ۲۹ ماں آیو ہے، فر فرمایو جے اپناں گہر آلاں تیں علاوہ جہڑا وی ایمان آلا ہیں انھاں ناں وی اس ماں بسال لیو، لیکن ات بچ غے قرآن دکھ غا انداز ور فرماوے کہ انھاں ناں ایمان لیایا ہی کتناں اک تھا! ویہہ تے تھوڑا جیا ہی تھا! تے انھاں غی تعداد اصل کتنی تھی اس بارہ ماں قرآن حدیث چپ ہیں بس حضرت ابنِ عباسؓ غو اک قول ۸۰ تے اک ۷۹ غو آیو ہے (قرطبی، بیضاوی) فائدو: التنور غی تفسیر ماں مچ اختلافی روایت ہیں ہم نے تفسیر ما

لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْرِيْ بِهِمْ فِيْ مَوْجٍ كَالْجِبَالِ قف

بڑو بخشن آلو مچ مہربان ہے (۳۱) تے واہ کشتی پہاڑاں ہاروں کا نگ ماں انھاں ناں لے غے چل رہئی

وَنَادٰى نُوْحُ ابْنَهٗ وَكَانَ فِيْ مَعْزِلٍ يّٰبُنَيَّ ارْكَبْ

تھی

مَّعَنَا وَلَا تَكُنْ مَّعَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَاٰوِيْٓ اِلٰى جَبَلٍ

تے نوحؑ نے اپناں بچہ ناں جہڑو انھاں تیں کنی گہنڈا اور تھو بلا غے فرمایو: او میریا بچیا! آ میرے ناں

يَّعْصِمُنِيْ مِنَ الْمَآءِ ۭ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ

سوار ہوجا تے کافراں ناں نہ رُہو! اس نے کہیو: ہوں ہُن ہی کسے پہاڑ ور چڑھ جاؤں غو

اِلَّا مَنْ رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ ﴿٤٣﴾

جہڑو مناں پانی تیں بچالئے غو نوحؑ نے فرمایو: اج خدا غا عذاب تیں بچان آلو کوئے نیہنہ؛

وَقِيْلَ يٰٓاَرْضُ ابْلَعِيْ مَآءَكِ وَيٰسَمَآءُ اَقْلِعِيْ وَغِيْضَ الْمَآءُ

وروہ جس ور اللہ ہی رحم کرے، تے دواں غے بشکار کا نگ آ گئی اور وہ ہو گیو غرق ہون آلاں ماں (۳۲)

وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُوْدِيِّ وَقِيْلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ

تے حکم دتو گیو اے زمین توں اپنوں پانی ننگل لے! تے اے اسمان توں کھل جاء! تے پانی لہہ گیو

الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٤﴾ وَنَادٰى نُوْحٌ رَّبَّهٗ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِيْ مِنْ

تے کم پورو ہوگیو اور کشتی جودی (ناں غا نکا) ور آ لگی تے فرمایو گیو: ظالماں ور اللہ

اَهْلِيْ وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿٤٥﴾ قَالَ

غی لعنت وہے (۳۳) تے نوحؑ نے اپناں رب اگے دعا کی: اور عرض کی: ربا! بیشک میرو پوت میرا گہر

يٰنُوْحُ اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ ۚ اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ڭ فَلَا تَسْـَٔلْنِ

آلاں بچوں ہے تے یقیناً تیرو وعدو بالکل سچو ہے تے توں ساراں حاکماں تیں بدھ حاکم ہے؛ اللہ نے فرمایو:

مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۭ اِنِّيْٓ اَعِظُكَ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿٤٦﴾

اے نوحؑ وہ تے تھاراں گہر آلاں بچوں نیہنہ؛ کیونجے اس غا عمل چنگا نیہنہ لہٰذا تم میرے اگے اس

ں ہرا یکنؔ غی ہی رعایت کرلی ہے، حضرت ابنِ عباسؓ تے ضحاکؒ تیں روایت ہے جے تنور زمین غا اپلا تا حصہ ناں کہیو جئے جس غو مطلب ہے جے ہر جگہ تیں پانی غا اماۂ پھٹ پیا (ابنِ جریر وغیرہ) اکثر مفسراں نے یا ہی تفسیر کی ہے۔

(۳۱) حضرتِ نوحؑ اپناں ایمان آلاں سنگیاں ناں حوصلہ دے رہیا ہیں جے تمناں ڈر خوف کرن تے گھبران غی کوئے لوڑ نیہنہ، اس کشتی غو راکھوا اللہ تعالیٰ ہی ہے اسے غا ناں ور تے اسے غا حکم ور یاہ چلی غی تے اسے غا حکم نالؔ کھلّی وہے غی، تمناں رُڑن ڈُبنؔ غو کوئے خطرو نیہنہ میرو رب بڑو بخشنہار و تے مچ مہربان ہے، وہ ایمان آلاں غیں نکیں موٹیں ساریں خطا معاف کرغے انھاں ور اپنی مہربانی تے فضل کرے غو۔

قَالَ رَبِّ اِنِّیْۤ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا لَیْسَ لِیْ

چیز غو سوال نہ کرو! جس غو تمناں علم نیہنہ، ہوں تمناں نصیحت کروں جے تم ایانؔ لوکاں ماں نہ ہو جائیو!

بِهٖ عِلْمٌ ؕ وَ اِلَّا تَغْفِرْ لِیْ وَ تَرْحَمْنِیْۤ اَكُنْ مِّنَ الْخٰسِرِیْنَ ﴿۴۷﴾

نوحؑ نے عرض کی ربا! ہوں تیرے ہی کولوں پناہ منگوں کہ ہوں تیرے کولوں اسی چیز غو سوال کروں جس غو مناں علم نہ

قِیْلَ یٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلٰمٍ مِّنَّا وَ بَرَكٰتٍ عَلَیْكَ وَ عَلٰۤی

وہے تے جے توں میری مغفرت نیہنہ کرسیں تے میرا ور رحم نیہنہ کرسیں تاں ہوں گھاٹا ماں رہنؔ آلا ماں ہو جاؤں غو (۳۴)

اُمَمٍ مِّمَّنْ مَّعَكَ ؕ وَ اُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ یَمَسُّهُمْ مِّنَّا

فرمایو گیو: اے نوحؑ! تم مہاری طرفوں سلامتی تے برکتاں نالؔ لہہ جاؤ! جھڑیں تھارے ور تے تھارا نالؔ

عَذَابٌ اَلِیْمٌ ﴿۴۸﴾ تِلْكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَیْبِ نُوْحِیْهَاۤ اِلَیْكَ

غیاں جماعتاں ور ویں غیں تے کجھ اسیں جماعت وی ویں غیں جنھاں ناں ہم کجھ تہاڑا عیش دیاں غا ور فر انھاں ور مہاری

مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَاۤ اَنْتَ وَ لَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَا ۛؕ

طرفوں دردناک عذاب آوے غو (۳۵) (اے نبیؐ) یہ غیب غیں خبر ہیں جھڑیں ہم وحی غے ذریعے تھارا در پہنچ رہیا ہاں

فَاصْبِرْ ؕۛ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِیْنَ ﴿۴۹﴾ وَ اِلٰی عَادٍ اَخَاهُمْ

اس تیں پہلاں نہ تے تم انھاں ناں جانٹیں تھا تے نہ ہی تھاری قوم!

هُوْدًا ؕ قَالَ یٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَیْرُهٗ ؕ

بس تم صبر کرو! چھیکڑ چنگو نتیجو یقیناً پرہیز گاراں واسطے ہی ہے (۳۶) تے ہم نے قومِ عاد در انھاں غا بھائی

اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُوْنَ ﴿۵۰﴾ یٰقَوْمِ لَاۤ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَیْهِ

"ہودؑ"، چلّایا (۳۷) انھاں نے فرمایو: اے میری قوم! تم اللہ ہی غی عبادت کرو اس تیں بجن تھارو کوئے معبود نیہنہ

اَجْرًا ؕ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلَی الَّذِیْ فَطَرَنِیْ ؕ اَفَلَا

تم تے چھڑا کوڑ مکوڑ ہی بنا رہیا ہیں (۳۸) اے میری قوم! ہوں تھارے کولوں اس (تبلیغ) ور کوئے مزوری

تَعْقِلُوْنَ ﴿۵۱﴾ وَ یٰقَوْمِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْۤا

نیہنہ منگو؛ میری مزوری تے بس اسے ذات ور ہے جس نے مناں پیدا کیو تے کیوں!

(۳۲) یعنی طوفان غا اس ہاڑ غیں کانگ سمندر ہاروں چلیں تھیں تے انھاں غے بشکار کشتی اس را چل رہئی تھی جس را کوئے اُچو نکو یا کوئے پہاڑ وہے حضرتِ نوحؑ غا گھر آلا تے سارا ہی اُسماں سوار تھا ور حضرتِ نوحؑ غو اک پوت کنی کھلو تھو، حضرت نے اس ناں مچ پیار نالؔ فرمایو: بچیا! مہارا نالؔ سوار ہو جا تے کافراں سنگ نہ رہو۔ اکثر مفسراں غو خیال ہے یو وہ پوت کافراں غی مجلس کرے وے تھو جس غا اثر نالؔ وہ اندرو اندر کافر ہو گیو تھو حضرتِ نوحؑ ناں اس غی خبر نیہنہ تھی تئیں انھاں نے فرمایو جے توں کافراں نالؔ نہ رُہو، تے کجھ دوجا مفسراں نے فرمایو جے حضرت نوحؑ اس ناں ایمان غی دعوت دے رہیا تھا کہ ایمان قبول کرغے مہارے نالؔ سوار ہو جاء کافراں نالؔ غرق نہ ہو بہر حال پوت نے جواب دتو جے ہوں کسے اُچا نکا ور چڑھ غے بچ جاؤں غو، جس ور انھاں نے فرمایو جے اج کوئے چیز کسے ناں نیہنہ بچا سکسیں، ہاں! خدا ہی کسے ناں بچانوں چاہوے تے واہ بکھری گل ہے، لیکن اس نے تے اج ساراں ہی مجرماں کافراں ناں غرق کرن غو فیصلو کر لیو ہے، باپ پوت غی یاہ گل چلے ہی تھی کہ پوت ناں پانی غی اک چھلی نے پلہیٹ لیو تے باپ پوت غی ہمیشاں ہمیش واسطے جدائی ہو گئی تے دنیا نے تک لیو جے خدا غاں باغیاں ناں خدا غا کسے دوست نالؔ تعلق بلکہ رشتیداری ہونی وی کجھ کم نیہنہ آتی کیونجے اس غو انصاف آلو قانوں ساراں واسطے برو بر ہے۔

(۳۳) طوفان اک عرصہ توڑی رہیو تے جھڑو کم ہونوں تھو وہ ہو گیو ظالماں مشرکاں غو ناں نشانؔ دنیا غا نقشہ تیں ملّت ہو گیو چھیکڑ اللہ تعالیٰ ہی غی طرفوں اسمان ناں حکم ہووو جے توں کھلؔ جا زمین ناں حکم ملیو جے سارا پانی ناں ننگل جا تے جگہ سُکا چھوڑ فر دیری کا نہہ غی تھی!! زمین سُک گئی تے کشتی خدا غا حکم نالؔ "جو دی" ناں غا نکا ور آ لگی جھڑو موصل شہر غے نیڑے ہی کسے علاقہ ماں تھو تے کجھ حضرات غو خیال ہے کردستان غو وہ نکو جس ناں اج وی جودی ہی کیہنہ جھڑو آرمینیہ غاں شنگراں غا سلسلۂ "اراراط"، غو اک نکو ہے تے سمندر غی سطح تیں ترے ہزار فٹ اچو ہے ہو سکے اسے "جودی"، ور کشتی کھلی ہوئی وہے بائبل ماں وی کشتی غا کھلا ہونؔ غی جگہ "اراراط"، ہی بیان ہوئی ہے، واللہ اعلم۔

(۳۴) نوحؑ غا دل ماں کنعان ناں ڈبتاں دیکھ غے بچہ غی محبت چھلّی مارن لگ جے۔ ویہہ اللہ تعالیٰ اگے عرض کریں! ربا! تیں وعدو فرمایو تھو جے تھارا گھر آلا غرق ہونؔ تیں بچ جیں غا فر میرو پوت کیوں غرق ہو رہیو ہے جواب ملیو یوہ تھاراں گھر آلاں ماں شامل ہی نیہنہ ہے کیونجے پیغمبر غا گھر آلا ویہہ ہی ویں جھڑا اس غی سوچ نالؔ اتفاق کریں اس ور ایمان لیانویں تے اس غا طریقہ غے مطابق نیک عمل کریں جدکہ اس غا عمل تے نیک نیہنہ فر یوہ تھاراں گھر آلاں ماں شامل کس را ہو سکے!؟ بلکہ اس واسطے تے وہ دوجو حکم ہے جھڑو اپر بیان ہو گیو ﴿اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَیْهِ الْقَوْلُ﴾ یعنی ویہہ لوک اس وعدہ نجات ماں نیہنہ "جنھاں ور پہلاں ہی عذاب غی گل پکی ہو گئی ہے، یوہ پوت انھاں ہی لوکاں ماں ہے، فر اللہ تعالیٰ پیار نالؔ ذری درڑ غے فرماوے جے تمناں جد پتو ہی نیہنہ تھو جے یوہ تھارا ٹبر ماں ہے وی کہ نیہنہ فر تم اسی چیز غا بارہ ماں کیوں سوال کریں جس غو تمناں یقینی علم نیہنہ، اگے کدے وی اسو سوال کرغے ایاناں آلی گل نہ کریو، حضرتِ نوحؑ اس ور ڈر جیں تے اللہ تعالیٰ کولوں ہی اس ور عمل کرن واسطے توفیق منگیں اور اپنی بزرگی ور بڈیار نیہنہ کرتا، اسے ناں کیہنہ پیغمبری شان! کہ ہر حال ماں اللہ تیں ڈرتاں رہنوں، تے اس غو فضل منگتاں رہنوں، کجھ مفسراں نے آیتِ پاک غی تفسیر اس را کی ہے جے حضرتِ نوحؑ ناں بچہ غا کفر غو پتو ہی نیہنہ تھو کیونجے وہ منافق قسم غو بندو تھو اسے گلوں انھاں نے اُس واسطے دعا منگی تے ان

آیتاں ماں انھاں ناں یوہی دسیو جار ہیو ہے جے وہ تے کافر ہے مومن ہے ہی نیہنہ فرتم اسا آدمی غی نجات واسطے کیوں دعا منگیں جس غا بارہ ماں تم یقین ناں نیہنہ جانتا جے یوہ مومن ہے۔

(۳۵) طوفان ختم ہو گیو، زمین سُک غے فر بسن غے قابل ہوگئی، کشتی جودی پہاڑ ور آ لگی جت حضرت نوحؑ ناں یوہ حکم ہو رہیو ہے جے تم اللہ تعالیٰ غو ناں لے غے کشتی وروں بُن لہہ جاؤ تے اتوں بنّا مداناں ماں جاؤ، اس خوشخبری ناں کہ تھاراور تے تھاراں منن آلاں ور میرو فضل تے میرو کرم وہے غو، امن تے سلامتی وہے غی، زمین فر بسے غی فر رونق آوے غی تے ہُن قیامت توڑی کدے کائے اسیا آفت نیہنہ آسیں جس ناں انسانیت اُکلں ہی جے، ایمان آلا قیامت توڑی دنیا ماں وی امن سلامتی ناں ریہنہ غا تے آخرت ماں تے سلامتی آلا کہر جنت ماں ہی چلیا جیں غا، باقی رہیا بے ایمان نافرمان تے دنیا غو عیش ارام چار تہاڑا انھاں ناں وی نصیب ہو جئے غو جس ماں وہہ خوب موج مستیں ماریں غا ور چھیکڑ انھاں ور دُکھ دین آلو عذاب ہی آوے غو اور آخرت غو دردناک عذاب تے انھاں غی اڈیک ماں ہے ہی۔

(۳۶) حضرتِ نوحؑ غا قصہ غا مُکّن ور لوکاں ناں اس گل ور غور کرن غی دعوت دتی جار ہئی ہے جے سوچو! یہ ہزاراں سال پرانیں غیب غیں خبر جھڑیں اتنی تفصیل ناں نہ دنیا غی کسے کتاب ماں تھیں نہ قرآن غا نازل ہون تیں پہلاں رحمتِ عالم ﷺ جانیں تھا، نہ بنوت تیں پہلاں حضرتِ نے چالی سال توڑی کسے غے سامنے یہ قصہ بیان کیا نہ حضرت غی قوم قریش ان ساریاں گلاں ناں جانیں تھا فراج چانں چک ہی یہ خبر اتنی تفصیل ناں آپ (ﷺ) کس رابیان کر رہیا ہیں؟! کیوں! اس تیں یاہ گل دیہنہ دپہران ہاروں ثابت نیہنہ ہو جاتی جے یوہ قرآن اللہ تعالیٰ غو ہی کلام ہے جھڑو یہ غیب غیں خبر جانے تے وہ ہی اپناں نبیؐ ناں یہ خبر دس رہیو ہے فر اس قصہ تیں نکلن آلا اک دوجا نتیجہ در اشارو کیو جے باطل پہانویں کتنوں ہی تغڑو وہے تے پہانویں کتنی لمی مدت لنگڑ لار کھے ور چھیکڑ کامیابی پرہیز گاراں غے ہتھ آوے لیکن اس واسطے لوڑ صبر غی ہے لہٰذا اج وی رحمتِ عالم ﷺ تے ایمان آلاں ناں ان وقتی چھکھڑ چھولاں ماں صبر ہی کرنوں چاہئے کیونجے باطل غو سارو زور وقتی ہے چھیکڑ کامیابی پرہیز گاران ناں ہی نصیب وہے غی۔

(۳۷) قومِ عاد حضرتِ نوحؑ غی قوم توں بعد عرب غی سب تیں زیادہ مشہور قوم تھی، انھاں غا بڑا بڈیرا تے حضرتِ نوحؑ غی الادبچوں تھا اور پکا مؤحد (اللہ ناں اک منن آلا) تھا ور بلیں بلیں یہ وی دنیا غی نعمتاں ور پھٹتا تے اپناں مالک ناں بسار تا گیا تے انھاں ماں شرک غو روگ لگتو گیو انھاں غی تبلیغ واسطے اللہ نے اپناں پیارا نبی حضرت ہودؑ انھاں ور ٹوریا لیکن کجھ خوش بختاں ناں چھوڑ غے باقی لوک خدا غا دین غا دشمن ہی رہیا حضرتِ ہودؑ ناں بڑیں بڑیں تکلیف پہچائیں آخر انھاں ور وی خدائی عذاب غو فیصلو ہو گیو جس نے نافرماناں ناں غلط حرفاں ہاروں دنیا غا نقشہ تیں ملٹ کر چھوڑیو عرب ماں اس قوم غی حکومت، تے دولت غی ٹھاٹھ باٹھ اور تباہی غا قصہ بہت مشہور تھا قرآن عرب غاں مشرکاں ناں یوہ قصو وی تفصیل ناں سنا غے ڈراوے جے اجوں وی ویلو ہے باز آ جاؤ نیہنہ تے قومِ عاد غو حشر تک لیو تے اس قصہ ماں ایمان آلاں واسطے وی بڑی تسلی، اطمینان تے خوشخبری غو سامان ہے جے کامیاب چھیکڑ ایمان آلا پرہیز گار ہی ویں بس لوڑ پکا ایمان سچی پرہیز گاری، اللہ غی ذات ور پُہروسو تے صبر غی ہے، ہور تفصیل واسطے تکو سورت اعراف حاشیہ/۵۴/ پارہ/۸۔

(۳۸) حضرت ہودؑ وی واہی پرانیں، ساراں نبیاں آلی توحید غی دعوت دے رہیا ہیں جے ہر قسم غا شرک غی جنجل تیں نکل غے بس اک ایکلا اللہ ہی غی عبادت کرو! اس تیں سوا نہ کوئے عبادت غو مستحق ہے تے نہ اس غے لائق ہے کہ اس غے اگے دعا منگی جئے، فریاد لائی جے، اپنی مصیبت ماں اس ناں بلایو جے؛ اس تیں سُوا جتناوی تم نے معبود من لیا ہیں یہ باطل ہیں، تم نے ''کوڑ مکوڑ،، بنایا ہیں خدا نے انھاں ناں اپنی خدائی ماں کدے وی شریک نیہنہ کیو، امام رازیؒ اس آیت غی تفسیر کرتاں لکھیں ''جے خدا غی ذات ناں تے ساری دنیا ہی منّے، ات توڑی کہ ہندوستان غا مشرک وی منیں مسلو بس شرک کرن غو ہے،، ات انھاں نے اپناں کسے ہندوستان غا سفر غو ذکر وی کر غے لکھیو ہے جے یوہ میرو تجربو ہے (تفسیر کبیر)

إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ

تم عقل تیں کم نیہنہ لیتا! تے اے میری قوم غیو لوکو! تم اپناں رب کولوں بخشش منگو فر اسے اگے تم توبہ

قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَٰهُودُ مَا جِئْتَنَا

کرو! وہ تھارے اُپر اسمان تیں خوب بدّل برھاوے غو تے تھاری طاقت ماں ہور طاقت غو باھدو

بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِيٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا

کر دئے غو تے تم مجرم بن غے منہ نہ موڑو (۳۹) انھاں نے کہیو: او ہودؑ! تم مھارے کولے کوئے دلیل لے غے

نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِن نَّقُولُ إِلَّا ٱعْتَرَىٰكَ بَعْضُ

تے آیا ہی نیہنہ، تے ہم بس تھارا کہن ور نہ تے اپناں معبوداں ناں چھوڑن آلا ہاں تے نہ ہی

ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٍ ۗ قَالَ إِنِّيٓ أُشْهِدُ ٱللَّهَ وَٱشْهَدُوٓا أَنِّي

ہم تھارا ور ایمان لیان آلا ہاں؛ ہم تے بس یاہی کانہہ: جے تم مھاراں خداں بچوں کسے نے

بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِۦ ۖ فَكِيدُونِي جَمِيعًا

فا تر بنّا چھوڑیا ہیں (۴۰) ہودؑ نے فرمایو: ہوں تے اللہ تعالیٰ ناں گواہ بنّاؤں تے تم وی گواہ رہیو جے ہوں تے انھاں تیں

ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم

ابیزار ہوں جھاں ناں تم (اللہ غو) شریک بنّاویں؛ اللہ تیں علاوہ الا! تے تم ساراں رل غے میرے خلاف چالبازیں کر لیوناں!!

مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَآ ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ

فُر منّاں ذری مہلت وی نہ دیو! میں تے اس اللہ ور پُہروسو کیّو وہے جھڑو میرو وی رب ہے تے تھارو وی رب ہے

صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ

کوئے وی جاندار اسو نیہنہ جس غی بودی اس غا ہتھ ماں نہ وہے، بیشک میرو رب

بِهِۦٓ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا

سِدا رستہ ور ہے (۴۱) تے جیکدے تم (حق) تیں منہ موڑیں (تاں تم جانوں) میں تے وہ سنیو تمناں پہچا چھوڑیو ہے جھڑو

تَضُرُّونَهُۥ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

دے غے ہوں تھارا در ٹوریو تھو، تے میرو رب تھاری جگہ کسے دوجی قوم ناں زمین ماں اباد کر دئے غو، اور تم

(۳۹) یاہ واہی گل ہے جھڑی انھاں تیں پہلاں حضرتِ نوحؑ نے وی فرمائی تھی تے رحمتِ عالم ﷺ وی فرمار ہیا تھا، میری تبلیغ غے پچھے چھڑی تھاری سچی سُچی ہمدردی غو جزبو ہے، نہنہ تے ہوں اس تبلیغ ور تھارا کونوں کجھ فیس یا مزوری تے منگتو ہی نہنہ جس را تم آپ وی جانئیں، افسوس! کدے تم عقل تیں کم لیتا! ور تم تے باپ دادا غا رسم رواج پچھے ہی اکھ میچ غے دوڑیں اور آپ تے سمجھتا ہی نہنہ فر فرمایو جے تم پشلاں گناہاں تیں توبہ کر غے انھاں غی بخشش واسطے دعا منگو فر اپناں مالک در متوجہ ہو جاؤ تے زندگی غو پل پلّ اس غی رضا غا کم کر غے گذارو اس غو فائدو یوہ وہے غو کہ آخرت غا ثواب تے جنت تیں پہلاں دنیا ماں وی اس غی برکت نالّ اللہ تمناں اپنی رحمت غو بدّل نصیب کرے غو، زمین غی پیداوار بدھ جے غی، تے تھاری طاقت ماں خوب باھدو ہوجے غو مفسر حضرات فرمانویں جے خاصکر غے دنیا غی ان نعمتاں غو اس گلوں ذکر کیو کیونجے اُت کئیاں سالاں تیں روڑ و چل رہیو تھو تے اس ماں یوہ اشارو وی تھو جے یوہ روڑو، یوہ کالّ تے یہ ساریں پریشانیں تھاری بدعملیاں غو نتیجو ہے۔

(۴۰) حالانکہ ہر اک نبی غی ذات تے اس غا اُچا اخلاق اور اس غو سچو کردار آپے اک بہت بڑو معجزو وہے، اس توں علاوہ اللہ ہر اک نبی ناں کجھ اسیں صاف گل تے معجزا وی دیئے جھاں ناں تکتاں ہی یقین کرن آلا یقین کر سکیں کہ یہ اللہ غا سچا نبی ہیں حضرت ہودؑ کولے وی اسا معجزا ضرور تھا ور اس غے باوجود انھاں غی قوم حجت کرے جے تم کوئے معجزو تے لیا یا ہی نہنہ فر ہم بجن معجزہ تیں چھڑ و تھارا کہنّ ور کس را ایمان لیانویں، ہم اس را کدے نہنہ منساں،، اصل ماں ویہہ اسا خطرناک معجزہ غی مانگ کریں تھا جسناں دیکھنّ تیں بعد آدمی ایمان ور مجبور ہو جے تے اس ناں ایمان تیں بجن کوئے چارو ہی نہ رہ، بالکل یاہی گل مکہ غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ نالّ کر رہیا تھا، فر ویہہ حضرت ہودؑ ناں اپناں باطل معبوداں تیں ڈرانویں تے درڈیں جے نعوذ باللہ! تم مھارا معبوداں غی جھڑی گستاخی کر رہیا ہیں ویہہ تھارا ور ناراض ہو گیا ہیں اسے گلوں انھاں نے تم سدائی بنا چھوڑیا ہیں تیئں تم یہ پُٹھیں سِدیں گل کر رہیا ہیں اس تیں پتو لگے کہ ایمان آلاں تے توحید آلاں ناں غیر اللہ تیں، باطل معبوداں تیں ڈرانوں بچ پرانی گل ہے، ور جس دل ماں اللہ غو ڈر وہے وہ غیر اللہ تیں کد ڈر سکے۔!

(۴۱) حضرتِ ہودؑ قوم غا جاہل پوناں غو جواب پیغمبری حوصلہ تے پیغمبری شان نالّ دیں، جھڑو قیامت توڑی دین غو کم کرن آلاں واسطے اک نمونوں بنیوں رہ غو، فرمانویں جے تھارا باطل معبود ہیں ہی کے چیز!؟ جھاں تیں تم مناں ڈرانویں ہوں تے اللہ تعالیٰ ناں گواہ بنا غے اعلان کروں تے تم وی شہادتی رہیو جے تم اللہ تیں سُوا جتنی چیزاں غی عبادت کریں، جھاں ناں خدا غی خدائی ماں شریک کریں تے انھاں اگے دعا منگیں ہوں انھاں ساراں تیں ابیزار ہوں، کسے اک ناں وی ہوں نہنہ منتو، تھارا باطل معبود کے کر سکیں ویہہ تے کسے غو بال وی نہنہ ڈِنگو کر سکتا، ہوں تے تمناں وی کُہوں جے تم سارا رل غے میرے خلاف جھڑو داء کرنوں چاہویں کر لیو، مناں مُہلت وی نہ دیو، ور تم میرو کجھ نہنہ گما سکتا کیونجے میرو پُہر وسو، میرو بساہ تے توکل اس اللہ ور ہے جھڑو سب غو رب ہے دنیا غی اک اک چیز اسے غا قبضہ ماں تے اسے غا اختیار ماں ہے، اس را سمجھو کہ دنیا غی ہر اک چیز غی بودی اسے غا ہتھ ماں ہے، فر اس غا حکم تیں بجنّ کوئے کسے ناں کس را نقصان یا نفعو پہچا سکے،! فر فرمایو جے میرو رب سدّ ارستہ ور ہے یعنی وہ سدّ ارستہ ور چل غے لبھے تے سِدّ ور ستو ہے وی اسے غا دین اسلام غو رستو، وہ ساراں ناں دعوت وی اسے سدّ ارستہ غی دیئے۔

وَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُوْدًا وَّالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ

اس غو کجھ وی نہنہ بگاڑ سکسیں ، بیشک میرو رب ہر اک چیز غی حفاظت کرن آلو ہے (۴۲)

بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنٰهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿۵۸﴾ وَتِلْكَ

تے جسویلے مھارو حکم آ گیو تاں ہم نے ہودؑ ناں اور جھڑا لوک انھاں نالّ ایمان لیا یا تھا انھاں ناں

عَادٌ ۟ جَحَدُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهٗ وَاتَّبَعُوْٓا اَمْرَ

اپنی رحمت نالّ بچالیّو تے ہم نے انھاں ناں تگڑا عذاب توں نجات دیدتی (۴۳) تے یاہ تھی

كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيْدٍ ﴿۵۹﴾ وَاُتْبِعُوْا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً

قوم عاد جس نے اپناں رب غی آیتاں غو انکار کر دتو تھو تے انھاں نے اس غا رسول غی نافرمانی کی تھی تے ویہہ ظالم لوکاں غا

وَّيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اَلَآ اِنَّ عَادًا كَفَرُوْا رَبَّهُمْ ؕ اَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ

تے حق غا دشمناں غا حکم ور چلتا رہیا ؛ تے اس دنیا ماں وی لعنت انھاں غے پچھے لگ گئی

قَوْمِ هُوْدٍ ﴿۶۰﴾ وَاِلٰى ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ صٰلِحًا ۘ قَالَ يٰقَوْمِ

تے قیامت غے تہاڑے وی ! خبردار ! بلاشبہ قوم عاد نے اپناں رب نالّ کفر کیّو ہے ، سنوں ! ہودؑ غی قوم عاد ور

اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِّنَ

اللہ غی لعنت ہے (۴۴) تے ہم نے قوم ثمود در انھاں غا پہائی صالحؑ چلایا (۴۵) انھاں نے فرمایو: اے میری قوم غیو لوکو!

الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيْهَا فَاسْتَغْفِرُوْهُ ثُمَّ تُوْبُوْٓا

تم اللہ ہی غی عبادت کرو ! اس تیں بجن تھارو کوئے معبود نہنہ ؛ اسے نے تم زمین تیں

اِلَيْهِ ؕ اِنَّ رَبِّيْ قَرِيْبٌ مُّجِيْبٌ ﴿۶۱﴾ قَالُوْا يٰصٰلِحُ قَدْ كُنْتَ

پیدا کیّا ، تے اسے نے تم اس ماں بسایا لٰہذا تم اسے کولوں بخشش منگو ! فر اسے اگے

فِيْنَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَآ اَتَنْهٰنَآ اَنْ نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ

توبہ کرو! بیشک میرو رب نیڑے ہی ہے دعا قبول کرن آلو ہے (۴۶) انھاں نے کہیو: اے صالحؑ ہم ناں تے

اٰبَآؤُنَا وَاِنَّنَا لَفِيْ شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُوْنَآ اِلَيْهِ مُرِيْبٍ ﴿۶۲﴾

اس توں پہلاں تیرے تیں بڑیں امیدیں تھیں ؛ کیوں ! توں ہمناں انھاں غی عبادت کرن تیں ٹھا کے جھاں غی عبادت مھارا باپ

(۴۲) یعنی میں تبلیغ غی ذمہ واری پوری کر چھوڑی ہے ہُنّ جیکدے تم نہ منیں تاں اس غا نقصان غا ذمہ وار تم آپے ہیں لہذا تم میری گل چھوڑ و تم تے اپنی ہی فکر کرو، تھاری اس نافرمانی ور تے خدا غو عذاب ضرور آوے غو جھڑو تمناں ملیا میٹ کر دیئے غو تے ات تھاری جگہ کائے دوجی قوم ہی بسا چھوڑے غو فر تم اس غو کجھ نہنہ بغاڑ سکسیں تے اک گل ہور سُنّو کہ میرو رب ہر چیز غی حفاظت کرنی جانے لہذا جد اس غو عذاب آوے غو وہ اتاّ غی سوہٹی ہاروں نہنہ پھرسے بلکہ اللہ جس ناں بچانوں چاہوے غو ضرور بچالئے غو یعنی ایمان آلا اس تیں بالکل محفوظ ریہنہ غا۔

(۴۳) یعنی فر اسے راہو و کہ جسویلے اس غو طے کیو و وہ ویلو آ گیو تے اس نے عذاب غو حکم دید تو اس ویلے نافرماناں ور تے عذاب آیو جس نے ویہہ ملیا میٹ کر چھوڑیا، جس غو ذکر سورت الحاقہ

ماں ہے، ورحضرتِ ہودؑ تے ایمان آلا اس راںچ گیا کہ انھاں ناں اس غی ہواوی نیہنہ لگی تے اپݨاں فضل ناݪ ویہہ سارا اس تگڑا عذاب تین بچا لیا۔

(۴۴) یاہ تھی قومِ عاد! اج جس غا کھولا تے کھکھݨ کھار کھنارا اپݨی بیتی آپے سُنا رہیا ہیں اللہ نے انھاں ناں دنیا غیں رنگ رنگ غیں نعمت دتیں ور ویہہ انھاں ناں پچیں نیہنہ ویہہ نعمت کھا غے پھٹ گیا خدا غا دین اگے بٹھݨ لگ گیا اپݨاں ہمدرداں اللہ غا رسولاں غی گل تے سروں نیہنہ منی ور نافرمان، سرکش، انݨ من قسم غاں قومی کھڑ پینچاں مقدماں غی گلاں ور خوب عمل کیو جس غو نتیجو ساری دنیا غے سامݨے ہے دنیا ماں ملیامیٹ وی ہووا، خدا غی لعنت غا مستحق وی نبیاں تے قیامت غے تہاڑے وی انھاں ناں خدا غی رحمت نصیب نیہنہ ہوسیں اور چھیکڑ دوزخ ماں جیں غا جت انھاں ور خدا غی لعنت ہی لعنت ہوتی رہ غی۔

قَالَ يٰقَوۡمِ اَرَءَيۡتُمۡ اِنۡ كُنۡتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنۡ رَّبِّىۡ

دادا کرتا رہیا ہیں تے جس دین درتوں ہمݨاں بلاوے اس غا بارہ ماں تے ہمݨاں بڑو ہی شک ہے تے ہم ٹھسا ماں پیا واہاں (۴۷)

وَاٰتٰىنِىۡ مِنۡهُ رَحۡمَةً فَمَنۡ يَّنۡصُرُنِىۡ مِنَ اللّٰهِ اِنۡ

انھاں نے فرمایو: اے میری قوم! تکو تے سہئ! جیکدے ہوں اپݨاں رب غی طرفوں صاف دلیل ور واؤں

عَصَيۡتُهٗ ۖ فَمَا تَزِيۡدُوۡنَنِىۡ غَيۡرَ تَخۡسِيۡرٍ ﴿۶۳﴾ وَيٰقَوۡمِ هٰذِهٖ

تے اس نے مݨاں اپݨے کولوں خاص رحمت عطا کی وی وہ ہے فر اللہ غا مقابلہ ماں کہڑو میری مدد کرے غو جیکدے

نَاقَةُ اللّٰهِ لَـكُمۡ اٰيَةً فَذَرُوۡهَا تَاۡكُلۡ فِىۡۤ اَرۡضِ اللّٰهِ وَلَا

ہوں اس غی نافرمانی کروں! تم تے بس میرا نقصان ماں ہی باھدو کر رہیا ہیں (۴۸) تے اے میری قوم! یاہ

تَمَسُّوۡهَا بِسُوۡٓءٍ فَيَاۡخُذَكُمۡ عَذَابٌ قَرِيۡبٌ ﴿۶۴﴾ فَعَقَرُوۡهَا

اللہ غی اوٹھݨی تھارے واسطے اک معجزو ہے بس تم اس ناں چھوڑ چھوڑو جے یاہ اللہ غی زمین ماں کھائے چرے تے

فَقَالَ تَمَتَّعُوۡا فِىۡ دَارِكُمۡ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ؕ ذٰ لِكَ وَعۡدٌ غَيۡرُ

پھیڑی نیت ناݪ اس سنگ ہتھ نہ لائیو! نیہنہ تے تمݨاں تاولاں ہی عذاب آ نوڑے غو ور انھاں نے اس غیں کچھ کپ چھوڑیں

مَكۡذُوۡبٍ ﴿۶۵﴾ فَلَمَّا جَآءَ اَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا صٰلِحًا وَّالَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا

اسویلے صالحؑ نے فرمایو: (ہُݨ) تم اپݨاں گھراں ماں ترے تہاڑا ہور زندگی غو فائدو چک لیو! یوہ اسو وعدو ہے جسماں

مَعَهٗ بِرَحۡمَةٍ مِّنَّا وَمِنۡ خِزۡىِ يَوۡمِئِذٍ ؕ اِنَّ رَبَّكَ

ذری کوڑ نیہنہ (۴۹) فر جسویلے مھارو حکم آ گیو تاں ہم نے صالحؑ ناں تے انھاں لوکاں ناں جہڑا انھاں غے ناݪ ایمان

هُوَ الۡقَوِىُّ الۡعَزِيۡزُ ﴿۶۶﴾ وَاَخَذَ الَّذِيۡنَ ظَلَمُوا الصَّيۡحَةُ

لیا تھا اپݨی خاص رحمت ناݪ بچا لیو، تے اس تہاڑا غی ذلالت تیں (محفوظ رکھیو) بیشک تھارو رب ہی

فَاَصۡبَحُوۡا فِىۡ دِيَارِهِمۡ جٰثِمِيۡنَ ﴿۶۷﴾ كَاَنۡ لَّمۡ يَغۡنَوۡا

بڑی طاقت آلو غلبہ آلو ہے؛ تے جنھاں نے ظلم کیو تھو ویہہ اک خطرناک گج نے آ نوڑیا

فِيۡهَا ؕ اَلَاۤ اِنَّ ثَمُوۡدَا۟ كَفَرُوۡا رَبَّهُمۡ ؕ اَلَا بُعۡدًا لِّثَمُوۡدَ ﴿۶۸﴾ ع ۲/۶

تے انھاں نے اس رالوء کی جے ویہہ اپݨاں گھراں ماں منہ موندا پیا وا تھا؛ جس را کہ ویہہ ات کدے بسیا ہی

(۴۵) قومِ ثمود وی عرب ہی غی اک منی پڑمنی وی قوم تھی جہڑی عرب غا شمال ماں ''وادی القریٰ''، حجر، مداین صالح اور تبوک غے آسیں پاسیں بسے تھی قومِ عاد ہاروں ہی انھاں ناں وی خدا نے دنیا غی مچ ترقیاں ناݪ نواز یو تھو ور یہ وی ان نعمتاں ماں اس رامست ہو گیا کہ اپݨاں مالک ناں بسار بیٹھا، سگوں اس غی خدائی ماں اپݨی مرضی غا باطل معبود شریک کر غے سروں ہی مشرک ہو گیا، اللہ نے انھاں ناں ہدایت غو پیغام تے سنیو پچھاݨ واسطے انھاں ہی غا وطنی تے خاندانی پہائی حضرت صالحؑ انھاں در نبی بنا غے چلایا، ور انھاں غی مدتاں غی لمی رات تہاڑی غی محنت غے باوجود کجھ اک خوش نصیباں ناں ہی ایمان غی قیمتی دولت نصیب ہوئی تے باقی بدنصیب اپݨی اولڑیں کاراں تیں اور شرک تیں باز نیہنہ آیا، چھیکڑ خدا غو تگڑو عذاب آیو جس نے یہ اُکل پٹ اُکلیا وا تے ملیامیٹ ہویا والوکاں ماں شامل کر چھوڑیا، تے انھاں غیں ترقیں وی جنھاں ور انھاں ناں بڑیار تھو دنیا واسطے پُہلّی بسری وی کہاݨیں بݨ گیئیں ہور تفصیل واسطے تکو سورت اعراف حاشیہ/۶۲

(۴۶) حضرتِ صالحؑ وی واہی پرانݨی توحید آلی، اللہ ناں اک ایکلاں منن آلی دعوت دے رہیا ہیں جے اس اک ایکلا اللہ تیں بجݨ کوئے معبود نیہنہ، نہ کسے غی عبادت ہو سکے، نہ کسے اگے دعا منگی جا سکے، نہ مصیبتاں پریشانیاں تے مشکلاں ماں کسے ناں بلایو جا سکے کیونجے وہ ہی انسان غو تے ساری جیا جون غو خالق تے مالک ہے۔ اسے نے ساراں تیں پہلو انسان زمین غی مٹی ناݪ بنایو فر اسے نے زمین تیں غزا پیدا کیں جنھاں ناݪ نطفو بݨے تے انسانی پیدائش غو سلسو چلے۔ تے جسرا پیدا کرنوں اسے غو کم ہے اسے را انسان ناں زمین ماں آباد کرنوں تے زمین ناں آباد کرن واسطے اس ناں عقل دیݨی وی اسے غا کم ہیں تے جد سب کجھ کرن آلی ذات اللہ تعالیٰ ہی غی ہے فر اے لوکو! تم اسے اگے توبہ کر غے اس کولوں پشلاں گناہاں غی بخشش منگو، تے اگے واسطے وی اسے در متوجہ ہو غے اس غا حکم غے مطابق اُس غی رضا غا کم کرو! آخر ماں حضرتِ صالحؑ شرک غا عقیدہ ور اک ہور سٹ مارتاں فرمانویں جے ''میرو رب تے نیڑے ہی آپے دعا قبول کرن آلو ہے'' فر اس غے تے اپݨے بشکار کسے ناں سفارشی کیوں بݨاویں! تے اِس ناں ور شرک کیوں کریں! جد وہ آپ دعا سݨن آلو ہے فر اپݨی گل اس غی بارگاہ ماں پچھاݨ واسطے کسے سفارشی غی کے لوڑ ہے!۔

(۴۷) سبحان اللہ! غور کرو! حضرتِ صالحؑ غی اخلاص تے ہمدردی ناݪ پہری وی اثر دار تقریر غو جواب جاہل لوک کس جاہل پونا ناݪ دے رہیا ہیں!۔ جے نکاں ہوتاں تے تھاری سمجھداری تے دنائی ناݪے اُچا اخلاق تے سُچا کردار دیکھ غے ہمݨاں تے تھارا بارہ ماں مُچ اُچیں امید لگیں ویں تھیں ہم سمجھ رہیا تھا جے تم اپݨی قوم غو، اپݨاں کنبہ غو، بلکہ اپݨاں ملک غو ناں اُچو کریں غا، تم اپݨاں باپ دادا غا دین ور چل غے اس غو رتبو ہور اُچو کریں غا۔ ور افسوس! تم نے چاݨ چک ہی یہ نویں نویں بات پٹ غے مھاریں ساریں امید مٹی ماں رلا چھوڑیں، اپݨاں ہی بزرگاں غا رسم رواج تے ''کلچر'' غے خلاف جنگ غو اعلان کر غے مھاری امیداں ور پاݨی پھیر چھوڑیو۔ فر بڑا تعجب ناݪ کیہنہ جے: اچھا! ہم تھارا کہݨ ور اپݨاں باپ دادا غو مذہب، انھاں غا رسم رواج تے انھاں غا منیا وا معبود چھوڑ دیاں غا!؟ نیہنہ نیہنہ بالکل ایسو نیہنہ ہو سکتو!۔ تھاری گل تے مھارا دل ماں بیستی ہی نیہنہ، اس غا بارہ ماں تے ہمݨاں بہت شک بلکہ ٹھسو ہے یہ ساریں ویہہ ہی گل ہیں جہڑیں عرب غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ ناں کہہ رہیا تھا۔ سچ ہے زمانوں کتنوں ہی بدلے کتنا ہی پھیر

پرت کھائے ورجہالت غی سوچ کدے نیہنہ بدل سکتی۔

وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ اِبْرٰهِيْمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوْا

نیہنہ تھا؛سنوں! بیشک قوم ثمود نے اپنّاں رب ناںؐ کفر کیّو (تے) سُنّ لیّو ! قوم ثمود واسطے لعنت ہے (۵۰)

سَلٰمًا ۭ قَالَ سَلٰمٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيْذٍ ﴿٦٩﴾

تے یقیناً مھارا چلایا وا (فرشتا) ابراہیمؑ کوںٹے خوش خبری لے غے آیا تھا انھاں نے کہیو :

فَلَمَّا رَآ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ

''سلام،،، ابراہیمؑ نے وی کہیو: ''سلام،،، فرتا ولاں ہی ویہہ اک تلیو وو بچھولے غے آ گیا (۵۱)

مِنْهُمْ خِيْفَةً ۭ قَالُوْا لَا تَخَفْ اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمِ

فرجسویلےٌ ابراہیمؑ نے تکیو جے انھاں غا ہتھ اس کھاناؐ در نیہنہ اُٹھ رہیا تاں انھاں ناں ویہہ اوپرا لگا تے ابراہیمؑ ناں دل ہی دل

لُوْطٍ ﴿٧٠﴾ وَامْرَاَتُهٗ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنٰهَا

ماں انھاں تیں ڈر لگو انھاں فرشتاں نے کہیو : ڈرو نہ ! ہم تے لوطؑ غی قوم در

بِاِسْحٰقَ ۙ وَمِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ

چلایا گیاہاں ؛ تے ابراہیمؑ غی بیوی جہڑی (کونٹے ہی) کھلی تھی واہ ہس پئی فرہم نٹے اس ناں

يٰوَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوْزٌ وَّهٰذَا بَعْلِيْ شَيْخًا ۭ اِنَّ هٰذَا

اسحاق غی تے اسحاقؑ تیں بعد یعقوبؑ غی خوشخبری دتی (۵۲) واہ بولی :

لَشَيْءٌ عَجِيْبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوْٓا اَتَعْجَبِيْنَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ

ہائے میری شامت! کیوں! ہُنّ مناں بچو ہے غو! جد کہ ہوں بڈی ہوں تے یہ میرا خاوندوی بالکل ہی بڈا ہیں یاہ تے واقعہ ہی

رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكٰتُهٗ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ ۭ اِنَّهٗ حَمِيْدٌ

بڑی عجیب گل ہے (۵۳) فرشتاں نے کہیو : کیوں ! توں خدا غی قدرت ماں تعجب کرے

مَّجِيْدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيْمَ الرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ

اے ابراہیمؑ غا گہر آنٹیو : تھارے اپر اللہ غی رحمت تے اس غیں برکت ہیں بیشک وہ صفتاں غے لائق

الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِيْ قَوْمِ لُوْطٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ

بڑی شان آنٹو ہے (۵۴) تے جسویلے ابراہیمؑ تیں وہ ڈر چلیو گیو اور انھاں ناں خوشی غی گل

(۴۸) حضرت صالحؑ قوم غا جاہل پوناں ورنہ لہر کریں نہ کاہلاؐ ویں بلکہ بڑا تحمل بڑا صبر تے بڑا پیار ناںؐ فر اپنٹی گل سمجھانویں۔ جے ذری سوچو تے سہئی۔ جیکدے میرے کونٹے اپنٹی گل غی دلیل موجود وہے، میری فطرت ہی مناں دس رہئی وہے جے عبادت غو مستحق اک اللہ ناں چھوڑ غے کوئے دوجو نیہنہ ہوسکتو، اس غے ناںؐ ناںؐ اللہ نے مناں نبی بنّا غے تے میرے اپر وحی نازل کر غے مناں اپنٹی رحمت ناںؐ وی نوازیو وؤوہے۔ فر وی ہوں یوہ صاف سِدّ ورستو چھوڑ غے تھارو گمراہی آنٹو رستو نوڑ لیوں !! تے اللہ غا سچا سُچا پیغام تھارا توڑی پہچاناں چھوڑ دیوں؟ یاہ تے خدا غی بہت بڑی نافرمانی ہے جس ور اس غو عذاب آ سکے فر جیکدے ہوں اس غی نافرمانی کروں تاں اس غا عذاب تیں مناں کونّ بچاوے غو!! تم اسا مشورہ دے غے تے میرو نقصان ہی کر ہیا ہیں یہ تے میرا فائدا غیں گل نیہنہ !۔

(۴۹) قومِ ثمود نے حضرت صالحؑ اگے یاہ مانگ رکھی کہ جے تم اللہ غا نبی ہیں تاں تم فلانٹی پہاڑی (گٹّی) بچوں اک اس رااس را غی اونٹھنی پیدا کردسو، انھاں غی یاہ مانگ چھڑو جاہل پونٹو تے بچاں آنٹی اڑی تھی ور حضرت صالحؑ نے فر وی اللہ تعالیٰ اگے دعا منگی تے اللہ نے وی اپنٹی قدرت تے اپنّاں فضل ناںؐ انھاں غی مانگ غے مطابق عجیب غریب اونٹھنٹی پیدا فرمادتی لیکن ایمان تے انھاں نے قبول کرنوں ہی نیہنہ تھو، ویہہ تے صرف حضرت صالحؑ ناں ستانٹوں چاہویں تھا فریو ہی ہووؤ۔ اونٹھنٹی پیدا ہونّ ور انھاں نے حضرت صالحؑ ناں جادوگر کہنٹوں شروع کرلیّو، تے پہلاں تیں ہور ضدی اور نموہرا ہوگیا، حضرت صالحؑ نے فرمایو: ہُنّ گہٹوں گہٹ اتنوں کم کرو کہ اس اونٹھنٹی ناں چرن پھرن دیو تے اس ناںؐ کھیچل نہ کرو نیہنہ تے فٹ خدا غو عذاب آ جے غو، لیکن جنھاں نے پہیڑا کرتوت کرناں ویں ویہہ پیار محبت ناںؐ سمجھانّ سنگ کد باز آویں انھاں نے صلاح سوٹھو کر غے اونٹھنٹی ور اک تہاڑے حملو کر چھوڑیو تے ساراں تیں بڑو بد بخت کیدار بن سالف نے اس اونٹھنٹی غیں کھچ (ترنگا) کپ چھوڑیں جس ناںؐ واہ بچاری تڑف تڑف غے مرگئی، اس ویلے حضرتِ صالحؑ نے خدا غی وحی غے مطابق فرمایو جے ہُنّ ترے تہاڑا رج غے موج مستیں مار لیو اس تیں بعد خدا غو وہ عذاب آوے غو جہڑو ٹالیاں نیہنہ ٹلسیں۔

(۵۰) چوتھے تہاڑے حضرت صالحؑ غی پیشن گوئی غے مطابق عذاب غو حکم آ گیو فر کے تھو اسمان ماں اک گج اک گڑکار ہووو۔ اس غے ناںؐ ہی زمین ماں پچھل پیو تے نیس غی نیس ماں سارا نافرمان ملیامیٹ ہوگیا۔ اور اس را اُکلیا جس را کدے ات بسیا ہی نیہنہ تھا۔ آخر ماں اللہ تعالیٰ قوم ثمود غا قصہ تیں لوکاں ناں اگاہ فرماوے جے یوہ عذاب کوئے اتفاقی حادثو نیہنہ تھو جسرا دنیا ماں عام حادثا ہوتا ریہنہ جنھاں ماں چنگا مندا سارا ہی پھس جیں؛ نیہنہ نیہنہ ! یوہ خاص خدائی عذاب تھو جہڑو قومِ ثمود غا کفر، شرک تے نافرمانی غا نتیجہ ور آیو تھو اسے گلوں یوہ انھاں نافرماناں ور ہی آیو ایمان آلاں ناں تے اللہ نے اس تیں بالکل محفوظ رکھیو، لہذا اے دنیا غیو نافرمانو! خدا ناںؐ شرک تے کفر کرن آلیو! جیکدے تم اپنّاں پہیڑاں کرتوتاں تیں ہُنّ وی باز نیہنہ آتا تاں تم وی اپنٹی باری ناں اڈیکو! دنیا ماں ہی یا فر آخرت ماں باری تھاری وی ضرور آوے غی۔

(۵۱) حضرت صالحؑ غا قصہ تیں بعد ہُنّ حضرت لوطؑ غو ذکر ہور ہیو ہے ور حضرتِ لوطؑ غا ذکر تیں پہلاں ذری تمہید غا طور ور حضرت ابراہیمؑ غی گل وی آ گئی ہے حضرت لوطؑ اکثر مفسراں غی تحقیق غے مطابق حضرت ابراہیمؑ غا سکّا پہتیجا تھا تے عراق تیں انھاں غے ناںؐ ہجرت کر غے شام تے فلسطین غا علاقہ ماں آ گیا تھا ات اللہ نے انھاں ناں ''سدوم'' ناں غی بستیاں در نبی بنا غے چلاّیو انھاں نے لماں عرصہ توڑی رات تہاڑی اللہ غا دین غی دعوت دتی ور ات غا بسنیک اپنّاں پہیڑاں کرتوتاں تیں باز نیہنہ آیا، جس ور اج انھاں ناں ملیامیٹ کرن غو فیصلو ہور ہیو تھو۔ لیکن فرشتا اس دردناک خبر غے ناںؐ ناںؐ حضرت ابراہیمؑ غے گہر اک بچو ہونّ غی خوشخبری وی لیا یا تھا؛ اسے گلوں پہلاں ویہہ حضرت ابراہیمؑ کونٹے آیا۔ یہ فرشتا انسانی شکل ماں مسافر جیہا بنّ غے آیا تھا حضرت ابراہیمؑ غیب تے جانٹے نیہنہ تھا انھاں نے وی یہ راہ ٹرتا مسافر سمجھیا تے دعا سلام تیں بعد تاولاں تاولاں روٹی غو سروند کیو تے چنگو موٹو بچھوتل غے

لَحَلِيْمٌ اَوَّاهٌ مُّنِيْبٌ ﴿۷۵﴾ يٰۤاِبْرٰهِيْمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا ۚ

لبھ گئی اسویلے ویہہ مھارے ناںؔ قوم لوطؑ غا بارہ ماں جھگڑو کرن لگ پیا؛ بیشک ابراہیمؑ بڑا ہی

اِنَّهٗ قَدْ جَآءَ اَمْرُ رَبِّكَ ۚ وَاِنَّهُمْ اٰتِيْهِمْ عَذَابٌ

تحمل آلاؔ، نرم دلؔ تے (اللہ در) متوجہ رہنؔ آلاؔ تھا؛ اے ابراہیمؑ! تم یاہ گل چھوڑو

غَيْرُ مَرْدُوْدٍ ﴿۷۶﴾ وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوْطًا سِيْٓءَ

یاہ یقینی گل ہے جے تیرا رب غو حکم آ گیو ہے تے انھاں ورضرور اک اسو عذاب آنؔ ہی آلو ہے

بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَّقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيْبٌ ﴿۷۷﴾

جھڑو ہٹایو نیہنہ جاسکتو (۵۵) تے جسویلے مھارا ویہہ فرشتا لوطؑ کولے پجُیا، لوطؑ انھاں غی وجہ تیں غمگین

وَجَآءَهٗ قَوْمُهٗ يُهْرَعُوْنَ اِلَيْهِ ۭ وَمِنْ قَبْلُ

ہوگیا اور انھاں غا آنؔ ور دلگیر ہوگیا تے فرمانؔ لگا: اج غو یوہ چج ہی اوکھو تہاڑو ہے

كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ۭ قَالَ يٰقَوْمِ هٰٓؤُلَآءِ

تے لوطؑ کولے انھاں غی قوم غا لوک دوڑتا دوڑتا آپجُیا ویہہ پہلاں توں ہی

بَنَاتِيْ هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُوْنِ

بدکاریں کریں ویں تھا (۵۶) لوطؑ نے فرمایو: او میری قوم غیو لوکو! یہ میریں

فِيْ ضَيْفِيْ ۭ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيْدٌ ﴿۷۸﴾

بچیں ہیں ویہہ تھارے واسطے بڑیں پاک (تے جائز) ہیں لہٰذا تم اللہ تیں ڈروتے مناں میراں مہماناں

قَالُوْا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِيْ بَنٰتِكَ مِنْ

غا بارہ ماں رُسوا نہ کرو! کیوں! تھارا ماں کوئے وی بہلے مانس بندو نیہنہ؛

حَقٍّ ۚ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيْدُ ﴿۷۹﴾ قَالَ لَوْ اَنَّ

انھاں لوکاں نے کہیو: تمناں تے پتو ہی ہے جے ہمناں تھاریاں بچیاں غی کائے لوڑ

لِيْ بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِيْٓ اِلٰى رُكْنٍ شَدِيْدٍ ﴿۸۰﴾

نیہنہ تے تم وہ وی خوب جانیں جھڑو مھارو ارادو ہے؛ لوطؑ نے فرمایو: افسوس کدے مناں تھارا

انھاں غے اگے رکھدتو۔

(۵۲) فرشتا تے تھا ہی فرشتا! ویہہ روٹی کد کھایں تھا اور حضرت ابراہیمؑ نے جس گھڑی دیکھیو جے انھاں غا ہتھ تے کھانا در اغاں ہوتا ہی نیہنہ، ویہہ دل دل ماں ہی انھاں تیں ڈرن لگ گیا کیونجے اُت غو رواج یوہ تھو کہ راہ ٹرتو مسافر جد کسے غی دعوت نیہنہ قبول کرے تھو اُس تیں یوہ سمجھیو جئے تھو کہ یوہ کسے پہیڑی نیت ناںؔ آیو ہے حضرت ابراہیمؑ وی اسے گلوں دل دل ماں ڈر رہیا تھا بلکہ ذری چر تیں بعد انھاں نے اپناں دل غی گل کہہ دتی تھی جے ﴿اِنَّا مِنۡكُمۡ وَجِلُوۡنَ﴾ ''ہم ناں تھارے تیں ڈر لگ رہیو ہے'' (سورت حجر آیت/۵۲) اس ور فرشتاں نے اپنوں تعارف کرایو تے اصلی مقصد وی دسیو۔ یاہ گل سُنؔ غے حضرت ابراہیمؑ غی بیوی حضرتِ ساراناں ہاسی آ گئی۔ کہ کسی عجیب گل ہوگئی ہے ہم نے خدا غاں فرشتاں ناراہ ٹرتا مسافر سمجھ لیو۔ فر انھاں نے اک بچہ غی خوشخبری سنائی یاہ خوشخبری تے دُواں جیاں واسطے تھی ور فرشتاں نے خاصکر غے حضرت سارؑا ناں اس گلوں سنائی کیونجے سروں سخنی چھولی انھاں ہی غی تھی حضرت ابراہیمؑ ناں تے دوجی بیوی حضرت ہاجرہ غا شکم تیں اک صاحبزادہ حضرت اسماعیلؑ پہلاں ہی موجود تھا۔

(۵۳) حضرت سارہؑ غی عمر اس ویلے تورات غے مطابق نوے (۹۰) سال تے حضرت ابراہیمؑ غی سو سال (۱۰۰) سال تھی۔ اتناں بڈھیماں ماں عام طور ور اولاد نیہنہ ہوتی اسے گلوں انھاں غا منہ تیں اس موقع ور یہ تعجب آلاؔ لفظ نکلیا ﴿يٰوَيۡلَتٰىٓ﴾ یہ اسا ہی لفظ ہیں جھڑا عام طور ور انؔ ہونی جئی گل سُنؔ غے کالسریں تعجب واسطے کہتیں ریہنہ۔ جسرا مھاری بول چال ماں کیہنہ: ہائے میرا اور پئی۔ ہائے ہوں مری وغیرہ۔ یعنی جیکدے یاہ گل سچیں مچیں ہی ہونؔ آلی ہے تاں بڑی تعجب آلی ہے۔

(۵۴) فرشتا حضرت سارہؑ ہی غی گل ور تعجب کر رہیا ہیں، جے اک اسو گھر جس ور ہر ویلے اللہ غی رحمت تے برکت نازل ہوتی وہے جس غا بسنیک ہر گھڑی خدا غی قدرت غا کرشمہ ہی دیکھتا ویں۔ انھاں ناں اللہ غا حکم تے اس غی قدرت ور اج تعجب کیوں ہور ہیو ہے! فر یاہ تے دیکھو دینؔ آلو کونؔ ہے! جھڑو ساری صفتاں غو مالک تے ساری بزرگی غو مستحق ہے اُس واسطے کسے وی گل ماں مشکل تے اوکھت ہی کے ہے!۔

(۵۵) یعنی جسویلے ابراہیمؑ ناں پتو لگو جے یہ کوئے راہ ٹُرتا مسافر نیہنہ، بلکہ اللہ غا فرشتا ہیں تے بچہ غی خوشخبری وی انھاں نے سُنؔ لی جس ناںؔ انھاں غو دل مطمئن ہو گیو فر ویہہ فرشتاں ناںؔ اُنھاں غا اصل کم غا بارہ ماں گل کرن لگا جے تم لوطؑ غی بستی ور عذاب کس را نازل کریں غا جد کہ اُت لوطؑ وی موجود ہیں، فرشتاں نے جواب دتو جے ہم چنگی طرح جاناں کہ ان بستیاں ماں کونؔ کونؔ ہے جسرا سورت عنکبوت آیت/۳۲ ماں ہے یعنی ہم لوطؑ تے باقی ایمان آلاؔں ناں بچالیاں غا تے یوہ عذاب چھڑو گنہگاراں ور ہی پُوے غو۔ اس ور گل تے مک گئی تھی ور حضرت ابراہیمؑ کیونجے مُچ شفقت کرنؔ آلاؔ بہت ہی نرم دل آلاؔ تھا، اسے شفقت غی وجہ تیں ویہہ اپناں مالک اگے باقی لوکاں غا بارہ ماں سفارش تے دعا کرن لگ گیا۔ جے ہو سکے یہ ہُنؔ باز آ جیں، اس ور جواب لبھو جے نہ تے ویہہ توبہ کر غے ایمان لیانویں غا تے نہ ہی یوہ عذاب دعا ناںؔ ٹلنؔ آلو ہے، کیونجے انھاں غی نافرمانی غی وجہ تیں عذاب غو فیصلو انھاں ور ہو ہی گیو ہے جھڑو ہُنؔ کسے راٹلؔ نیہنہ سکتو۔

(۵۶) یہی فرشتا حضرتِ ابراہیمؑ غے گھروں ہو غے حضرت لوطؑ کولے آیا، فرشتا راہ ٹُرتا مسافراں غی شکل ماں آیا تھا فر حضرت لوطؑ کس را پشانؔ لیتا کہ یہ فرشتا ہیں مسافر نیہنہ آخر غیب تے ویہہ جانیں ہی نیہنہ تھا۔ یوہی ہووو حضرت لوطؑ سمجھیا کہ یہ راہ ٹرتا کوئے مسافر ہیں حضرت لوطؑ نے یہ اوپرا مزمان گھر لے غے بسالیا تے سہی ور ویہہ انھاں غا آنؔ ور دل دل ماں ہی سخت دُکھیا ہو گیا، کیونجے انھاں ناں اُت غاں لوکاں غا پہیڑا کرتوت یاد تھا، اُت غاں لوکاں ماں ہور برائیاں تیں علاوہ اک بڑی بدی یاہ تھی کہ ویہہ بدبخت گدراں ناںؔ بدکاری کریں ویں تھا اور یاہ برائی ایسی تھی کہ انھاں تیں

پہلاں دنیاماں کسے نے نیہنہ کی تھی حضرت لوطؑ ڈرر ہیا تھا جے کدے ات غاں لوکاں ناں نہ پتو لگ جے ورنہ ویہہ تے انھاں مزماناں ور ہی حملو کر چھوڑیں غا کیونجے یہ فرشتا لوہکی عمر غاں مچ سُہنا گدراں غی شکل ماں آیا تھا ، انھاں ہی سوچاں تے دلیلاں ماں بہت افسوس ناںؔ انھاں غی زبان تیں یوہ لفظ نکلیو ’’اج غو تہاڑو تے مُچ اوکھو تہاڑو ہے،، چھیکڑ یوہی ہووواں بدکار لوکاں ناں جسو ہی ان مزماناں غو پتو لگو جے حضرت لوطؑ غے گہر اس رااس راغا سُہنا گدرا مزمان آیا ہیں فر انھاں غی پہیڑی کھوُ انھاں ناں کدبیسن دیئے تھی، ویہہ اک ساں حضرت لوطؑ غا گہر دردوڑ پیا۔

(۵۷) حضرت لوطؑ نے انھاں مزماناں ناں بچانؔ غا سارا جتن کیا ویہہ بدکار لوک ہر طرح سمجھایا، اللہ غا قہر تیں ڈرایا تے مزمانی غو سوال با ہیو جے اِس ویلٔے یہ میرا مزمان ہیں انھاں غی عزت میری عزت ہے تے جدا انھاں بدکاراں نے کائے اک وی گل نیہنہ سنؔی فرات توڑی فرمایو جے کمبختو یہ میری بچیں یعنی قوم غیں گدریں موجود ہیں کیونجے بڑا بزرگ قوم غیں گدریاں ناں اپنٔیں بچیں ہی کیہنہ ،تم انھاں ناںؔ نکاح کرغے جائز طریقو کیوں نیہنہ اختیار کرتا! یوہ جائز تے سچُو طریقو ہے ور پاک طریقو تے وہ اختیار کرے جس غا جزباوی پاک ویں، ور پہُونڈ گندگی تیں بجنؔ کدرہ سکے!! انھاں نے جواب دتو جے اے لوطؑ تم مھارو مقصد تے آپے جانٔیں فر یہ ایاں اُواں غیں گل کیوں کریں! مھارو گدریاں ناںؔ کے تعلق!! ہم تے بس بدکاری کرنی چاہواں تے سورت حجر ماں یوہ وی ہے جے انھاں نے کہیو’’ کیوں! ہم نٔے تمناں ان دنیا غا لوکاں ناںؔ ملنؔ جلنؔ تیں ٹھا کیو نیہنہ تھو،، اس ور حضرت لوطؑ مچ دکھیا ہو غے کہنؔ لگا، افسوس! کدے انھاں غا مقابلہ واسطے میرے کوئے وی طاقت ہوتی، میرو وی جتھو ہوتو، کنبہ قبیلہ غی ٹلّ ہوتی، یا مناں کسے بڑی طاقت غی ڈہئی ہوتی یہ گل ویہہ ظاہری حالت ور کہہ رہیا تھا، ورنہ اللہ غی ذات ور نبی تیں بدھ کس غو توکل ہوسکے!

(۵۸) چھیکڑ فرشتاں نے حضرت لوطؑ ناں اپٔنوں تعارف کرایو تے حضرت لوطؑ ناں تسلی دتی اور اصل گل دسی جے ہم تے انھاں واسطے خدا غا عذاب غو سنٔیو لیا یا ہاں ، بس تم کجھ رات رہتاں ہی اتوں نکل جاؤ کیونجے لوء گُھلٔتاں ہی انھاں ور عذب آجے غو تے تھارا بچوں کوئے پچھے مڑ غے نہ تکے ہاں تھاری بیوی تھارے ناںؔ نیہنہ ہوسیں یعنی یا تے جاسیں ہی نیہنہ یا رستہ بچوں پچھے مڑ غے دیکھے غی کیونجے اس ور وہ ہی عذاب آنؔ آلٔو ہے جہڑ وان ظالماں ور آوے غو، یاہ بیوی ایمان ہی نیہنہ لیا تھی جس را سورت تحریم ماں ہے تے ابنِ کثیرؒ نے حضرت سُدّیؒ غو یوہ ارشاد وی نقل کیو ہے جے اسے نے قوم ناں انھاں مہماناں غی خبر دتی تھی فر ہور تسلی دیتاں کہیو جے انھاں ور عذاب غو ویلٔو کوئے دور نیہنہ بس اے ہُنؔ ہی سویرے لوء کھلتاں ہی اور سویرے تے کوئے دور نیہنہ۔!

(۵۹) یعنی جس ویلٔے سویرے انھاں غا عذاب غو حکم آگیو، انھاں غیں بستیں علاقہ سنٔے زمین تیں اپر چک غے زمین ور پٹاک دتیں گیئں اپروں پکی وی مٹی غاں گیٹاں غی اوپروتھلی بدلا رلگ گئی جتھاں ور اک اک ظالم غو ناں لکھیوٗ وو تھویا خاص نشانٔی لگی وی تھی جسناںؔ واہ گیٹی اسے ظالم ناں لگے تھی تے وہ ملیا میٹ ہوتو جے تھو فر اللہ تعالیٰ عرب غاں مشرکاں واسطے فرماوے جے یہ تباہ ہوئیں ویں بستیں انھاں ظالماں تیں کجھ دور دراڈے تے نیہنہ! بلکہ انھاں غیں جانٔیں پشانٔیں تے انھاں غے نیڑے ہی ہیں ور یہ انھاں ناں دیکھ غے کجھ سبق نیہنہ لیتا جے مھارو وی یوہی حشر ہوسکے!۔ تے کجھ مفسراں نے اس را تفسیر کی ہے جے یہ بستیں ان لوکاں غیں بستیاں تیں کجھ دور تے نیہنہ تھیں جہڑا انھاں تیں پہلاں ہلاک ہویا جس را قوم ثمود، قومِ عاد وغیرہ ور انھاں نے ان پشلیں قوماں غی بربادی تیں کجھ سبق نیہنہ لیو، حضرت لوطؑ غا اس قصہ غی ہور تفصیل واسطے تکو سورت اعراف حاشیہ ۶۸/ ۶۹/۷۱۔

قَالُوْا يٰلُوْطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَّصِلُوْٓا اِلَيْكَ فَاَسْرِ

مقابلہ غی طاقت ہوتی یا ہوں کسے تگڑی طاقت غی ڈہئی ماں آجاتو (۵۷)

بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا

انھاں (فرشتاں) نے کہیو اے لوطؑ! ہم تے تیرا رب غا چلایا واہاں، یہ لوک تھارا توڑی کدے نیہنہ پُج سکسیں بس تم

امْرَاَتَكَ ؕ اِنَّهٗ مُصِيْبُهَا مَآ اَصَابَهُمْ ؕ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ؕ

اپٔناں آدمیاں ناں لے غے رات غا کسے حصہ ماں نکل جاؤ! تے تھارا بچوں پچھے مڑ غے کوئے نہ تکے ور

اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيْبٍ ﴿۸۱﴾ فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا

تھاری بیوی! کیونجے اس ور واہی مصیبت آنؔ آلی ہے جہڑی انھاں (دوجاں) ور آوے غی؛ انھاں غا عذاب واسطے سویرے

عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ۙ

غو وقت متھیو گیو ہے تے کیوں! سویر نیڑے نیہنہ (۵۸) فر جس گھڑی مھارو حکم آگیو ہم نٔے واہ بستی

مَّنْضُوْدٍ ﴿۸۲﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ ؕ وَمَا هِيَ مِنَ

ہیٹھ اُپر کر چھوڑی ، تے ہم نٔے اس ور پکی وی مٹی غا گیٹاں غی اوپروتھلی بوٹھ

الظّٰلِمِيْنَ بِبَعِيْدٍ ﴿۸۳﴾ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ؕ

لادتی ؛ جتھاں ور تھارا رب غی طرفوں نشان لگا وا تھا تے واہ بستی اِنھاں ظالماں تیں

قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ وَلَا

کجھ دراڈے وی نیہنہ (۵۹) تے ہم نٔے مدین آلاں در انھاں ہی غا پہائی شعیبؑ چلایا (۶۰)

تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيْزَانَ اِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ بِخَيْرٍ

انھاں نے فرمایو: اے میری قوم! تم اللہ ہی غی عبادت کرو! اس تیں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ تے

وَّاِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيْطٍ ﴿۸۴﴾ وَيٰقَوْمِ

منؔ تولنؔ ماں گہاٹو نہ کرو ! ہوں تمناں واقعہ ہی چنگی حالت ماں دیکھ رہیو ہوں

اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ

تے ہوں تھارا بارہ ماں اک گھیر لینؔ آلا دن غا عذاب تیں ڈر رہیو ہوں ؛ اے میری قوم !

(۶۰) مدین عرب ہی غا اک قبیلہ غو تے علاقہ غو ناں تھو، کہیو جے کہ حضرتِ ابرہیمؑ غی اک تیجی بیوی حضرت قطورہؓ تھیں جتھاں غا شکم تیں اک صاحبزادہ ''مدین،، پیدا ہوا تھا، یہ صاحبزادہ جس علاقہ ماں بسیا اس غو ناں وی مدین پے گیو تے انھاں غی لہڑی ناں وی ''مدین،، ہی کہنڑ لگ گیا یہ لوک حالانکہ نبیاں ولیاں غی اولاد تھا ور انھاں ناں وی شرک غا روگ تیں علاوہ کجھ اخلاقی برائیں لگ گئیں گہٹ تولنوں، گہٹ منوں تے رستاماں لوکاں ناں لٹنوں تے سن مارنی انھاں غی قومی پشانڑ بنڑ گئی انھاں غی ہدایت واسطے اللہ نے اپنڑاں پیارا نبی حضرتِ شعیبؑ چلایا ور پراناں نافرماناں ہاروں یہ وی کجھ اک نیک بختاں ناں چھوڑ غے باقی جہالت ور ہی اڑیا رہیا جہڑا آخر خدائی عذاب نال ملّیا میٹ ہو گیا، یوہ قصو سورت اعراف ماں وی گذر یو ہے ات اس غا تفسیری حاشیہ دیکھ لینڑاں وی بہتر ریہنہ غا۔

اَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿۸۵﴾ بَقِيَّتُ

تم منڑ تولنڑ ناں انصاف ناڑ پورو کرو تے لوکا ناں انھاں غیں چیز گھٹا غے

اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿۸۶﴾

نہ دیو ؛ تے زمین ماں اتی چکتا نہ پھرو (۶۱) اللہ تعالی غو

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَاْمُرُكَ اَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ

دتو وو جہڑو بچ جئے وہ ہی تھاراواسطے مچ سرس ہے جیکر تم ایمان آلا ہیں تے ہوں تھارا ور راکھی کرن آلو نیہنہ (۶۲)

اٰبَآؤُنَآ اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْٓ اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۭ اِنَّكَ

انھاں لوکاں نے کہیو: اے شعیبؑ کیوں! تھاری نماز تمناں یاہی پٹی پڑھاوے جے ہم انھاں ناں چھوڑ دیاں جتھاں غی مہارا

لَاَنْتَ الْحَلِيْمُ الرَّشِيْدُ ﴿۸۷﴾ قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ

باپ دادا عبادت کریں تھا یا ہم اپنڑاں مالڑ ماں اپنڑی مرضی غا کم کرنا چھوڑ دیاں ! بس تم ہی

عَلٰي بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَرَزَقَنِيْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۭ وَمَآ

بڑا تحمل آلا تے سمجھدار رہ گیا ہیں (۶۳) شعیبؑ نے فرمایو: اے میری قوم غیو لوکو! الا! تکو تے سہی جیکدے ہوں اپنڑاں

اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰي مَآ اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ۭ اِنْ اُرِيْدُ

رب غی طرفوں کھلی دلیل ور واؤں اور اس نے مناں خاص اپنڑے کولوں نیک روزی عطا فرمائی (وی) وہے تے

اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۭ وَمَا تَوْفِيْقِيْٓ اِلَّا بِاللّٰهِ ۭ

ہوں یاہ نیہنہ چاہتو جے تھاری مخالفت کر غے ویہہ ہی کم کروں جتھاں تیں تمناں ٹھاک رہیو ہاں، ہوں تے بس

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ﴿۸۸﴾ وَيٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ

جتنوں میرے تیں ہو سکے سدھار ہی کرنوں چاہوں ؛ مناں جہڑی وی توفیق وہے واہ اللہ ہی غی طرفوں وہے

شِقَاقِيْٓ اَنْ يُّصِيْبَكُمْ مِّثْلُ مَآ اَصَابَ قَوْمَ نُوْحٍ اَوْ

میں اسے ور پُہر وسو کر لیو ہے تے ہوں اسے در متوجہ ہو گیو ہوں (۶۴) تے اے میری قوم! میری ضد تمناں کدے ات

قَوْمَ هُوْدٍ اَوْ قَوْمَ صٰلِحٍ ۭ وَمَا قَوْمُ لُوْطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيْدٍ ﴿۸۹﴾

توڑی نہ پہچا چھوڑے جے تھارا ور اسے قسم غیں مصیبت آپویں جسیں مصیبت حضرت نوحؑ غی قوم وریا

(۶۱) مدین غا لوک تجارتی کاروبار کرن آلا تھا، اسے گلوں انھاں ماں شرک تیں علاوہ گہٹ منڑ، گہٹ تولن تے ملاوٹ کر غے لوکاں ناں نقصان پہچانڑ غیں بپار غیں برائیں آ گئیں تھیں حضرتِ شعیبؑ نے وی پہلاں تے انھاں ناں واہی توحید آلی پرانی دعوت دتی اس غے نالڑ نالڑ ہی بنداں غا حق ادا کرن غی گل کی جے اللہ نے تمناں اپنڑاں فضل نالڑ خوشحالی وی دتی وی ہے، تھاری حالت وی چنگی ہے فر وی تم حلال ناں چھوڑ غے حرام طریقاں نالڑ کیوں دولت بٹیلیں، تم تے اپنڑی آخرت تیں تے خدا غا عذاب تیں بے پرواہ ہو اواں ہیں لیکن مناں تے تھارا بارہ ماں قیامت غا سخت تہاڑا غا عذاب غو مچ خطرو ہے لہذا تم اس ظالم قانون ناں چھوڑو تے خدا غا قانون غے مطابق ٹھیک ٹھیک منوں تے تولو، اور لوکاں ناں نقصان نہ پہچاؤ یہ سارا کم یعنی کفر شرک کرنوں گہٹ منوں تولنوں، لوکاں غو زیان کرنون زمین ماں فساد غا بغاڑ غا تے اتی چکن غا کم ہیں تم یہ چھوڑ دیو تے زمین ماں فساد اور انت چکتا نہ پھرو!۔

(۶۲) یعنی تم حرام طریقاں نالڑ بدھ تیں بدھ مال کھٹ غے کانہہ واسطے امیر بنڑ غی کوشش کریں۔ حالانکہ جس غو خدا ور ایمان وہے اس واسطے تے جائز طریقاں نالڑ خدا غا قانون غے مطابق کمائی کر غے اللہ غا فضل نالڑ جتنوں وی حاصل ہو جئے تے اللہ تعالیٰ اپنڑی مہربانی نالڑ جتنوں وی دے چھوڑے وہ ہی بہتر تے سرس ہے۔ اللہ اسے ماں برکت عطا کر دیئے تے آخرت غو ثواب وی اسے ماں ہے۔ ور جے تم میری نصیحت ور عمل نہ کریں تاں یاہ میری ذمہ واری نیہنہ کیونجے ہوں نصیحت ہی کر سکوں زبردستی عمل نیہنہ کرا سکتو، تمنڑے اپنڑوں لیکھو آپ دیکھوں ہے۔

(۶۳) اس را لگے کہ مدین غاں جاہلاں غا خیال دین مذہب غا بارہ ماں اساہی تھا جسا اجکل غاں سیکولریاں تے دوجاں بے دین لوکاں غا ہیں جے جہڑو مذہبی بندو وہے، دیندار وہے، خاصکر غے دین غی سب تیں بڑی علامت نماز غی پابندی کرتو وہے وہ چُپ چپیتو بندو وہے آپ جسر ا کسرا بزرگ بنیوں رہ۔ ور دوجاں ناں وہ کجھ نیہنہ کہتو نہ تے باپ دادا غا کفر شرک آلا عقیداں غا بارہ ماں ہوٹھ ہلا سکے۔ تے نہ ہی نماز روزہ تے دوجیاں خاص عبادتاں تیں علاوہ دنیا غا معاملات ماں۔ -مثلاً تجارت ماں، حکومت ماں، عدالت ماں کسے ناں خدا غا دین غی پابندی کرن واسطے کہہ۔ مدین آلا اپنڑاں انھاں خیالاں غی وجہ تیں حضرت شعیبؑ غی ہاسی بنڑانڑ واسطے انھاں ناں۔ انھاں غی نماز تے دینداری یاد کروانویں جے واہ! واہ! تھاری یاہ نماز تے تھاری یاہ دینداری تے یاہ بزرگی چنگی نغلی!! جہڑی تمناں یاہی پٹی پڑھاوے جے ہم اپنڑاں باپ دادا غو دین چھوڑ دیاں! بڑی عجیب ہے تھاری یاہ دینداری تے یاہ نماز! اسا بزرگ پہلاں تے ہم نے کدے نیہنہ تکیا۔ خیر! اسا لوک نماز روزہ جسیں عبادت غیں گل تے فر وی کجھ من لیں ور یاہ گل تے انھاں غا سنگا تیں بنڑ ٹھلتی ہی نیہنہ جے کوئے بندو انھاں ناں زندگی غا ہر اک معاملہ ماں اللہ غی بندگی کرن واسطے کہہ، خدا غا قانون ور عمل کرن واسطے کہہ، فر حضرت شعیبؑ غیں ناپنڑ

تولن غا بارہ غیں گل ویہہ کس راچھلن سکیں تھا ہر اک معاملہ ماں خدائی قانون غی گل ویہہ کس رامن لیتا! اپنڑاں انھاں ہی خیالاں ناں ویہہ اس را بیان کریں جے ''اے شعیبؑ کیوں! تھاری نماز تے تھاری دینداری تمناں یا ہی پٹی پڑھاوے جے ہم اپنڑاں مال تے دولت ماں اپنڑی تجارت تے بپار ماں اپنی مرضی غا کم چھوڑ دیاں؟! حالانکہ تھاراتیں پہلاں اسی گل مھاراں بزرگاں، بڑاں بڈیراں اور مھاراں عالماں نے تے کدے نیہنہ کہئی۔ اس غو مطلب تے یوہ نکلیو جے ساری دنیا ماں بس تم ہی اک بزرگ، سمجھدار تے عقل مند آدمی رہ گیا ہیں۔ سبحان اللہ! دینداری غو وی کے ذہن تے تصور ہے صاحبِ جلالین نے مختصر لفظاں ماں یاہ گل اس را سمجھائی ہے المعنٰی هذا امر باطل لا يد عوا ليه داعي خيرٍ۔

وَاسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ ؕ اِنَّ رَبِّىْ رَحِيْمٌ

ہودؑ غی قوم ور یا صالحؑ غی قوم ور آئیں تھیں؛ اور لوطؑ غی قوم تے تھاراتیں کجھ زیادہ دراڈے وی نیہنہ

وَّدُوْدٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوْا يٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَقُوْلُ

تے تم اپنڑاں رب کولوں بخشش منگو فر اسے اگے تم توبہ کرو! بیشک میرو رب بچ مہربان تے بہت

وَاِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ۚ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ

محبت کرن آلو ہے (٦٥) انھاں نے کہیو: اے شعیبؑ تیریں بچ ساریں گل تے مھاری سمجھ ماں آتیں ہی نیہنہ

وَمَآ اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيْزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يٰقَوْمِ اَرَهْطِىْٓ اَعَزُّ

اور ہم تتاں اپنے بشکار اک لسو آدمی ہی سئی کراں؛ تے جے تیری بلادری (غی گل) نہ وہے تاں ہم تتاں پتھراں ناں مار

عَلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاتَّخَذْتُمُوْهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ؕ

چھوڑاں تے توں مھارے اُپر کسے راوی غالب نیہنہ؛ شعیبؑ نے فرمایو: اے میری قوم! کیوں! میری بلادری تھارے

اِنَّ رَبِّىْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿٩٢﴾ وَيٰقَوْمِ اعْمَلُوْا

نزدیک اللہ تیں وی زیادہ عزت آلی ہے تے تمنڑے اس ناں کنڈ پچھے سٹ چھوڑیو ہے

عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّىْ عَامِلٌ ؕ سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ مَنْ

تم جو کجھ وی کر رہیا ہیں وہ یقیناً میرا رب غا گھاواماں ہے (٦٦) تے اے میری قوم! تم اپنی جگہ عمل

يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ؕ وَارْتَقِبُوْٓا

کرتا جاؤ! ہوں وی (اپنڑی جگہ) عمل کروں لگو؛ تمناں تاولاں ہی پتو لگ جئے غو جے وہ کون ہے

اِنِّىْ مَعَكُمْ رَقِيْبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا

جس ور وہ عذاب آوے غو جہڑو اس ناں ذلیل کردئے غو تے کہڑو آدمی چھوٹھو ہے، تے تم وی اڈیکو

وَّالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَاَخَذَتِ الَّذِيْنَ

ہوں وی تھارے ناں اڈیک رہیو ہوں (٦٧) تے جسویلے مھارو حکم آ گیو ہم نے شعیبؑ ناں تے انھاں

ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوْا فِىْ دِيَارِهِمْ جٰثِمِيْنَ ﴿٩٤﴾

لوکاں ناں جہڑا انھاں ناں ایمان لیا تھا اپنی خاص رحمت ناں بچالیو تے ویہہ ظلم کرن آلا اک سخت

(٦٤) یوہ وہ ہی جواب ہے جہڑو اس تیں پہلاں حضرت نوحؑ تے حضرت صالحؑ نے اپنڑی قوم ناں دتو تھو تکو حاشیہ ٢١ تے ٤٨ یعنی یاہ تے سوچو جیکدے تھارا کوئے باپ دادا غی انڑی تقلید تیں بجن کجھ

وہے ہی نہ اور ہوں ٹھروں ہی فطرت غی سچی دلیل ور واؤں، میری فطرت ہی مناں توحید غی دعوت دیتی وہے فر مناں اللہ نے اپنڑی رحمت غی خاص روزی نبوت وی عطا فرمائی وہے۔ تا نوی ہوں تھاری ہی گل ور چلوں!؟ کیوں ہوں اسمانی لوء ناں چھوڑ غے تھاری انھیری ور چلوں! اور میری صداقت تم اس راوی پچھان سکیں کہ میری گل ماں تے میرا عمل ماں فرق بالکل نیہنہ ہوں جہڑی گل تمناں کہوں آپ وی اسے ور عمل کروں ہوں تمناں کاروبار ماں خدا غا قانون دس غے آپ نعوذباللہ دنیا غی دولت تے نیہنہ سلوٹتو! تمناں غیر اللہ غی عبادت تیں ٹھاک غے آپ چڑھاوا تے نیہنہ منگتو!۔ میرو مقصد تے چھڑو یوہ ہے جے تھاری دنیا تے آخرت دوئے کسے را سدھر جیں، اس سدھار واسطے جتنوں میرے تیں ہو سکے ہوں کوشش کروں، ور کامیابی میرا ہتھ ماں نیہنہ، نہ میری نظر اپنڑی دوڑ بھج ور ہے تے نہ مناں اپنڑی محنت ور بڈیار ہے۔ میرو پُہروسو تے صرف اللہ غی ذات ور ہے اس غی توفیق تیں بجن میرو کوئے کم نیہنہ ہو سکتو۔

(٦٥) یعنی تم میرا ناں دشمنڑی کریں واہ تھاری مرضی ور اتنی گل تے سوچو جے تم میری دشمنی تے ضد ماں اسا پہیڑا کرتوت کیوں کریں جہڑا تمناں خدا غا اس قہر غا مستحق بناویں جہڑو تھارے تیں پہلیں نافرمان قوماں ور آیو ہے کیوں! تمناں حضرت نوحؑ، حضرت ہودؑ تے حضرت صالحؑ غی نافرمان قوم ور آن آلا عذاب بُھل گیا ہیں؟ تے قوم لوطؑ ور آن آلو وہ زبردست عذاب تمناں بسر گیو ہے! جس ناں اجوں کوئے لموں عرصو وی نیہنہ گذریو تے انھاں غو علاقو اور انھاں غیں ویہہ عذاب آلیں بستیں وی تھارا علاقہ تیں کوئے بچ دور نیہنہ! تم اس تیں عبرت تے نصیحت کیوں نیہنہ حاصل کرتا۔ آؤ! تھارا رب غی رحمت غو بوا اجوں وی کھلو ہے، وہ اپنڑاں بنداں ناں بچ پیار تے محبت کرن آلو ہے وہ بے بہا مہربان ہے جے تم ہُن وی توبہ کر غے اس غا دین ور زندگی گذاریں غا تے اپنڑاں پشلاں گناہاں غی بخشش منگیں غا تاں وہ تھاری توبہ قبول کر غے تھارا گناہ معاف کر دیئے غو تم اس غی مہربانی اور پیار غو ذائقو چکھ لیں غا! ور اس غا بوآ ناں کوئے ٹھکور غے تے تکے۔

(٦٦) حضرت شعیبؑ غی تقریر اگے مشرک لاجواب ہو غے کہنہ جے ہمناں تھاریں گل سمجھ ماں ہی نیہنہ آ رہئی ہیں۔ گل نہ سمجھن غی یاہ وجہ نیہنہ تھی جے ویہہ کسے اوپری بولی ماں گل کر رہیا تھا یا انھاں غی گل کوئے الجھا آلی تھی بلکہ وجہ یاہ تھی کہ ویہہ گل سمجھنڑی ہی نیہنہ چاہویں تھا، انھاں غاں دلاں ور ضد تے نفرت غا چندرا چڑھیا وا تھا، اور ہُن انھاں غاں کناں ناں یہ گل سُن غے الٹ وہے تھی اس گلوں ویہہ گل کتھ غو یوہ سلسلو بند کر غے تہمکیاں ور آ گیا تھا۔ جے تم کوئے مھارا اور غالب یا حاکم تے ہیں ہی نیہنہ، نہ تھاری کائے ٹلّ ہے تے نہ جتھو ہے بلکہ جیکدے تھارا خاندان غو لحاظ نہ ہوتو تے قبائلی جنگ غو خطرو نہ ہوتو تاں ہم تمناں پتھر مار مار غے مار چھوڑتا حضرت شعیبؑ اس بیہودہ کھمک تے دوڑ غو جواب اپنی پیغمبری شان تے حکمت ناں دیں جے افسوس! تم میرا کنبہ غو لحاظ کریں ور اس اللہ غو نیہنہ کرتا جس نے مناں نبی بنا غے ٹوریو، کیوں! میرو کنبو تھارے نزدیک اللہ تعالیٰ تیں وی زیادہ لحاظ آلو ہے؟ یاہ گل کہہ غے حضرت انھاں

ماں دینی غیرت جگاؤنی چاہویں تھا ورانھاں غا تے دل ہی مووا وا تھا ویہہ کسرا جا گتا!۔

(٦٧) یاہ گل حضرت شعیبؑ نے اس ویلّے فرمائی جسو یلّے ویہہ انھاں غی طرفوں سروں ہی مایوس ہوگیا اس ویلّے فرمایو جے اچھا! تم اپنٓی ضد نیہنہ چھوڑتا تے نہ چھوڑ وا سے ورزُ ہو، ہوں وی اپنٓوں کم کروں لگوں فیصلو خدا اور چھوڑ دیو فر دیکھو ہُنؔ ذلیل کرن آ نو عذاب کس ور آ وے، اسے نالؔ سچا چُھوٹھا غو پتو لگ جے غو ہُنؔ تم وی فیصلہ غی اس گھڑی ناں اڈیکو ہوں وی تھارے نالؔ اڈیکوں لگو!۔

كَاَنْ لَّمْ يَغْنَوْا فِيْهَا ۭ اَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ

گج نے آنوڑیا فر ویہہ اپنٓاں گھراں ماں منہ موندا پیا رہ گیا

ثَمُوْدُ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ

جس راکہ ویہہ اُت کدے بسیا ہی نیہنہ تھا؛ سنٓوں! مدین آلاؔ (اللہ غی رحمت تیں) دور ہو گیا جس را قوم

مُّبِيْنٍ ﴿٩٦﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ىِٕهٖ فَاتَّبَعُوْٓا اَمْرَ

ثمود دور ہوئی تھی (٦٨) تے یقیناً ہم نٓے موسیٰؑ اپنٓاں معجزا تے صاف دلیل دے غے

فِرْعَوْنَ ۚ وَمَآ اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيْدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ قَوْمَهٗ

چلایا؛ فرعون تے اس غاں درباری مقدماں در ور ویہہ لوک فرعون ہی غا حکم ور

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۭ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُوْدُ ﴿٩٨﴾

چلتا رہیا؛ حالانکہ فرعون غو حکم بالکل ٹھیک نیہنہ تھو؛ قیامت غے تہاڑے وہ اپنٓی قوم غے

وَاُتْبِعُوْا فِيْ هٰذِهٖ لَعْنَةً وَّيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ بِئْسَ

مہرے مہرے وہے غو تے چھیکڑ انھاں ناں جہنم لے پہچاوے غو، تے واہ پُجنؔ غی کتنی پہیڑی جگہ ہے جت ویہہ پہچایا جیں غا

الرِّفْدُ الْمَرْفُوْدُ ﴿٩٩﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَاۗءِ الْقُرٰى نَقُصُّهٗ

تے انھاں غے پچھے اس دنیا ماں وی لعنت لا دتی گئی ہے تے قیامت غے تہاڑے وی! کسو پہیڑ وانعام ہے

عَلَيْكَ مِنْهَا قَاۗىِٕمٌ وَّحَصِيْدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ

جہڑ وانھاں ناں دتو گیو ہے (٦٩) یہ انھاں بستیاں غیں کجھ خبر ہیں جہڑیں ہم (اے نبیؐ) تمنٓاں سنٓا

وَلٰكِنْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَمَآ اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ

رہیا ہاں انھاں بچوں کجھ اجاں کھلی ہیں تے کجھاں غی فصل کپے ہی گئی ہے؛ تے ہم نٓے انھاں ور ظلم نیہنہ کیّو

الَّتِيْ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَّمَّا

بلکہ انھاں نے آپ اپنٓے اپر ظلم کیّو تے خدا ناں چھوڑ غے جن (باطل) معبوداں اگے ویہہ دعا منگیں

جَاۗءَ اَمْرُ رَبِّكَ ۭ وَمَا زَادُوْهُمْ غَيْرَ تَتْبِيْبٍ ﴿١٠١﴾

ویں تھا انھاں نے انھاں ناں کجھ وی فائدو نیہنہ پہچا یو؛ جسو یلّے

(٦٨) چھیکڑ واہ فیصلہ غی گھڑی تے واہ سچ چُھوٹھ ناں کنی کنٓی کرن آلی گھڑی آ گئی پہلاں اسمان ور لخ کالاؔ ڈرانوناں چھڑ چڑھیا جسرا سورت شعرٰی آیت/١٨٩ ماں ہے فر اسمان ماں اک خطرناک گج تے چینک ہوئی تے زمین ماں بچھل پیو جسرا کہ سورت اعراف آیت/٩١ ماں ہے تے اس نالؔ سارا ظالم مشرک خدا غا نافرمان اس را ملیا میٹ ہو گیا جسرا کدے اُت بسیا ہی نیہنہ تھا۔ وریوہ حشر چھڑ و مشرکاں کافراں نافرماناں ہی غو ہووۓ، جد کہ ایمان آلاؔں تے حضرت شعیبؑ ناں اللہ نے اپنٓاں فضل نالؔ بالؔ بالؔ بچالیو اس را باندے باچھڑ تے رڑے مدان سچ چُھوٹھ غو نمیڑ و ہو گیو سچاں ناں نجات ملی تے مدین غا سارا چُھوٹھا اسے را خدا غی رحمت تیں دور اور اس غی لعنت غا مستحق ہو گیا۔ جس را کہ انھاں تیں پہلاں عرب ہی غی قومِ ثمود نے آپ خدا غی لعنت کھٹ لی تھی اُنھاں نے وی یہ ہی کفر شرک آلاؔ پہیڑا کرتوت کیا تھا جہڑا اِنھاں نے کیا تے انھاں ور وی اسے را اسمانی گج غو عذاب آیو تھو جس را انھاں ور آیو ہے۔

(٦٩) نبیاں غا سلسلہ ماں ہُنؔ ذکر حضرت موسیٰؑ غو ہو رہیو ہے۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جے ہم نٓے موسیٰؑ ناں کیئیں کیئیں نشانٓیں تے معجزہ عطا فرمایا تھا، جنھاں ناں دیکھتاں ہی یقین آ جے تھو جے یہ اللہ غا سچا نبی ہیں۔ فر انھاں معجزاں ماں وی کجھ بہت ہی بڑا تے عالیشان تھا جنھاں ناں ﴿سُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ﴾ فرمایو جسرا کہ انھاں غی سوہٹی مبارک تے جادوگراں غا مقابلہ ماں انھاں غو رڑے مدان جت جانٓوں تے فرعون غی بارگاہ ماں توحید ور انھاں غی واہ زبردست تقریر جس غے اگے فرعون جسو جابر وی ٹاٹرے گیو تھو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے! اتناں معجزاں غے باوجود لوک حضرت موسیٰؑ غے بجائے فرعون پچھے ہی پیا رہیا، حالانکہ فرعون غی گل کوئے سمجھداری، دنائی تے عقلمندی غی تے تھی ہی نیہنہ ور لوک حضرتِ موسیٰؑ غا عالیشان معجزا دیکھ غے وی فرعون غو لڑ چھوڑنؔ واسطے تیار نیہنہ ہووا۔ فر اساں گمراہ لیڈراں غو تے اکھ میچ غے انھاں غے پچھے دوڑنؔ آلاؔں غو انجام بیان فرمایو جے جسرا فرعون دنیا ماں جاہل لوکاں غو مقدم بنؔ غے انھاں غے مُہرے رہیو، قیامت غے تہاڑے وی وہ یاہ مقدمی نیہنہ چھوڑسیں اپنٓی ساری قوم غے اگے اگے وہے غو تے اس سارا جلوس ناں اپنٓی اصلی منزل جہنم ماں لے پہچاوے غو جہڑی مُچ پہیڑی جگہ وہے غی جت یوہ مقدم اپنی قیادت ماں قوم ناں پہچاوے غو۔ تے یاہ کوئے فرعون ہی غی خاص گل نیہنہ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں: قیامت غے تہاڑے جاہلیت غاں شاعراں غو جھنڈ و امراء القیس غا ہتھ ماں وہے غو (مسند احمد) یعنی اسے غی قیادت ماں یہ جہنم در روانہ ویں غا لہذا اگمراہ ہر ایکنؔ لیڈر تے مقدم غو یوہی حال وہے غو۔ آخر ماں اساں لیڈراں غو تے مقدماں کھڑ پینچاں غو انعام بیان کیو جے ہر ایکنؔ آدمی ناں اپنٓاں کیا غو انعام لبھے۔ انھاں ناں وی انعام لبھو ور مچ پہیڑ وانعام کہ دنیا ماں وی انھاں ور لعنت ہوتی رہ غی جچر توڑی دنیا ہے اچر توڑی انھاں ور لعنت وی جاری رہ غی تے آخرت ماں وی خدا غی رحمت تیں دوری اور لعنت ہی انھاں غا حصہ غو انعام وہے غی۔

(٧٠) یعنی ہُنؔ توڑی جتنٓیں نافرمان بستیاں غو حال بیان ہو وو ہے یہ دو طرح غیں ہیں، کجھ تے ویہہ ہیں جنھاں غا کجھ نشان انھاں غا کھولا، کھنار تے کھکھنکھار راجاڑ علاقا اپنی ''تن برتی'' آپے سنٓا غے

ساراں ناں نصیحت تے عبرت غو سبق دیں۔ جسر ا کہ قوم ثمود غا کھنار، تے کُجھ جڑوں موٹوں ہی نپید ہوگئی ہیں انھاں غو کوئے ناں نشانڑ ہی باقی نیہنہ رہیو جسر ا کہ حضرت نوحؑ تے حضرت لوطؑ غا دور غا نافرمان۔ لیکن قرآن نے انھاں غی تباہی غو حال تفصیل نالڑ بیان کر غے قیامت توڑی آنڑ آلاں واسطے سبق حاصل کرن غو ذریعو بنا چھوڑیو ہے فر فرمایو جے انھاں ور عذاب گھل غے خدا نے نعوذ باللہ کوئے ظلم تے ناانصافی نیہنہ کی ظلم تے انھاں نے کیا جھاں نے آپے جانڑ بجھ غے اسا کرتوت کیا جھاں نے یہ ات توڑی پہچایا۔ فر یہ جھاں ناں حاجت روا تے مشکل کشاء سمجھ غے ساری زندگی انھاں اگے متھو رگھستا رہیا، انھاں اگے دعا منگتا رہیا ویہہ باطل معبود انھاں غے کُجھ کم نیہنہ آیا، سگوں اُنھاں نے اِنھاں غو نقصان ہی کیو کہ یہ اُنھاں غا چُھوٹھا بساہ ور خدا غیں نافرمانی کرتا رہیا، شرک ماں پھسیا رہیا چھیکڑ ات جہنم ماں آ پجیا۔ یہ ساریں گل مکہ غاں مشرکاں ناں سنائی جارہئی ہیں جے یہ باطل معبود جداج توڑی کسے ناں خدا غا عذاب تیں نیہنہ بچا سکیا فر تمناں کس را بچانویں غا!۔ جداج توڑی کسے غے کم نیہنہ آیا فر تھارے کم کس را آویں غا۔

(۱۷) یعنی کوئے یاہ نہ سمجھ لیئے جے یہ عذاب یہ تباہیں تے یہ بربادیں بس ان پشلیں قوماں واسطے ہی تھیں نیہنہ اللہ غو ہر ایکنڑ نافرمان واسطے یو ہی قانون ہے تے ان پشلاں قصاں تیں یاہ گل وی باندے آ گئی کہ اللہ ظالماں ناں اک وقت توڑی ہی ٹھلّ دیئے فر جس ویلّے نافرمان غی پغڑ غو وقت آ جئے اس ویلّے اس غی پغڑ بڑی تغڑی وے ہے جس تیں کدے کوئے نہ چُھٹ سکیو نہ چُھٹ سکے۔ سگوں ان قصاں ماں تے ہر اس آدمی واسطے وی بڑی نصیحت، عبرت تے سبق ہے جہڑو آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں منتو وے ہے کہ جد دنیا ماں اس غی پغڑ غو یو حال ہے حالانکہ دنیا تے فیصلہ غی جگہ نیہنہ یا سزا یا جزا غی جگہ نیہنہ بلکہ عمل غی جگہ ہے تے ات غا عذاب تے بس چکھنڑ ہاروں ہی ہیں جہڑا اک قسم غی جھنجوڑویں فر آخرت غی پغڑ غو کے حال وے ہے غو جہڑی اصل نمیڑا غی تے سزا غی جگہ ہے جہڑو تہاڑو وے ہے ہی لوکاں ناں گھٹھاں کرن تے خدا غی بارگاہ ماں حاضر کرن غو تا نجے ہر ایکنڑ ناں اس غا کیا غو بدلو لبھے فر اس تہاڑا غی پغڑ تے عذاب غو کے حال وے ہے غو!! اُت نافرماناں واسطے کسی تباہی غو فیصلو وے ہے غو آپے انداز ولایو جا سکے!۔ اللّٰهم احفظنا منه۔

(۷۲) یعنی قیامت غا عذاب ماں جیکدے چر لگ رہیو ہے تے اس غی ہور کوئے وجہ نیہنہ بس اتنی گل ہے کہ اللہ نے اس غو وقت متھیو وو ہے وہ ویلّو آ تاں ہی عذاب آ جے غو تے یاہ کوئے لمی مدت غی گل نیہنہ بس سمجھو کہ اے ہُنڑ ہی آیو! کیونجے جد وہ وقت آ جئے غو فر اک پل وی مُہلت نیہنہ لبھسیں، نہ خدا غی عدالت ماں کوئے اس غی اجازت تیں بجنڑ ہوٹھ ہلا سکے غو بلکہ سارا حیران تے ششتر ویں غا اُت سارا لوک دو جماعتاں ماں بنڈے جیں غا اک ویہہ سعید یعنی خوش نصیب، خوش قسمت، نیک بخت جھاں نے نیکیں کر کر غے جنت کھٹی وی وے ہے غی تے دوجے ویہہ شقی یعنی بد بخت، بد نصیب بد قسمت جھاں نے بدیں تے کفر کر کر غے اپڑوں آپ جہنم غو مستحق بنا یو وو وے ہے غو فر خدائی بارگاہ تیں وی انھاں واسطے جہنم ہی غو فیصلو وے ہے غو۔

(۷۳) نیکی تے بدی اختیار کرن غو نتیجو بیان ہو رہیو ہے، پہلاں بدی اختیار کرنڑ آلاں غو نتیجو بیان ہو وے جے جن لوکاں نے بدیں کر کر غے تے خدا غا دین غو انکار کر غے اپڑوں آپ بد بخت بد نصیب بنا چھوڑیو، انھاں واسطے خدا غی بارگاہ تیں دوزخ غو فیصلو وے ہے غو جت یہ بد بخت کھوتا ہاروں ڈانکتا ریہنہ غا ﴿زَفِيْرٌ﴾ کھوتا غا ڈانکنڑ غی پہلی پہلی آواز ناں کیہنہ تے ﴿شَهِيْقٌ﴾ آخری آواز ناں میرا ذہنڑ ماں ان دواں لفظاں غو ترجموں ڈانکنو تے بُڑوکنو ہی آوے فر فرمایو جے یہ دوزخ ماں سدا سدا ہی ریہنہ غا اس گل ناں عرب غا محاروہ غے مطابق فرمایو کہ چر توڑی زمین اسمان ریہنہ غا، کیونجے عرب ہمیشاں ہمیش غا رہنڑ واسطے یہ ہی لفظ بولیں ورنہ یہ دنیا غا زمین اسمان تے قیامت غے تہاڑے ہی ٹُٹ پُھٹ جیں غا۔ یا فر آخرت غا زمین اسمان مراد ہیں کیونجے ویہہ تے جنت دوزخ ہاروں سدا ہی ریہنہ غا لہٰذا مطلب یوہ ہی نکلیو جے ویہہ سدا ہی دوزخ ماں ریہنہ غا ور نالڑ ہی یاہ گل وی بیان فرما چھوڑی جے وہ اس را کرن ور مجبور وی نیہنہ، چارے قضاء جیکدے وہ ایسو نہ کرے یعنی کافراں ناں دوزخ ماں سٹے ہی نہ یا سٹ غے فر کڈ دیڑوں چاہوے تے اس ناں کوئے پچھ وی نیہنہ سکتو کیونجے اس تیں اُپر

وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَآ اَخَذَ الْقُرٰى وَهِىَ ظَالِمَةٌ

تھارا رب غو حکم آ گیو تے ویہہ (باطل معبود) چھڑا انھاں غی بربادی ماں ہی باھدو کرتا رہیا (۷۰)

اِنَّ اَخْذَهٗٓ اَلِيْمٌ شَدِيْدٌ ﴿١٠٢﴾ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّمَنْ

تے تھارا رب غی پغڑ اسی ہی وے ہے جسویلے کہ وہ ظالم بستیاں ناں پغڑ لئے

خَافَ عَذَابَ الْاٰخِرَةِ ؕ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوْعٌ ۙ لَّهُ النَّاسُ

بلاشبہ اس غی پغڑ بڑی ہی دردناک تے بچ ڈاھڈی ہے؛ بیشک انھاں (قصاں) ماں اک نصیحت ہے اس بندہ واسطے

وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُوْدٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهٗٓ اِلَّا لِاَجَلٍ مَّعْدُوْدٍ ﴿١٠٤﴾

جہڑو آخرت غا عذاب تیں ڈرے وہ اک اسو تہاڑو وے ہے جس ماں سارا لوک گھٹھا کیّا جیں غا

يَوْمَ يَاْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ

تے وہ دن (ساراں غی) حاضری غو دن ہے (۱۷) تے ہم اس ماں بس تھوڑی جئی طے کی وی مدت واسطے ہی چر کر رہیا ہاں

وَّسَعِيْدٌ ﴿١٠٥﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ شَقُوْا فَفِى النَّارِ لَهُمْ فِيْهَا

جس تہاڑے وہ ویلّو آ جئے غو (فر) کوئے شخص اللہ غی اجازت تیں بجنڑ گل نیہنہ کر سکسیں فر انھاں بچوں کجھ لوک بدنصیب

زَفِيْرٌ وَّشَهِيْقٌ ﴿١٠٦﴾ ۙ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ

ویں غا تے کجھ خوش نصیب! (۷۲) تے ویہہ لوک جہڑا کہ بدنصیب ویں غا ویہہ دوزخ ماں ویں غا جت انھاں غی

وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا

چینک پکار پئی رہ غی؛ ویہہ سدا اسے ماں پیا ریہنہ غا چر توڑی جے اسمان تے زمین

يُرِيْدُ ﴿١٠٧﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ سُعِدُوْا فَفِى الْجَنَّةِ خٰلِدِيْنَ

قائم ہیں ور جو کجھ تھارو رب چاہوے! بیشک تھارو رب جو چاہوے

فِيْهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ

سو کر دئے؛ تے ویہہ لوک جہڑا خوش نصیب ویں غا ویہہ تے جنت ماں ویں غا جسماں ویہہ سدا

عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ ﴿١٠٨﴾ فَلَا تَكُ فِىْ مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ

ریہنہ غا چر توڑی جے اسمان تے زمین قائم ہیں ور جو کجھ تھارو رب چاہوے

کوئے ہے ہی نیہنہ تے وہ جو چاہوے سو کر سکے۔ ہاں! یاہ ہور گل ہے کہ وہ کسے کافر مشرک ناں دوزخ تیں کڈسیں کدے نیہنہ کیونجے انھاں واسطے اس نے آپے ہی قانون بنا چھوڑیو ہے جے ویہہ سدا ہی دوزخ ماں ریہنہ غا۔ فر نیک بختاں غی نیکی اختیار کرن غو نتیجو بیان فرمایو جے ویہہ جنت غی نعمتاں ماں ہمیشاں ہمیش ریہنہ غا۔ ورات وی ناںؔ ہی یاہ گل بیان کر چھوڑی جے اس را کرن واسطے خدا مجبور نیہنہ نہ کوئے اس تیں اپر ہے جہڑو اس ناں نیکو کاراں ناں جنت ماں رکھنؔ واسطے مجبور کر دیئے جیکدے وہ کجھ ہور کرنوں چاہوے تاں وہ وی کر سکے اس ناں کوئے روک نیہنہ سکتو۔ ہاں یاہ ہور گل ہے کہ وہ اس را کر سے نیہنہ کسے نیکو کار مومن ناں اک واری جنت ماں پہچا غے وہ اُتوں کدے نیہنہ کڈسے کیونجے یوہ اس غو قانون ہے جہڑو اس نے آپے بنایو وہے۔ تے یوہ اس غو فضل تے اس غی مہربانی اور اس غی بخشش ہے کہ وہ مومناں ناں جنت جسی سدا رہنؔ آلی نعمت عطا کر دیئے غو۔ ورنہ انسان غاں عملاں غو جنت غی نعمتاں ناںؔ کے مقابلہ ہو سکے۔!۔

(۷۴) یعنی ہُنؔ توڑی جن پشلیں قوماں غا حالات بیان ہویا جنھاں نے اللہ تعالیٰ تیں علاوہ مچ سارا کارساز بنا لیا تھا ور ان باطل معبوداں بچوں کوئے اک وی اپناں منن آلاں ناں خدا غا عذاب تیں نیہنہ بچا سکیو۔ اس گل ور جہڑو وی غور کرے غو اس ناں فر ان باطل معبوداں غا باطل ہونؔ غا بارہ ماں کوئے شک نیہنہ رہ سے، وہ یقین کر لیئے غو جے یہ بالکل باطل تے بیکار ہیں اللہ تیں بجنؔ کوئے کسے ناں کجھ نفعو یا نقصان نیہنہ پہچا سکتو، وہ یقین کر لئے غو جے انھاں غی مدد غا جتناں وی قصّہ مشہور ہیں یہ سارا چھوٹھا ہیں تے ان غی عبادت جہڑا لوک وی کریں ویہ کسے دلیل غی بنیا دور نیہنہ کرتا بلکہ چھڑی باپ دادا غی انٔی تقلید کریں آیت غا آخر ماں اک اسا اعتراض غو جواب دتو جہڑو عام طور ور ذہنؔ ماں آتو رہ وہ یوہ کہ جیکدے شرک باطل ہے فر مشرکاں ناں اتنوں بڑو گناہ کرن ور فٹ سزا کیوں نیہنہ لبھتی؟ اس غو جواب دتو جے دنیا سزا جزا غی جگہ نیہنہ یاہ عمل کرن غی جگہ ہے فیصلہ غی تے سزا جزا لبھنؔ غی جگہ آخرت ہے اُت رتی رتی غو حساب ہو جئے غو تے انھاں مشرکاں ناں وی اپناں حصہ غو پورو پورو عذاب مل جے غو اس ماں کوئے گھاٹو نیہنہ ہو سے۔

(۷۵) نبی پاک ﷺ ناں تے ایمان آلاں ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے تم اس گلوں دلگیر نہ ہو جائیو کہ یہ مشرک قرآن غی اتنی سدی تے سچی دعوت ور کیوں نیہنہ، ایمان لیا تا۔ یاہ کائے نوی گل نیہنہ قرآن تیں پہلاں جد موسیٰؑ ناں تورات شریف عطا ہوئی اس ماں وی اختلاف کیو گیو کجھ ایمان لیا یا تے کجھ مخالفت ور کھلؔ گیا لہذا اج مشرکاں غی یاہ قرآن غی مخالفت کائے نوی گل نیہنہ، تے انھاں غی اس مخالفت غو نمیڑو وی تدّے ہی ہو گیو ہوتو مخالفت کرنؔ آلاؔ ملیا میٹ کر دتا جاتا تے ایمان آلاؔ محفوظ رہتا فر کافراں ناں سچ چھوٹھ غو پتو لگ جاتو۔ ور اک گل ہے جس غی وجہ تیں انھاں ناں ڈھِلّ دتی جا رہئی ہے واہ گل یاہ ہے کہ اللہ نے اس دنیا ماں ہر ایکنؔ ناں ڈھِلّ دینؔ غو پہلاں ہی فیصلو کیو وہے اور اصل نمیڑو اس نے آخرت ماں کرنوں ہے بس جیکدے یاہ گل نہ ہوتی تاں تدے فیصلو ہو گیو ہوتو۔ لیکن مشرک اسے ڈھِلّ ناں دیکھ غے شک کر رہیا ہیں کہ یوہ سچ چھوٹھ غو نمیڑو وہے غو وی یا نیہنہ حالانکہ یاہ گل شک غی نیہنہ!۔

هٰٓؤُلَآءِ ۚ مَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُهُمْ مِّنْ

یاہ کدے نہ سمن آلی بخشش ہے (۷۳) تے توں انھاں غا معبوداں غا بارہ ماں ذری شک ماں نہ رہیئے جنھاں غی یہ

قَبْلُ ۚ وَاِنَّا لَمُوَفُّوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوْصٍ ﴿١٠٩﴾ ع

٩ ع ١٤ ٩

عبادت کر رہیا ہیں یہ تے بس انھاں غی اسے را عبادت کر رہیا ہیں جس را پہلاں انھاں غا باپ دادا

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيْهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ

کریں تھا؛ تے ہم انھاں ناں انھاں غو پورو پورو حصو بغیر کسے کمی غے دیدیاں غا (۷۴)

سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ

تے یقیناً ہم نےؔ موسیٰؑ ناں کتاب عطا کی تھی فر اساں وی اختلاف کیوؔ گیو تے جیکدے تھارا رب غی طرفوں

مِّنْهُ مُرِيْبٍ ﴿١١٠﴾ وَاِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ

پہلاں ہی اک گل متھی وی نہ ہوتی تاں انھاں غے بشکار نمیڑو ہی کر دتو جاتو تے بیشک یہ لوک اس (قرآن) ماں شک کر غے

اَعْمَالَهُمْ ۚ اِنَّهٗ بِمَا يَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿١١١﴾ فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ

اک الجھا ماں پیا وا ہیں؛ تے بیشک تھارو رب انھاں ساراں ناں انھاں غا عملاں غو پورو پورو بدلو

وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ

دیدئے غو، بیشک یہ جو کجھ کریں اس ناں اس غی پوری خبر ہے (۷۵) تے (اے نبیؐ) تم اور ویہہ لوک جہڑا توبہ کر غے تھارے

بَصِيْرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُوْٓا اِلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ۙ

ناںؔ ہیں (حق ور) قائم رُہو جس را کہ تمناں حکم دتو گیو ہے تے تم لوک حدوں نہ بدھو! تم جو کجھ کر رہیا ہیں وہ اس ناں

وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُوْنَ ﴿١١٣﴾

یقیناً دیکھے لگو؛ تے (اے مسلمانوں!) تم ظالماں در بالکلّ مائل نہ ہویو نیہنہ تے تمناں وی دوزخ غی اگ پلیچ جئے غی

وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ الَّيْلِ ۚ اِنَّ

تے اللہ تعالیٰ تیں بجنؔ تھارو کوئے حامی نیہنہ ہوسیں فر تھاری کدے تیں مدد نیہنہ ہوسیں (۷۶)

الْحَسَنٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّاٰتِ ۚ ذٰلِكَ ذِكْرٰى لِلذّٰكِرِيْنَ ﴿١١٤﴾ ج

تے (اے نبیؐ) تم تہاڑی غا دواں گھنڈاں ور تے رات غا کجھ حصہ ماں وی نماز قائم کرو! بیشک

(۷۶) اللہ تعالیٰ اپناں حبیب ﷺ ناں تے اپناں بنداں ناں جنھاں نے کفر شرک چھوڑ غے رحمتِ عالم ﷺ غی سنگت اختیار کر لی ہے حکم دیئے جے تم اللہ غا دین ور ثابت قدم ہو جاؤ اس غو اک اک حکم پورو کرو! اس غا حکماں واسطے ہر ویلےؔ بردم رُہو تے دین غا کسے معاملہ ماں وی حدوں نہ بدھو، تے دین غی حد تیں باہر نہ جاؤ بلکہ ہر حکم ور اس را عمل کرو جس را کہ اس غو حکم ہے کیونجے تھارا سارا عمل اس غی نظراں ماں ہیں۔ تے جن لوکاں نے کفر شرک تے اپناں رب غی نافرمانی کر کر غے اپنے اپر ظلم کیو ہے تم خدا غاں ان باغیاں ظالماں در بالکل نہ نیواں ہویو بلکہ اکھ پرت غے وی نہ تکیو۔ قاضی بیضاوی اس غی تفسیر کرتاں لکھیں ولا تمیلوا الیھم ادنی میل یعنی انھاں در ذری وی نہ نیواں ہویو، نہ دل ماں انھاں واسطے مہر محبت غا جزبہ رکھیو، نہ اسلام غا مقابلہ ماں انھاں غی

حمایت کریو نہ دینی معاملاں ماں انھاں سنگ نرمی کریو، نہ اُنھاں ناں بڑو سمجھ غے اُنھاں غی عزت کریو بلکہ انھاں غا کلچر تے انھاں غی تہذیب تیں دور رہیو یہ ساریں گل لا تـر کنـو غا مفہوم ماں داخل ہیں صاحبِ جلالین علامہ محلیؒ فرمانویں بـمـوادة اومد اهنة او رضى باعما لهم ۔ کیونجے اس ناں یوہ انداز و وہے غو جے تم انھاں غا باقی کفر شرک آلا عملاں تیں وی راضی تے خوش ہیں تے جیکدے تم اس را کریں غا فرمایو: فر تمناں دوزخ غی واہ اگ لگ جئے غی جہڑی کافراں واسطے تیار ہوئی ہے فر اُت نہ تھارو کوئے حمایتی وہے غو نہ تمنا کِدے تیں مدد نصیب وہے غی۔

وَاصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيْعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ (115) فَلَوْلَا

نیکیں بدیاں ناں دور کر دیں یاہ اک نصیحت ہے نصیحت کھٹن آلاں واسطے (۷۷)

كَانَ مِنَ الْقُرُوْنِ مِنْ قَبْلِكُمْ اُولُوْا بَقِيَّةٍ يَّنْهَوْنَ

تے تم صبر کرتا رُہو یقیناً اللہ نیکی کرن آلاں غو اجر ضائع نیہنہ کرتو (۷۸) فران قوماں

عَنِ الْفَسَادِ فِي الْاَرْضِ اِلَّا قَلِيْلًا مِّمَّنْ اَنْجَيْنَا

ماں جہڑیں تھارا تیں پہلاں گذریں ہیں اسا سمجھدار لوک کیوں نیہنہ ہویا جہڑا زمین ماں

مِنْهُمْ ۚ وَاتَّبَعَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَاۤ اُتْرِفُوْا فِيْهِ وَكَانُوْا

فساد باہنڑ تیں ٹھاکتا ، ور کجھ تھوڑا جئیا لوک ہویا ہیں جہڑا ہم نے انھاں بچوں بچا

مُجْرِمِيْنَ (116) وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ

لیا تھا؛ اور ظالم لوک تے انھاں ہی عیش ارام غی چیزاں پچھے پیا رہیا جہڑیں انھاں ناں دتیں گئیں تھیں؛ تے ویہہ تھا ہی

وَّاَهْلُهَا مُصْلِحُوْنَ (117) وَلَوْ شَاۤءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ

بڑا مجرم لوک (۷۹) تے تھارو رب انحق بستیاں ناں ہلاک نیہنہ کرتو

اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُوْنَ مُخْتَلِفِيْنَ (118) اِلَّا مَنْ

جدکہ اُت غا لوک نیکو کار ویں (۸۰) تے جیکدے تھارو رب چاہتو تاں وہ ساراں لوکاں ناں

رَّحِمَ رَبُّكَ ۗ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ

اک ہی اُمت بنا چھوڑ تو ور ویہہ سدا اختلاف ماں ہی پیا ریہنہ غا؛ سوائے انھاں غے جتھاں ور

رَبِّكَ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

تیرا رب غی رحمت وہے؛ تے اسے واسطے اس نے انھاں ناں پیدا کیو ہے، تے تھارا رب غی یاہ گل پوری

اَجْمَعِيْنَ (119) وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ

ہوگئی جے ہوں جہنم ناں جناں تے انساناں ساراں ناں

الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهٖ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِيْ هٰذِهِ

پَہر چھوڑوں غو (۸۱) تے پیغمبراں غا یہ سارا قصا ہم تھارے اگے بیان کر

(۷۷) یعنی کافراں مشرکاں در لفنڑ تے نیواں ہونڑ غے بجائے ایمان آلاں ناں تے سویرے شام دن غاں کھنڈاں ور اور رات غاں وقتاں ماں اپناں مالک غی یاد واسطے نماز قائم کرنی چاہیئے! کیونجے یہ نیکیں برائیاں ناں دور کر دیں، نیکیاں غا نور ناں دل ور بیٹھی وی بدیاں غی کلخ تے کھئی تھوئے جے، دلاں ماں نیکیاں غا جزبہ پیدا ویں فر برائیں آپے ہی نسّنڑ لگ جیں فر برائیاں غا خیال ہی ملّت ہوتا چلیا جیں سگوں اس را جد نیکیاں غو رواج ہو جئے فر سارو ماحول ہی نیک ہو جئے بس اللہ ناں یاد کرن آلاں غا یہ ہی کم ہیں۔

(۷۸) اپر نماز غو حکم تھو ہُنڑ مخالفاں غی مخالفت ور تے ستانڑ ور صبر کرن غو حکم ہے، کیونجے یہ ہی دو چیز اللہ تعالیٰ غی مدد لیانویں فر اوکھتاں مصیبتاں ناں نستاں راہ نیہنہ لبھتو، قرآن پاک ماں کیئں جگہیں انھاں دواں غے ذریعہ مدد حاصل کرن غو حکم آیو ہے۔

(۷۹) پشلّیں ساریں قوماں غا بارہ ماں- جہڑیں خدائی عذاب ناں تباہ ہوئیں - یوہ فرمایو جا رہیو ہے جے افسوس! انھاں ماں اسا نیک تے سمجھدار لوک کیوں نیہنہ ہویا جہڑا لوکاں ناں دنیا ماں کفر شرک نالے خدا غی نافرمانی آلا کم کر غے فساد کھلّنڑ تیں روکتا رہتا۔ تانجے دنیا ور عذاب نہ آتو کیونجے عذاب تے اسو یلّے آتو رہیو ہے جسو یلّے لوک حدوں ہی بد جاتا رہیا ہیں! بس تھوڑا جئیا نیکو کار تھا جہڑا آپ وی خدا غا دین ور ڈٹیا رہیا تے لوکاں ناں وی اسے غی دعوت دیتا رہیا ور ویہہ تھا مچ ہی تھوڑا۔ انھاں تیں بے دینی غو یوہ ہاڑ تھمیوں نیہنہ اس غو تے زیادہ تیں زیادہ اتنوں فائدو ہووؤ کہ جسو یلّے سخت عذاب ناں نافرمان ملیا میٹ ہوتا رہیا یہ نیکو کار اس تیں بالکل محفوظ رہ جاتا رہیا۔ ان تھوڑاں جئیاں لوکاں ناں جہڑا بے دینی غو بڑو سیلاب ڈک نیہنہ سکیا چھوڑ غے باقی عام جمت غو یوہ حال رہیو کہ ویہہ کفر شرک تے خدا غی نافرمانی کر کر غے اپنے اپر ظلم ہی کرتا رہیا فر ان ظالماں ناں ٹھاٹھ باٹھ تے عیش ارام کرن غو جہڑو سمان لبھ گیو تھو یہ اس تیں پچھے نیہنہ ہٹیا بلکہ اسے ماں مست رہیا چھیکڑ آپے خدا غا عذاب ناں دعوت دے غے آپے اپنّوں آپ برباد کرایو۔ ات اصل ماں ایمان آلاں ناں اس گل ور ابھاریو جا رہیو ہے جے انھاں ماں اساں نیک لوکاں غی مُچ لوڑ ہے تانجے نیکی بدی ور غالب رہ۔ نیہنہ تے تھارا اور وی وہ ہی پشلی قوماں آلو عذاب آجے غو۔ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں: تم نیکیاں غو حکم کرتا رُہو تے بدیاں تیں ٹھاکتا رُہو نیہنہ تے خدا غو وہ عذاب آجئے غو کہ فر تم دعاوی کریں غا ور قبول نیہنہ ہوسے (ترمذی)۔

(۸۰) یعنی ہر اک بستی ور عذاب تے اسے ویلّے آوے جسو یلّے اس بستی آلا نیکیں کرن غیں تے سدھار غیں کوشش بالکل چھوڑ دیں نہ آپ خدا غی فرمانبرداری کریں نہ دوجاں ناں اس غی تبلیغ کریں تے جچر توڑی ویہہ سدھار غیں کوشش کرتا ریہنہ اچر توڑی ہُٹ مُٹ ہی خدا انھاں ور عذاب نازل کر غے انھاں ناں ہلاک نیہنہ کرتو۔ فائدو: - علامہ رازیؒ تے کجھ دوجا مفسر اس آیت غی اس را تفسیر کریں جے اللہ شرک ور کسے بستی ناں اس ویلّے توڑی ہلاک نیہنہ کرتو جچر توڑی ات غا رہنڑ آلا آپسی معاملا، لینڑ دینڑ وغیرہ ٹھیک رکھ رہیا ویں تے بنداں غا حق ادا کرتا ویں یعنی ﴿ظُلْمٌ﴾ غی تفسیر شرک کریں تے ﴿مُصْلِحُوْنَ﴾ غی تفسیر آپسی معاملا ٹھیک رکھناں کریں اس تیں بنداں غا حق غی اہمیت غو پتو لگے۔

(۸۱) یعنی کوئے یاہ نہ سوچے جے اللہ تعالیٰ نے آپے اسا حالات بنڑ ہی کیوں دتا جے لوک اس غا عذاب غا مستحق ہو گیا؟ اس نے سارا نیک ہی کیوں نیہنہ بنا چھوڑیا؟ جواب دتو جے کسے ناں مجبور

کرغے نیک بنا دیٔو یا نیکی کرن ور مجبور کر چھوڑنوں اللہ تعالٰی غی حکمت تے ہی نیہنہ ! اس غی حکمت تے یاہ ہے کہ انسان ناں طاقت جنت دوزخ دواں غا کھٹنٚ غی دتی جے، رستہ وی دواں غا دس دتا جیں، تے دوئے رستہ کُھلاّ رکھیا جیں اس تیں بعد وہ دیکھنٚو چاہوے کہ میری فرمانبرداری کرغے دوزخ کون کھٹے تے نیکیں کرغے جنت غو مستحق کونٚ بنٚے ! وہ مجبور کرغے انسان ناں حیواناں ہاروں یا فرشتاں ہاروں اک رستہ ور نیہنہ لاتو کیونجے اسے امتحان واسطے ہی تے انسان پیدا ہویا ہیں جے اپنٚی مرضی ناںٚ کونٚ کہڑو رستو چُنٚے لہذا یوہ اختلاف قیامت توڑی چلتو ہی رہ غو کجھ تے اللہ غا دین ور ریہنہ غا تے کجھ اس غا دین ناں چھوڑ غے اپنٚی مرضی غی زندگی گذاریں غا اس را چھیکڑ اللہ غی واہ گل پوری ہو جۓ غی کہ ہوں (نافرمان) انساناں تے جناں ناںٚ جہنم ناں پہروں چھوڑوں غو، کیونجے انساناں تے جناں غی بڑی تعداد آپے یاہ ہی جہنم کھٹ لیئے غی۔

(۸۲) سورت ماں بیان ہونٚ آلاّں قصّاں غیں کجھ اک موٹیں موٹیں حکمت تے فائدا بیان ہو رہیا ہیں جے اک تے اس بیان ناںٚ اصل سچی گل تھارے سامنٚے آئی ہے فر ایمان آلاّں واسطے نیکیں کرن تے بدیاں تیں دور رہنٚ غیں وی مُچ نصیحت ہیں، اور ساراں تیں بڑی گل یاہ ہے جے رحمتِ عالم ﷺ غو دل مبارک انھاں ناںٚ ہور مطمئن تے مضبوط ہو جۓ، آپؐ ناں تسلی وہے جے خدا غاں باغیاں غو یوہ گستاخی آنٚو معاملو چھڑو میرے ناںٚ نیہنہ بلکہ پشلا نافرمان وی اپنا نبیاں ناںٚ اسیں ہی گستاخیں کرتا رہیا ہیں۔

(۸۳) سورت پاک غا مُکنٚ ور رحمتِ عالم ﷺ غی زبانی مکتی مکتی گل غو اعلان ہو رہیو ہے، کہ جیکدے ہُنٚ وی قرآن غی سچائی ناں نیہنہ منتا تاں تم اپنٚوں کم کرتا جاؤ، ہوں وی اپنٚی ذمہ واری ادا کرن ماں لگو وہوں، نتیجو خدا اور چھوڑ دیاں، فر دیکھاں چھوٹھ سچ کسرا نکھڑیں، تم میرے واسطے اپنٚا ن خیال غے مطابق زمانہ غی پھیر پرت غی اڈیک کرو، ہوں تھارے واسطے خدا غا فیصلہ ناں اڈیکوں فر دیکھاں کس را نمیڑ وہے !۔ تے یوہ فیصلو کدو ہے؟ کتناں تہاڑاں ماں وہے غو؟ اس غو علم تے اللہ تعالٰی ناں ہی ہے جہڑو غیب غیں ساریں گل جانٚنٚ آنٚو ہے۔ فر رحمتِ عالم ﷺ ناں تے ایمان آلاّں ناں حکم دتو جے اس غی ذات ور پُہروسو کرغے اس غا دین غو کم کرتا جاؤ، کسے غی پرواہ نہ کرو، ساراں غا عمل اس غی نظراں ماں ہیں وہ تمناں وی آپ جزا تے ثواب دیئے غو اور نافرماناں سرکشاں ناںٚ وی وہ آپے مُکے غو، فیصلو اسے غا ہتھ ماں ہے بس تم اسے ور پُہروسو کرو تے اسے ور بساہ رکھو۔ سبحان اللہ ! فر کجھ دناں ماں ہی ساراں نے اپنٚی اکھاں ناںٚ تک لیو کہ آخرت تیں پہلاں دنیا ماں ہی خدا نے اس گُھولنٚ غو کسرا نمیڑو کر دتو ! سارا عرب ماں حق غو چھنڈ واچو ہو گیو تے باطل پرستی واسطے عرب غی زمین سَوڑی ہو گئی وللہ الحمد۔

(۱) یاہ سورت پاک مکہ ماں نازل ہوئی ہے تے سورت پاک غا مضمون تیں علماء اندازو لانویں جے یاہ سورت مکی زندگی غا آخری دور ماں نازل ہوئی ہونٚی، سورت پاک غو ناں سورتِ یوسف اس گلوں ہے کیونجے اس ماں حضرت یوسفؑ غی زندگی غا حالات بڑی تفصیل ناںٚ بیان ہویا ہیں۔ سورت غیں پہلیں دو آیت تے گل چھوہنٚ غی تمہید ہیں فر آیت ۳ تیں لے غے آیت ۱۰۱ توڑی حضرت یوسفؑ غی سیرت غا تفصیلی حالات ہیں فر اخیر غیں دس آیتاں ماں اس قصا تیں لبھنٚ آلیں نصیحتاں در چھواتی جئ نظر تے تہان کروایو گیو ہے؛ کجھ روایتاں تیں پتو لگے جے یوہ قصو مکہ غا مشرکاں غی مانگ ور ہی سنایو گیو تھو انھاں نے یہودیاں غا کہنٚ ور یوہ مطالبو کیو تھو جے تم دسو بنی اسرائیل شام تیں مصر کسرا گیا؟ تے حضرت یوسفؑ غو کے قصو ہے؟ انھاں غو خیال تھو جے رحمتِ عالم ﷺ یوہ قصو نیہنہ سنا سکیں، ور اللہ تعالٰی نے اپنٚاں حبیب ﷺ ور یاہ سورت نازل فرما غے انھاں ناں ہی ٹُھٹھنٚ ٹھار کر چھوڑیو ویہہ اپنٚی گل ور ہی چُھبنے گیا، کیونجے اس ماں اک پاسے تے رحمتِ عالم ﷺ غا نبی ہونٚ غی اک اسی دلیل تھی جس تیں دشمن وی نیہنہ نمکر سکیں تھا۔ جے جس ذاتِ پاک نے کدے کائے کتاب نیہنہ ڈِٹھی، کدے کسے یہودی یا عیسائی عالم غی مجلس نیہنہ کی فر ویہہ ان

الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَّذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۲۰﴾ وَقُلْ

رہیا ہاں جس ناںٚ ہم تھارا دل ناں مضبوط کر رہیا ہاں ؛ تے انھاں (قصاں) ماں تھارا کونٚے

لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ ؕ اِنَّا

حق آ گیو ہے، تے (انھاں ماں) موماناں واسطے بڑی نصیحت اور عبرت ہے (۸۲) تے تم انھاں لوکاں ناں فرمادیو:

عٰمِلُوْنَ ﴿۱۲۱﴾ لا وَانْتَظِرُوْا ۚ اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ

جہڑا ایمان قبول نیہنہ کرتا جے تم اپنٚی جگہ عمل کرتا رُہو ہم وی (اپنٚی جگہ)

وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ

عمل کراں لگا ؛ تے تم وی اڈیکو ! ہم وی اڈیکاں لگا ؛ تے اللہ تعالٰی ہی غی ہیں اسماناں غیں تے زمین غیں

عَلَيْهِ ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۳﴾ ع

چھپیں ویں ساریں چیز ؛ تے سارا معاملا اسے در ہی موڑیا جیں لہٰذا تم اسے غی عبادت کرو ! تے اسے غی ذات

سُوْرَةُ يُوْسُفَ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ وَّاِحْدٰى عَشْرَةَ اٰيَةً وَّاثْنَا عَشَرَ رُكُوْعًا

ور پُہروسو کرو ! تے تم جو کجھ کر رہیا ہیں تھارو رب اس تیں بے خبر نیہنہ (۸۳)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

سورت یوسف مکہ ماں نازل ہوئی تے اسماں اک سو یاراں آیت اور باراں رکوع ہیں

الٓرٰ ۚ قف تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿۱﴾ قف اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ

شروع اللہ تعالٰی غا ناں ناںٚ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آنٚو ہے

قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۲﴾ نَحْنُ نَقُصُّ

(۱) یہ واضح کتاب غیں آیت ہیں ؛ بیشک ہم نےٚ ہی اس ناں

عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ هٰذَا

عربی قرآن بنا غے نازل کیّو ہے تانجے تم سمجھ سکیں (۲) (اے نبیؐ) ہم تمناں اک مچ ہی کاری

الْقُرْاٰنَ ۖ صلے وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغٰفِلِيْنَ ﴿۳﴾

غو قصو سنا رہیا ہاں اس قرآن غے ذریعے جہڑو ہم نےٚ تھارا در وحی

رسیلاں تے پیاراں لفظاں ماں یوہ قصو کسرا فر فر سناتا جار ہیا ہیں۔ سگوں قصاں ماں جگہ جگہ اس گل غی وضاحت وی فرماتا جار ہیا ہیں جے اس سچا قصہ ماں اہلِ کتاب نے کت کت چُھوٹھ رلا یو ہے، تورات ماں کت کت اپنے پلّے تیں تبدیلی کیں ہیں جھاں ناں انسانی فطرت وی منّے جے گل اس رانیہنہ ہوسے، بہر حال یہ اس را غا سوال تھا جھاں غو جواب اس تیں بجنؔ ہور کجھ نیہنہ ہوسکے تھو جے یوہ اللہ غو کلام ہے وہ ہی عالم الغیب یہ گل نازل فرمار ہیو ہے، تے جھاں ور یوہ کلام نازل ہور ہیو ہے ویہہ اللہ غا سچا نبی ہیں حالانکہ اسے گل تیں مشرک نسیں تھا۔ دوجے پاسے اس قصہ ماں ایمان آلاں واسطے تے رحمتِ عالم ﷺ واسطے مُچ تسلیں تے مچ خوشخبریں وی تھیں جے وہے وہ ہی جہڑو خدا ناں منظور وہے جس ناں وہ اُچو کرنوں چاہوے اس ناں دنیا غی کائے طاقت ہند و نیہنہ کرسکتی۔ تکو! یوسفؑ ناں دبانؔ غیں کتنیں کوشش ہوئیں، ور دشمناں غی ہر اک تدبیر خدا غی تقدیر نالؔ حضرت یوسفؑ ناں اُچو کرن غو ہی ذریعو بنتی رہئی۔ تے اس قصہ ماں مکہ غا مشرکاں واسطے یاہ درڑ وی ہے جے اج تے تم حضرتِ یوسفؑ غاں پہائیاں ہاروں رحمتِ عالم ﷺ ناں قتل کرن، قید کرن تے جلاوطن کرن غیں سازش کریں ور یہ ساریں سازش بیکار ہوجیں غیں تے اک تہاڑے تمناں رحمتِ عالم ﷺ غاں ہی قدماں ماں آنوں پُوے غو اس ویلے تم آپ ﷺ کولوں ہی زندگی غی گدا منگتا ویں غا فر رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں غا جے جاؤ! میں تم یوسفؑ غاں پہائیاں ہاروں ہی معاف کر چھوڑیا۔ سبحان اللہ! فر یوہ سب کجھ کجھاں سالاں بعد ہی ساراں لوکاں نے اپنی اکھاں نالؔ تک لیو۔ یہ ہیں حضرتِ یوسفؑ غا قصا غیں کجھ موتیں موتیں حکمت، نصیحت تے عبرت غیں گل ہیں ور بد قسمتی نالؔ کہانیاں غیں شوق رکھن آلاں تے شاعراں نے یوہ سچو قصو کوڑ رلا رلا غے کجھ ہور ہی بنا تہر یو ہے۔ کیئں جگہیں قرآن غیں صاف سچیں گل چھوڑ غے یہودی روایت مشہور کر چھوڑیں ہیں، کیئں جگہیں ہُٹ مُٹ غیں کہانئیں اس غے نالؔ لالیں ہیں جہڑیں قرآن حدیث تیں علاوہ یہودی روایتاں ماں وی نیہنہ تم اس سورت پاک ناں پڑھتاں ضرور اس گل ور غور کرتا جایئو جے اس سچ نالؔ لوکاں نے کت کت اپناں پھوڑاں غیں ٹاکیں لائیں ہیں۔

(۲) ہر اک پیغمبر غی بولی اس غی قوم غی بولی تے اُت غاں لوکاں غی بولی وہے تے پیغمبر ور کتاب وی اس غی اپنی بولی ماں تے اس غی قوم غی بولی ماں ہی نازل وہے۔ قرآن پاک نیوں تے ساری دنیا واسطے نازل ہور ہیو تھو؛ ور اس غا پہلا مخاطب تے عربی بولن آلا ہی تھا تے جس ذات پاک ور نازل ہور ہیو تھو ویہہ وی عربی تھا، اسے گلوں قرآن عربی زبان ماں نازل ہووو تا نجے عرب غا لوک چنگی طرح سمجھ غے فر ساری دنیا ناں سمجھا سکیں، اور اس گلوں وی عربی ماں نازل ہوو، کیونجے عربی دنیا ماں سب تیں زیادہ وُسعت آلی بولی تھی۔ اس ماں ہر اک موضوع غی ہر اک گل وضاحت نالؔ بیانؔ کی جاسکے تھی، یاہ سب تیں زیادہ فصیح زبان تے ساریاں بولیاں غی سردار تھی لہٰذا اواہ کتاب جہڑی ساری کتاباں غی سرداری تھی جس ذات ور نازل ہورہئی تھی ویہہ ساراں نبیاں غا سردار تھا، اس واسطے یوہی مناسب تھو جے واہ اسی بولی ماں نازل وہے جہڑی ساریاں بولیاں غی سردار وہے، تے کُجھ مفسراں نے ﴿ عَرَبِيًّا ﴾ غو ترجموں عربی نیہنہ کیو بلکہ یوہ کیو ہے جے یاہ کتاب صاف صاف تے واضحہ فصیح زبان ماں نازل ہوئی ہے امام راغب اصفہانی ؒ فرمانویں:

العربی الفصیح البین من الکلام (مفردات امام راغب)

(۳) حضرت یوسفؑ غی تن برتی ناں قرآن ﴿ اَحۡسَنَ الۡقَصَصِ ﴾ یعنی مچ سُہنوں بیان تے قصو کہہ کیونجے اس ماں مچ زیادہ عبرت تے نصیحت سامنے آویں، انسان دیکھے کہ کسرا چُھوٹھ غی ساری دوڑ بھج غے باوجود سچ ناں سخنےؔ ہتھیں فتحیا نصیب وہے، انسانی تدبیراں ور خدا غی تقدیر کسرا غالب آوے، ساڑو، کرودھ تے ضد غا کسا پھیڑا پھیڑ انیتجہ نغلیں! تے صبر توکل اور ثابت قدمی کسرا انسان ناں اچی منزل ور پہچاویں؛ تے یاہ گل وی سامنے آوے جے جہڑو اللہ تعالیٰ غی رضا تے اس غا ڈر پچھے پاکدامن رہ فر خدا اس غی پاکدامنی کسرا دشمناں کولوں وی منوا غے چھوڑے اس توں علاوہ یوہ قصو اس گلوں وی مچ سہنوں بیان تھو کیونجے اس غیں ساریں گل رحمتِ عالم ﷺ نالؔ سِدّی جڑیں تھیں۔ فر فرمایو جے اے رحمتِ عالم ﷺ اس سورت پاک غا نازل ہونؔ تیں پہلاں تے تمناں اس قصہ غی کجھ خبر ہی نیہنہ تھی، بلکہ دوجاں قصاں ہاروں یوہ عرب غو کوئے مشہور قصو وی نیہنہ تھو۔ ہاں! یہودی کتاباں ماں یوہ قصو تھو۔ ور اک تے انھاں ماں نصیحت تے عبرت آلیں گلاں غی

اِذۡ قَالَ يُوۡسُفُ لِاَبِيۡهِ يٰۤاَبَتِ اِنِّىۡ رَاَيۡتُ اَحَدَ

کیّو ہے تے اس تیں پہلاں تم یقیناً اس توں بے خبر تھا (۳)

عَشَرَ كَوۡكَبًا وَّالشَّمۡسَ وَالۡقَمَرَ رَاَيۡتُهُمۡ لِىۡ سٰجِدِيۡنَ ④

جسویلے یوسفؑ نے اپناں باپ ناں کہیو: ابا جی! میں خواب ماں یاراں

قَالَ يٰبُنَىَّ لَا تَقۡصُصۡ رُءۡيَاكَ عَلٰٓى اِخۡوَتِكَ فَيَكِيۡدُوۡا

تارا اور دیہنہ تے چن دیکھیا ہیں میں انھاں ناں دیکھیو جے ویہہ متاں سجدو کر رہیا ہیں (۴)

لَكَ كَيۡدًا ؕ اِنَّ الشَّيۡطٰنَ لِلۡاِنۡسَانِ عَدُوٌّ مُّبِيۡنٌ ⑤

باپ نے کہیو: بچیا! توں اپنی یاہ خواب اپناں پہائیاں ناں نہ سنایئے نیہنہ تے ویہہ تیرے خلاف کائے چال

وَكَذٰلِكَ يَجۡتَبِيۡكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنۡ تَاۡوِيۡلِ

چلیں غا؛ بیشک شیطان انسان غو باندے باندے دُشمن ہے (۵)

الۡاَحَادِيۡثِ وَيُتِمُّ نِعۡمَتَهٗ عَلَيۡكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعۡقُوۡبَ

تے اسے را تیرو رب تتّاں چُن لئے غو، تے وہ تتّاں گلاں غو اصل مطلب سمجھنوں

كَمَاۤ اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيۡكَ مِنۡ قَبۡلُ اِبۡرٰهِيۡمَ وَاِسۡحٰقَ ؕ

سکھاوے غو تے وہ تیرا ور اور یعقوبؑ غی لہڑی ور اسے را اپنی نعمت پوری کرے غو

اِنَّ رَبَّكَ عَلِيۡمٌ حَكِيۡمٌ ⑥ لَقَدۡ كَانَ فِىۡ يُوۡسُفَ

جس را اس نے اس تیں پہلاں اپنی نعمت تیرا دادا پڑدادا ابراہیمؑ تے اسحاقؑ ور پوری کی تھی

وَاِخۡوَتِهٖۤ اٰيٰتٌ لِّلسَّآئِلِيۡنَ ⑦ اِذۡ قَالُوۡا لَيُوۡسُفُ

بیشک تیرو رب سب کجھ جانن آلو حکمت آلو ہے (۶) یقیناً یوسفؑ تے انھاں غا پہائیاں

وَاَخُوۡهُ اَحَبُّ اِلٰٓى اَبِيۡنَا مِنَّا وَنَحۡنُ عُصۡبَةٌ ؕ اِنَّ

(غا قصہ ماں) پچھن آلاں واسطے بڑیں نشانئیں ہیں (یاد کرو) جسویلے انھاں پہائیاں نے کہیو: جے یوسفؑ

اَبَانَا لَفِىۡ ضَلٰلٍ مُّبِيۡنِ ۖ ⑧ اقۡتُلُوۡا يُوۡسُفَ اَوِ اطۡرَحُوۡهُ

تے اس غو پرا مھارا باپ ناں مھاراتیں زیادہ پیاراں ہیں حالانکہ ہم اک تگڑی جماعت ہاں؛ مھارو

اَرۡضًا يَّخۡلُ لَكُمۡ وَجۡهُ اَبِيۡكُمۡ وَتَكُوۡنُوۡا مِنۡۢ بَعۡدِهٖ

باپ تے صاف غلطی ماں ہے ؛ تم یوسفؑ ناں قتل کر چھوڑو ! یا تم اس ناں کسے دور جگہ

قَوۡمًا صٰلِحِيۡنَ ﴿۹﴾ قَالَ قَآئِلٌ مِّنۡهُمۡ لَا تَقۡتُلُوۡا يُوۡسُفَ

ماں سٹ آؤ ! (فر) تھارا باپ غی توجہ چھڑی تھارا در ہوجئ غی تے اس تیں بعد تم

وَاَلۡقُوۡهُ فِىۡ غَيٰبَتِ الۡجُبِّ يَلۡتَقِطۡهُ بَعۡضُ السَّيَّارَةِ

چنگی جماعت بڻ جیں غا (۷) انھاں بچوں ایکڻ کہڻ آلا نے کہیو : تم یوسفؑ ناں قتل نہ کرو

اِنۡ كُنۡتُمۡ فٰعِلِيۡنَ ﴿۱۰﴾ قَالُوۡا يٰۤاَبَانَا مَا لَكَ لَا تَاۡمَنَّا

بلکہ جیکدے تم کجھ کرن ہی آلا ہیں تاں تم اس ناں کسے اندھیرا آلا کھوہ ماں سٹ چھوڑو، کوئے راہ ٹرتو قافلو

عَلٰى يُوۡسُفَ وَاِنَّا لَهٗ لَنٰصِحُوۡنَ ﴿۱۱﴾ اَرۡسِلۡهُ مَعَنَا

انھاں ناں کڈ لے جئ غو (۸) اُنھاں نے (اپڻا باپ ناں) کہیو : اباجی ! یاہ کے گل ہے جے تم یوسفؑ غا بارہ

غَدًا يَّرۡتَعۡ وَيَلۡعَبۡ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوۡنَ ﴿۱۲﴾ قَالَ اِنِّىۡ

ماں مھارو اعتبار نیہنہ کرتا ، حالانکہ ہم تے اس غا مچ ہمدرد ہاں ؛ تم پہلکے اس ناں ضرور مھارے ناݪ

لَيَحۡزُنُنِىۡۤ اَنۡ تَذۡهَبُوۡا بِهٖ وَاَخَافُ اَنۡ يَّاۡكُلَهُ الذِّئۡبُ

چلا یوہ کھائے (پیئے) غو نائے کھیڈے غو، تے ہم اس غی راکھی کرن غا ذمہ وار ہاں (۹) یعقوبؑ نے فرمایو: (اک تے)

وَاَنۡتُمۡ عَنۡهُ غٰفِلُوۡنَ ﴿۱۳﴾ قَالُوۡا لَئِنۡ اَكَلَهُ الذِّئۡبُ

تھارا اس ناں لے جاڻ ناݪ ہوں مچ ہی گھابر جاؤں غو تے (دوجے) مناں اس گل غو ڈر ہے جے اس ناں کوئے پھکیاڑ کھا

وَنَحۡنُ عُصۡبَةٌ اِنَّاۤ اِذًا لَّخٰسِرُوۡنَ ﴿۱۴﴾ فَلَمَّا ذَهَبُوۡا بِهٖ

جئے تے تم سارا اس تیں بے خبر ٹکیا رہنہ ؛ انھاں نے کہیو : مھاری اس تگڑی جماعت غے ہوتاں جیکدے

وَاَجۡمَعُوۡۤا اَنۡ يَّجۡعَلُوۡهُ فِىۡ غَيٰبَتِ الۡجُبِّ ۚ وَاَوۡحَيۡنَاۤ

اس ناں پھکیاڑ کھاجئ تاں تے ہم سروں ہی مُکا واواں غا (۱۰) فر جسو ویلے ویہہ انھاں ناں لے ہی گیا

اِلَيۡهِ لَـتُنَبِّئَنَّهُمۡ بِاَمۡرِهِمۡ هٰذَا وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُوۡنَ ﴿۱۵﴾

اور ساراں نے رݪ غے یوسفؑ ناں اندھیرا کھوہ ماں سٹڻ غو پکّو ارادو کرلیّو، تے ہم نے یوسفؑ در

جگہ چھڑی افسانہ تے داستان نے لے لئی تھی۔ دوجے قرآن نے قصہ غا کجھ اسا کھند بچلا وی باندے آنیاں ہیں۔ تے عبرت اور نصیحت آلیں کجھ اسیں نویں گل وی بیان کی ہیں۔ جھاں غی اہلِ کتاب ناں کدے ہوا وی نیہنہ لگی تھی جس تیں کوئے یاہ وی نیہنہ کہہ سکے تھو جے یوہ تے فلاڻی کتاب تیں بیان ہو رہیو ہے۔

(۴) قرآن کریم قصاں غیں کتاباں ہاروں ویہہ گل نیہنہ بیان کرتو جھڑی آپے سمجھی جا سکیں یا جھاں تیں کوئے خاص نتیجو سامنے نہ آتو وہے۔ جسرا کہ حضرت یوسفؑ کد پیدا ہویا، نِکّاں ہوتاں غی عمر کسرا گذری؟ بلکہ قرآن تے صرف مقصد غی گل کرے، تے قصو حضرت یوسفؑ غی اس خواب تیں شروع کرے جے ویہہ اپڻاں ابا حضرت یعقوبؑ اگے یاہ خواب سناویں کہ ہوں یاراں تارا تے دیہنہ چن ناں تکوں جے ویہہ مناں سجدو کریں یعنی میری تعظیم تے اطاعت کریں۔ نماز آلو سجدو مراد نیہنہ کیونجے وہ تے ممکن ہی نیہنہ۔ اسرائلی روایتاں ماں ہے جے اس ویلے حضرت یوسفؑ غی عمر شریف ۱۷ سال تھی تے مھاراں مفسراں نے باراں لکھی ہے۔

(۵) خواب غی تعبیر بالکل صاف تھی جے یاراں تارا یعنی یاراں پہائی تے دیہنہ اور چن ماں باپ یہ سارا اک دن حضرت یوسفؑ غی شان اگے تے انھاں غی عظمت اگے نیواں ہوویں غا تے انھاں غو رتبو مَن ور سارو خاندان مجبور ہو جئے غو، حضرت یعقوبؑ سمجھیں تھا کہ یوسفؑ غا دس متریرا پہائی جھڑا پہلاں ہی انھاں ناݪ ساڑو رکھیں، جسو ویلے یاہ خواب سُنیں غا اس ویلے انھاں غو حسد ہور پہنچ جے غو، فر شیطان تے انسان غو دشمن ہے ہی ہے وہ وی پہائیاں ماں بکھیڑ و کراڻ غو کوئے موقعو ہتھوں جاڻ نیہنہ دے سے اس را ہو سکے ویہہ ساڑا ماں حضرت یوسفؑ غے خلاف کوئے چاڻ بنا لیں، اس گلوں انھاں نے یوسفؑ ناں پہائیاں اگے خواب سناڻ تیں ٹھاک چھوڑیو۔ تورات ماں حضرت یوسفؑ غاں پہائیاں غی تعداد یاراں بیان ہوئی ہے جھاں ماں دس متریرا یعنی دوجیاں مائیاں غا تھا تے اک سکو پہائی بنیامین تھو؛ باقی پہائیاں غا وی ناں بیان ہویا ہیں؛ آیت تیں یاہ گل باندے آوے جے کسے رُتبہ یا عہدہ ناں دیکھ غے سڑنوں شیطان غو کم ہے۔

(۶) حضرتِ یعقوبؑ فرمار ہیا ہیں جے جس رااللہ نے تمناں یوہ عالیشان خواب دسیو ہے اسے راہ وہ تمناں مچ ساریں ظاہریں تے باطنی نعمت عطا فرماوے غو، تھارو رتبو اچو کرے غو تے یاہ خاص نعمت وی عطا کرے غو کہ تمناں گلاں غا منڈ تو ڑی چلیو جاڻ تے ہر اک کم غو نتیجو سمجھ لیڻ تے خواباں غی تعبیر غو علم عطا کرے غو ان باطنی نعمتاں غے ناڻ ناڻ دنیاوی نعمت وی عطا کرے غو نبوت غے ناڻ ناڻ بادشاہت وی لبھے غی تے یاہ چیز چھڑی تھارا واسطے ہی نیہنہ بلکہ اگے یعقوبؑ غی لہڑی نان وی یہ نعمت عطا ویں غیں انھاں ماں بڑا بڑا پیغمبر تے بادشاہ ویں غا۔ تے یاہ تعجب آلی گل۔ بالکل نیہنہ اپڻاں دادا پڑدادا حضرتِ اسحٰقؑ تے حضرت ابراہیمؑ ناں ہی دیکھ لیو خدا نے انھاں ناں کسرا کسرا اپڻاں فضل ناڻ نوازیو!! ات حضرت یعقوبؑ اپڻوں ناں تواضع تے عاجزی غی وجہ تیں نیہنہ لیتا یہ ساریں پیشن گوئیں اک اک کر غے پوری ہوئیں۔

فائدو:- ﴿وَ عَلٰۤى اٰلِ يَعۡقُوۡبَ﴾ تیں کجھ لوکاں نے یوہ سمجھیو تھو جے ہو سکے یوسفؑ غاں پہائیاں غی بعد ماں اللہ نے خطا معاف کر غے انھاں ناں وی نبی بنایو وے ور علامہ آلوسیؒ صاحب رواح المعانی تے علامہ ابنِ کثیرؒ اور دوجاں مفسراں نے مغفرت غی گل ناں تسلیم کرتاں ہویاں نبوت لبھن غا خیال غی سخت لفظاں ماں تردید کی ہے کیونجے نبوت تیں پہلاں وی اللہ غا نبی بالکل معصوم تے گناہاں تیں پاک ویں جد کہ یوسفؑ غاں پہائیاں نے تے موٹا جرم کیا تھا فر ویہہ نبی کسرا ہو سکیں!؟ تے وَ عَلٰۤى اٰلِ يَعۡقُوۡبَ تیں مراد اگے آڻ آلی لہڑی ہے یہ پچا نیہنہ، ابنِ تیمیہؒ نے اس موضوع ور مستقل اک کتاب وی لکھی تھی۔

(۷) یعنی یوسفؑ تے انھاں غا پہائیاں غا قصہ ماں ساری دنیا واسطے خاص کر غے اہلِ کتاب واسطے جھڑا یوہ قصو حضورﷺ کولوں پچھن واسطے مکہ غا مشرکاں ناں چُک دے رہیا ہیں تے مکہ غا ان مشرکاں واسطے وی جھڑا اہلِ کتاب غا کہڻ ور یوہ قصو پچھ رہیا ہیں، خدا غی قدرت، اس غی حکمت، اس غی توحید تے رحمتِ عالمﷺ غی پیغمبری غی مچ ساریں نشانیں ہیں تے اس گل غی نشانی ہے جے خدا غی مشیت انسانی چلا کی تے چالاں

وَجَآءُوْٓ اَبَاهُمْ عِشَآءً يَّبْكُوْنَ ﴿۱۶﴾ قَالُوْا يٰٓاَبَانَآ اِنَّا

وجی کی جے (اک وقت آوے غو جد) تم انھاں ناں ان غو یوہ معاملو دسیں غا تے انھاں ناں کجھ خیال وی نیہنہ ہوسیں (۱۱)

ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوْسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا

تے ویہہ کفتاں ویلے روتا روتا اپناں باپ کولے آیا (تے) کہن لگا: ابا جی! ہم تے سارا آپس ماں

فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا

دوڑ غو مقابلو کرن لگ پیا تھا اور یوسفؑ ہم نے اپناں سمان کولے چھوڑ چھوڑیا تھا

صٰدِقِيْنَ ﴿۱۷﴾ وَجَآءُوْ عَلٰى قَمِيْصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ۭ

فر انھاں ناں پہگیاڑ کھا گیو، ور تم تے مھاری امناں کرسیں ہی نیہنہ پہانویں ہم کتناں

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۭ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۭ

ہی سچا واں ؛ تے ویہہ یوسفؑ غی کڑتی ور کوڑ مکوڑ رت لالیا (۱۲)

وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ﴿۱۸﴾ وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ

یعقوبؑ نے فرمایو: نیہنہ! بلکہ تم نے اپناں دل تیں اک گل بنالی ہے؛ ہُن (میرے جگو) صبر ہی چنگو ہے

فَاَرْسَلُوْا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهٗ ۭ قَالَ يٰبُشْرٰى هٰذَا

تے جہڑیں گل تم بیان کریں انھاں ور اللہ ہی مددگار ہے (۱۳) اور (ات) اک قافلو آنکلیو

غُلٰمٌ ۭ وَاَسَرُّوْهُ بِضَاعَةً ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۹﴾

تے انھاں نے اپنوں پانی لیان آلو بندو چلایو؛ فراس نے (پانی واسطے) اپنوں پہانڈو سٹیو؛ وہ کہن لگو: آہا! خوشخبری یوہ تے

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۢ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُوْدَةٍ ۚ وَكَانُوْا فِيْهِ مِنَ

بچو ہے! تے انھاں نے یوسفؑ بپار غو مال بنا غے چھپالیا؛ تے ویہہ جو کجھ کر رہیا تھا اللہ اس ناں خوب جانے تھو (۱۴)

الزّٰهِدِيْنَ ﴿۲۰﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰىهُ مِنْ مِّصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ

تے انھاں نے یوسفؑ تھوڑا جیا مل ماں یعنی گنیاں چنیاں کجھ درہماں غے بدلے بیچ چھوڑیا، تے انھاں ناں اس (سودا) ماں

اَكْرِمِيْ مَثْوٰىهُ عَسٰٓى اَنْ يَّنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا ۭ

کائے لالچ وی نیہنہ تھی (۱۵) تے مصر غا جس بندہ نے انھاں ناں خرید یو تھو اس نے اپنی بیوی ناں کہیو: توں اس ناں بڑی

ناں ٹالی یا مدالی نیہنہ جاسکتی، تے اس گل غی نشانی ہے کہ جسرا یوسفؑ غاں پہائیاں ناں اک تہاڑے اپناں ساڑا تے ضد ور پچھتانوں پیو تھو، یہ مکہ غا مشرک وی رحمتِ عالم ﷺ غی دشمنی کرغے اک تہاڑے پچھتا نویں غا۔ ساڑا تے ضد غو یوہ قصو اتوں شروع وہے جسو ویلے یوسفؑ غا متریا پہائی انھاں غا بارہ ماں تے انھاں غا سکا پہائی بنیامین غا بارہ ماں یہ صلاح سوٹھا کریں جے یہ دوئے پہائی باپ ناں اتناں پیارا کیوں ہیں؟ حالانکہ ہم دس پہائیاں غی یاہ تڑجکھ جماعت جہڑی ہر ویلے والد غے کم آوے، اس بڈھیماں ماں انھاں غی خدمت کرے۔ یاہ جماعت انھاں غا پیار تے مہر غی زیادہ مستحق ہے۔ ور مھارو واڈو ہم ناں چھوڑ غے صاف غلطی کر رہیو ہے۔ فراس مصیبت تیں ہمیشاں واسطے پچھوچھڑ کاں واسطے حضرت یوسفؑ ناں قتل کر دین یا انھاں ناں کِدے دور سٹ آن غی رائے دیں تے جد یاہ گل ذہن ماں آوے جے یوہ تے بڑو پہارو گناہ ہے فراس غو یوہ حل کڈلیں جے اس تیں بعد پکی توبہ کرغے نیکوکار بن جاں غا۔ سبحان اللہ! دیکھو! ضد تے ساڑا ماں انسان کتنوں دو نکل جئے تے فراس ناں شیطان وی کسیں پٹیں پڑھاوے۔ تے کجھ مفسراں نے ﴿صَالِحِيْنَ﴾ غی تفسیر اس را کی ہے جے اس توں بعد مھارا کم چنگی طرح بنٹیں غا۔ مھارا رستہ ماں کوئے کنڈو نیہنہ رہ سیں۔

(۸) یاہ گل کہن آلو کِہڑو پہائی تھو قرآن نے تے اس غو ناں نیہنہ لیو ہاں! تورات ماں اس غو ناں یہودو آیو ہے اس نے سمجھایو جے مھارو مقصد تے چھڑو یوسفؑ ناں باپ غی اکھاں تیں اولے کرنوں ہے، اس واسطے قتل کرن غی کے لوڑ ہے؟!! آؤ اس ناں گھر تیں دور رستہ غے کسے گہنڈے ڈُنگا سکا وا کھوء ماں سٹ چھوڑاں اتوں سوداگراں غو کوئے لنگتو پلنگتو قافلو چاء لئے غو اس راسپ وی مرجے غو تے سوہٹی وی نیہنہ پجسیں۔ جیکدے کجھ کرنوں ہے تاں یاہ گل کرو!۔ مفسراں نے بڑی تحقیق نال لکھیو ہے جے اس ویلے کنعان (فلسطین) غے نالوں ہی اک بڑو رستو مصر جے تھو جس ور ہر ویلے سوداگراں غا قافلا ٹرتا ریہنہ تھا، اس غے کہنڈے جگہ جگہ کھوء وی تھا۔ کجھ سکا وا تے کجھ پانی آلا۔ جتھاں ماں قافلہ پانی لوڑتا پتو شتا جیں تھا۔ یوہ کھوء غالبًا کوئے سکو وو کھوء تھو، جت انھاں ناں یوہ وی یقین تھو جے یوسفؑ ناں جانی کوئے نقصان نیہنہ پج سیں تے قافلہ آلا وی ضرور اس کھوء تو ڑی پجیں غا اس را ﴿غَيٰبَتِ الْجُبِّ﴾ غو ترجموں ہے ''بجن مڈیر یعنی من آلا کھوء غی ڈنگی ڈنگائی'' اکثر عالماں نے اس تیں سکو وو کھوء مراد لیو ہے تے ڈنگو ہون غی وجہ تیں انھیر وکھوء ترجموں کریں۔ بائبل ماں کھوء غے بجائے گھڈ اغو لفظ آیو ہے۔

(۹) صلاح سوٹھا کرغے چھکیڑ یاہ گل طے ہوگئی جے یوسفؑ ناں حیلو بہانوں کرغے بن ماں لے جاں غا جت کسے ڈُنگا انھیر اکھوء ماں سٹ چھوڑاں غا، تے اس واسطے ابا کولوں نچن کھیڈن غا ناں ور پہارواں نال بن ماں جان غی اجازت لے لیاں غا، اسے بنائی وی سازش غے مطابق والد صاحب ناں یوسفؑ غی ہمدردی دس دس غے تے اس غی راکھی کرن غا وعدا کر کرغے اجازت منگ رہیا ہیں۔ اس تیں سمجھیو جاسکے کہ جس ویلے انسان ایکن گناہ غو ارادو کر لئے فر چھوٹھ، مکاریں سارا گناہ اس غی نظراں ماں کسرا ہولا ہو جیں۔

(۱۰) حضرت یعقوبؑ فرمانویں جے تھارے نال یوسفؑ ناں نہ چلان غی دو وجہ ہیں اک تے تم یوسفؑ ناں میرے کولوں دور لے جیں اس نال ہوں گہابر جاؤں غو، دوجے مناں یوہ ڈر ہے کہ تم انھاں ناں بن ماں چھوڑ غے کِدے نچن کھیڈن ماں نہ لگ جیں تے انھاں ناں ایکلاں دیکھ غے کوئے پغیاڑ نہ کھا جائے۔ علماء نے بڑی تحقیق نال لکھیو ہے جے اس زمانہ ماں کنعان غاں جنگلاں ماں پغیاڑ بہت زیادہ تھا۔ پوتاں نے باپ ناں بڑی چلاکی نال جواب دتو جے مھاری موٹاں تگڑاں دس جناں غی یاہ جماعت فر مھارے بشکاروں یوسف ناں پغیاڑ چک لئے یوہ کسرا ہوسکے فر تے ہم سروں ہی موواں مکاواں شماروں غا۔ ﴿لَيَحْزُنُنِيْ﴾ غو ترجموں ''گہابر جاؤں غو'' مچ پیارو تے موقع غے مناسب سہئی وہے بلکہ اسو مناسب لفظ تے مناں فارسی اردو ماں وی نیہنہ دستو۔ وللہ الحمد۔

(۱۱) چھکیڑ حضرت یعقوبؑ پوتاں غا وعدا کرن تے یقین دوان تیں بعد اللہ غی ذات ور پُہروسو کرغے یوسفؑ ناں انھاں غے نال ٹور چھوڑیں۔ تے پہائی یوسفؑ ناں اپناں متھیا وا پلان غے مطابق بن

ماں لے جانغے رستہ غے کہنڈے اک کھوء ماں سٹ چھوڑیں ورات اک عجیب گل پیش آوے۔ جے ایاں پہائی یوسفؑ ناں کُرتی لاہ غے کھوء ماں سٹناویں تے دل دل ماں یاہ گل سوچ رہیا ہیں جے مھارو پلان بنڑے لگ گیو اس مصیبت تیں ہُنڑ ہمیشاں واسطے مھاری جان چھُٹ گئی ہے اُواں اللہ تعالیٰ اسے ویلے حضرتِ یوسفؑ ناں الہام کرے تے تسلی دیئے جے گھبران غی کوئے لوڑ نیہنہ ہم تھاری حفاظت کراں غا، تم اس قید تیں ضرور نکلیں غا تے اتناں اچا رتبہ ورپجیں غا کہ اک تہاڑے یہ ہی پہائی تھارا کولے گداگری کرتا کرتا آویں غا اس ویلے تم انھاں ناں انھاں غا یہ کرتوت یاد کروانویں غا ور انھاں ناں اس غو کجھ خیال نیہنہ ہوسے تے یہ چانڑ چک سنڑ غے ٹھُٹھنڑ ٹھار ہوجیں غا۔ ات قرآنِ پاک حضرت یوسفؑ غی بے صبری تے رواس پٹاس غی کائے گل نیہنہ کرتو بلکہ اللہ غی طرفوں تسلی تے الہام نازل کرن غی گل کرے جد کہ بائبل غی یہودی روایتاں ماں اس الہام غی تے سروں کائے گل ہی نیہنہ۔ ہاں! حضرت یوسفؑ غا چچلیاں تے پٹاس کرن غا قصہ خوب بیان ہویا ہیں۔ حالانکہ نبی غی شان غے لائق تے صبر ہے رواس پٹاس تے اسا موقع ورساراہی کریں!۔

(١٢) یوسفؑ غا پہائی یوہ ظلم کر غے کساتا کساتا کُفتاں ویلے روتا کرلاتا تے یوسفؑ غی چھُوٹھی ہمدردی دستا یعقوبؑ کولے پجیا تے ڈانک مار غے کہنڑ لگا بابا! قہر ہو گیو ہم نے حفاظت کرن ماں تے کائے کسر نیہنہ چھوڑی تھی، ور کے دساں مھارا ور پئی! ہم اک دوجا تیں اگے بدھنڑ واسطے دوڑن لگا تے یوسفؑ ہم نے اپنڑاں سمان کولے بسالڑ چھوڑیا اتناں ماں اچن چیت ہی پغیاڑ آیو تے انھاں ناں اک نیس ماں چیر پھاڑ غے کھا گیو۔ ہم تے یاہ بالکل سچی گل دس رہیا ہاں ور تم امنا کد کریں غا کیونجے یاہ گل ہی عجیب ہے ہم آپ حیران ہاں جے یوہ ہو وو کے! فر یوسفؑ غا بارہ ماں تے تم پہلاں ہی مھارا اور اعتبار نیہنہ کریں تھا ہُنڑ پہانویں ہم سچا ہی واں تاں وی تمناں کد امنا آوے غی۔ یاہ گل کہتاں ہی یوسفؑ غی واہ کُرتی وی دسی جس ور بگروٹی حلال کر غے اس غی چھُوٹھی رت لا لیا تھا۔ جے یاہ یوسفؑ غا لہونالڑ گو چھڑ ہوئی وی انھاں غی کڑتی ہے۔

(١٣) پہائیاں نے یوسفؑ غی کُرتی رت ماں تے رنگ لی ور ویہہ یاہ گل بسر گیا جے پغیاڑ جد کسے ناں کھائے وہ اس غا کپڑا وی پھاڑے، ویہہ کڑتی اسے رانویں نکور لیا تھا سچ کہیو کسے نے جے "چھُوٹھ غا پیر نیہنہ ہوتا" یعقوبؑ کُرتی دیکھتاں ہی گل سمجھ گیا، جے تم جو کجھ کہہ رہیا ہیں یوہ ہوئے نیہنہ بلکہ تم نے دل تیں اک گل بنالی ہے۔ تے کجھ تفسیری روایتاں ماں ہے جے انھاں نے کُرتی دیکھ غے فرمایو: یوہ پغیاڑ بڑو ہی شریف تھو جس نے کڑتی پاڑی وی نیہنہ، ور انھاں نے پُوتاں ناں صاف لفظاں ماں چھُوٹھو کہنڑوں وی مناسب نیہنہ سمجھیو تے اِت اُنھاں غی پیغمبری آلی صبر غی شان باندے آئی۔ نہ رواس پٹاس کیو، نہ کپڑا اپھاڑیا، نہ بیہوش ہویا، نہ کسے اگے اپنڑوں دُکھڑ ورویا نہ جانوراں اگے یوسفؑ غی جدائی غا روڑیا کیا، بس اتنی گل فرمائی جے "میرے واسطے تے صبرِ جمیل ہی چنگو ہے" حضرت ابنِ عباسؓ صبرِ جمیل غو مطلب بیان کریں جے "ہوں اسو صبر کروں غو جسماں نہ کوئے شکایت وہے غی، تے نہ پریشانی وہے غی، نہ کسے اگے اپنی مصیبت ظاہر کی جئے غی (ابن کثیر وغیرہ) علماء نے لکھیو ہے جے "صبرِ جمیل" اس ناں کیہنہ جسماں ترے گل ویں (الف) نہ اپنڑی مصیبت کسے اگے بیان کی جئے (ب) نہ کسے اگے اپنڑوں دُکھڑ ورویو جئے (ج) تے نالڑ نالڑ اپنڑاں آپ ناں سچو وی نہ سمجھیو جئے (ابن کثیرؒ) فر فرمانویں جے "جھڑیں گل تم بیان کریں انھاں ور اللہ تعالیٰ کولوں ہی مدد منگوں" چھیکڑ وہ ہی اس غی حقیقت باندے لیاوے غو۔ یاہی حضرت یعقوبؑ غی واہ صبر آلی شان ہے جھڑی قرآن بیان کرے تے جھڑی انھاں غی پیغمبری غے لائق تھی آخر ویہہ حضرت ابراہیمؑ غا پوترا تھا جھڑا خدا غا حکم پچھے اپنڑاں بچہ ناں حلال کرن واسطے تیار ہو گیا تھا فر یعقوبؑ کیوں نہ صبر کرتا ور اس غے بالکل برخلاف بائبل ماں یہودیاں نے انھاں غی بے صبر غی کہانیں لکھیں ہیں جے نعوذ باللہ! ویہہ کئیاں دناں توڑی بیہوش رہیا، اپنڑاں کپڑا اپھاڑ غے جسم مبارک ور بوری پلہیٹ لی روتا پٹتا گھروں باہر بنڑ درنس گیا، دیکھو پیدائش ٣٧، ٣٤ مھاراں کئیاں شاعراں نے وی قرآن غی صداقت چھوڑ غے یہ ہی بے صبری آلیں کہانیں لکھیں ہیں

والی اللہ المشتکیٰ

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهٗ مِنْ
عزت نالڑ رکھیئے! ہوسکے یوہ ہمناں کجھ فائدو دئے یا ہم اس ناں بچو ہی بنا لیاں (١٦)
تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ ۭ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓي اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ
تے اس راہم نے (مصر غی) زمین ماں یوسفؑ غا پیر پکا کر چھوڑیا تے تانجے ہم انھاں ناں گلاں غی حقیقت
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝٢١ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗٓ اٰتَيْنٰهُ
(سمجھنی) سکھا چھوڑاں تے اللہ تعالیٰ اپنڑاں (ہر اک) کم ور غالب ہے، ور
حُكْمًا وَّعِلْمًا ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ۝٢٢ وَرَاوَدَتْهُ
مچ لوک جانڑتا نیہنہ؛ (١٧) تے جسو یلے ویہہ اپنڑی جوانی غی عمر ناں پج گیا؛ ہم نے انھاں ناں
الَّتِيْ هُوَ فِيْ بَيْتِهَا عَنْ نَّفْسِهٖ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ
دانش مندی تے علم عطا فرمایو: تے ہم نیکوکاراں ناں اسے را جزا دیاں (١٨) تے یوسفؑ جس کالسری
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۭ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهٗ رَبِّيْٓ اَحْسَنَ
غا گھر ماں تھا واہ انھاں ناں (اپنڑے در) ورغلان لگی تے اس نے سارا بُوآ بیڑ چھوڑیا
مَثْوَايَ ۭ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ۝٢٣ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ۚ وَ
تے کہنڑ لگی: آجاؤ! تمناں ہی کہوں؛ یوسفؑ نے فرمایو: خدا بچاوے! بیشک وہ میرو مالک ہے اس نے مناں مچ چنگی طرح
هَمَّ بِهَا لَوْلَآ اَنْ رَّاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖ ۭ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ
رکھیو ہے، ظالم لوک کدے کامیاب نیہنہ ہوتا (١٩) اور اس کالسری نے تے انھاں غو پکو ارادو کر ہی لیو تھو، تے
عَنْهُ السُّوْۗءَ وَالْفَحْشَاۗءَ ۭ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ ۝٢٤
ویہہ وی اس غو ارادو کر لیتا جیکدے ویہہ اپنڑاں رب غی نشانی نہ تک لیتا (٢٠) اسے راہو وو، تانجے ہم انھاں
وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيْصَهٗ مِنْ دُبُرٍ وَّاَلْفَيَا
تیں بدی تے بے حیائی ناں کنی رکھاں بیشک ویہہ مھارا چُنیا واں بنداں بچوں تھا (٢١)
سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ ۭ قَالَتْ مَا جَزَاۗءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ
تے دوئے اگے پچھے بُوآ ور دوڑیا اور اس کالسری نے انھاں غی کڑتی پچھے تیں پھاڑ چھوڑی تے دواں ناں

سُوٓءًا اِلَّآ اَنْ يُّسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۲۵﴾ قَالَ هِيَ

اس غو خاوند بوآ کوۓ لبھو ، واہ کہنڑ لگی: جہڑو آ آدمی تھاری کہر آلی ناںٔ برائی غو ارادو کرے اس غی سزا

رَاوَدَتْنِيْ عَنْ نَّفْسِيْ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ اَهْلِهَا ۚ

اس تیں سواء کے ہوسکے! جے وہ قید کیّو جئے یا اس ناں دردناک عذاب دتو جئے (۲۲) یوسفؑ نے فرمایو: اسے

اِنْ كَانَ قَمِيْصُهٗ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ

نے تے مناں ورغلان غی کوشش کی تھی ، تے اس کاںٔسری غا کنبہ بچوں ہی اک گواہ نے شہادت دتی

مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿۲۶﴾ وَاِنْ كَانَ قَمِيْصُهٗ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ

کہ جے انھاں غی کڑتی اگلآ پاسا تیں پھٹی ہے تاں واہ سچی ہے تے ویہہ

فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۲۷﴾ فَلَمَّا رَاٰ قَمِيْصَهٗ قُدَّ

چھُوٹھاں بچوں ہیں ؛ تے جیکدے انھاں غی کڑتی پچھے تیں پھٹی ہے

مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهٗ مِنْ كَيْدِكُنَّ ؕ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيْمٌ ﴿۲۸﴾

تاں واہ چھُوٹھی ہے تے ویہہ سچاں بچوں ہیں (۲۳) فر جس گہڑی اس نے انھاں غی کڑتی دیکھی جے واہ

يُوْسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا ٚ وَاسْتَغْفِرِيْ لِذَنْۢبِكِ ۚۖ

پچھے تیں پھٹی وی ہے وہ بول پیو: یوہ تے یقیناً تم کاںٔسریاں غو مکر ہے، تھارو مکر تے واقعہ ہی غضب غو ہے؛

اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخٰطِـِٕيْنَ ﴿۲۹﴾ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِيْنَةِ

یوسفؑ ! اس گل ناں جان ہی دیو ! تے او عورت ! توں اپناں قصور غی معافی منگ !

امْرَاَتُ الْعَزِيْزِ تُرَاوِدُ فَتٰىهَا عَنْ نَّفْسِهٖ ۚ قَدْ شَغَفَهَا

خطا کار تے یقیناً توں ہی ہے (۲۴) تے شہر ماں کجھ کاںٔسریں کہنڑ لگیں :

حُبًّا ؕ اِنَّا لَنَرٰىهَا فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳۰﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ

جے عزیز غی گہر آلی تے اپناں غلام ناں ورغلان ماں لگی وی ہے؛ اُس غی محبت تے اِس غا دل ماں بیس

بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَاً

گئی ہے؛ ہم تے اس ناں یقیناً کھلی غلطی ماں دیکھ رہئی ہاں (۲۵) فر جسو یلے اس عورت نے انھاں کاںٔسریاں غیں

(۱۴) مشہور ہے جے یوسفؑ اس کھوء ماں ترے تہاڑ ا رہیا فر مدین یا عرب تیں مصر جانڑ آنو یوہ سوداگری قافلو اُتو لنگیو قافلہ آلاں نے اپنوں اک بندو پانی لوڑن واسطے ٹوریو، جس ناں عربی ماں وارد کیہنہ اس نے یوہ کھوء دیکھ غے پانی واسطے اپنوں پہانڈو سٹیو جس غی رسی پکڑ غے یوسفؑ باہر آ گیا، جھاں ناں دیکھتاں ہی اُس غا منہ تیں نکلیو ''خوشخبری، خوشخبری! یوہ تے بچو ہے'' تے جسویلے گل قافلہ آلاں تو ڑی پجی تے انھاں نے نبی ہونڑ آلا اور تاج تخت غا مالک بنڑ آلا اس بچہ ناں بپار غو سمان سمجھ غے چھپالئیو چھپانویں کیوں تھا؟ ہوسکے اس گلوں چھپا تاویں جے یوہ بچوا تے کدے کوئے کا نے غو وہے غو جہڑو کھیڈ تو کھیڈ تو کھوء ماں ٹہہ گیو وہے۔ ہُنڑ جیکدے اس غا گہر غاں ناں پتو لگ گیو تاں نوؤں رپھڑ پے جئے غو اس را گفیہ گفیہ لے غے مصر بیچاں غا تے چنگا پیسہ کمانواں غا، علماء نے لکھیو ہے جے اس ویلے بردو بنا غے بیچن غو عام رواج تھو تے رستہ ماں لبھنڑ آلا بچہ اکثر بردو بنا غے بیچ دتا جیں تھا، اللہ تعالیٰ فرماوے ویہہ قافلہ آلا تے یوسفؑ غا پہائی جو کجھ کر رہیا تھا وہ سب مھارا علم ماں تھو۔

(۱۵) قرآن پاک غا ظاہری لفظاں ناں تے اگے پچھے غا جوڑ ناں دیکھتاں ہویاں ات یا ہی گل سامنے آوے جے قافلہ آلاں نے یوسفؑ کھوء تیں کڈ غے بپار غا مالؔ ہاروں چھپا لیا تے جھیکڑ مصر کھڑ غے بیچ چھوڑیا تے کوئے بڑی قیمت نیہنہ لی نہ انھاں ناں زیادہ قیمت غی کجھ تا ہنگ تھی، کیونجے مفت لبھی وی چیز جتناں ماں وی بکتی انھاں غو نفعو ہی نفعو تھو۔ اکھان ہے ''لوٹی غا کپڑا سوہٹی غا گز'' کجھ مفسراں نے اسے را تفسیر کی ہے ور بائبل غی یہودی روایتاں ماں اس غی تفصیل اس راہے جے پہائی ہر روز یوسفؑ غو پتو لاتا رہینہ تھا۔ جے کے ہویو؟ جد تیجے تہاڑے انھاں نے یوسفؑ قافلہ آلاں کوۓ تکیا تے انھاں نے کہیو جے یوہ تے مھارو نٹھو وو غلام ہے ور ہم اس ناں رکھناں وی نیہنہ چاھتا جے تم خریدیں تاں ہم بیچ چھوڑاں غا اس را انھاں نے بیہہ ۲۰۔ درماں ماں یوسفؑ قافلہ آلاں ناں بیچ چھوڑیا تے زیادہ قیمت غی لالچ اس گلوں نیہنہ کی کیونجے ویہہ تے اصل ماں وطنوں ہی کڈنوں چاہویں تھا۔ مھاراں اکثر مفسراں نے اسے را تفسیر کی ہے یعنی بیچن آلا پہائی تھا واللہ اعلم؛ ور قرآن غا ظاہری نالؔ پہلی گل ہی جڑے؛

(۱۶) مصر ماں جس آدمی نے حضرت یوسفؑ خریدیا قرآن اگے چل غے اس ناں ''عزیز'' کہہ جس غو مطلب کوئے بڑو عہدیدار بنے تے حضرت ابنِ عباسؓ فرمانویں جے یوہ بادشاہ غی طرفوں خزانہ غو ذمہ دار تھو۔ تے بائبل ماں اس ناں فوطیفار کہیو گیو ہے اور وہ دفاع غو بڑو عہدیدار بیان ہویو ہے بہر حال ساری روایتاں تے قرآن غا انداز تیں یوہی پتو لگے جے وہ کوئے بڑو عُہدیدار ہی تھو، وہ حضرت یوسفؑ ناں دیکھتاں ہی سمجھ گیو جے یوہ کوئے غلام نیہنہ بلکہ کسے اُچا خاندان غو بچو ہے جہڑو سوداگراں غے ہتھ لگ گیو ہے! اسے گلوں اس نے اپنی گہر آلی ناں کہیو جے اس ناں چنگی طرح عزت نالؔ رکھ یوہ مھارے کم آوے غو تے ہوسکے ہم اس ناں اپنوں بچو ہی بنا لیاں مشہور ہے جے یہ دوئے جی اوتر تھا۔ اس غی گہر آلی غو ناں کجھ مفسراں نے ''راعیل'' تے کجھ نے زلیخا لکھیو ہے یہودیاں ماں زلیخا ہی مشہور ہے، خیر! ات اک گل یاد رکھنڑ غی ہے جے قرآن غے مطابق یوسفؑ ناں مصر ماں خریدنڑ آلی زلیخا نیہنہ بلکہ عزیز مصر ہے بلکہ عزت نالؔ رکھنڑ واسطے وی وہ ہی زلیخا ناں کہہ رہیو ہے۔

(۱۷) پہائی یوسفؑ ناں کھوء ماں سٹ غے اپنوں ساڑ و مکا رہیا تھا، سوداگر مصر ماں بیچ غے پیسہ کما رہیا تھا، ات عزیزِ مصر انھاں ناں اپنوں چھو لی لیو وو پوت بنا غے گہر بسانڑ غی سوچ تھو۔ ور کسے ناں یوہ پتو نیہنہ تھو جے یوہ سب کجھ یوسفؑ غا مصر ماں قدم پکا کرن تے انھاں ناں ات غو بادشاہ بنا غے دین غی دعوت غو بندوبست ہو رہیو تھو، انھاں ناں اصل منزل تیں پہلاں عزیزِ مصر غے گہر پہچا غے دنیا غو تجربو کروایو جا رہیو تھو، تے انھاں ناں گلاں غا منڈ ماں جانڑ نالۓ گل غی حقیقت سمجھنڑ اور خواباں غی تعبیر جانن غو علم دتو جا رہیو تھو۔ تے ساری دنیا ناں دسیو جا رہیو تھو جے اللہ تعالیٰ جو کجھ کرنوں چاہوے وہ کر غے چھوڑے، اس ناں کوئے روک ٹوک نیہنہ سکتو، ور متا لوکاں ناں اس حقیقت غو علم نیہنہ ہوتو، اسے گلوں ویہہ خدا غی تقدیر تے اس غی قضاء اگے اپنی تدبیراں غا فضول بن بنتا رہینہ حالانکہ بن بنیاں تے دریا وی نیہنہ تھمتا۔

(۱۸) یعنی جسویلّے یوسفؑ پکی جوانی تے پکی سمجھ ماں پجیا اس ویلّے ہم نّے انھاں ناں نبوت آلّو علم تے حکمت اور فیصلا کرن غی طاقت عطا فرمائی اوکھا تیں اوکھا گھولّ غونمیڑو کرنّوں انھاں واسطے سوہکھو ہو گیو، روحانیت غا تے بصیرت غا نور ناں دین غی بریک تیں بریک گل سمجھنی سمجھانی آسان ہوگئی۔ تے فرا گے چل غے خدا نے انھاں ناں نبوت تے حکومت دوئے عطا فرمائیں۔

(۱۹) اک پاسے علم تے حکمت جسی نعمتاں غی بدلا رگی وی تھی دوجے پاسے زندگی غا سب تیں اوکھا سب تیں تگڑا اس امتحان نالّ جچھی لگ جئے، جس کالّسری غے گھر حضرت یوسفؑ ریہنہ، جہڑی کہ عمر ماں حضرت یوسفؑ تیں خاصی بڑی وی ہے حضرت یوسفؑ نالّ اس غو رشتو وی گھر غی مالک تے غلام غو ہے ور واہ چانّ چک حضرت یوسفؑ غے پچھے لگ جئے تے بدکاری تک غی گل سوچنّ لگ جے فرا جکل غی مغربی بے حیائی ہاروں بدکاری ناں کوئے اخلاقی جرم یا گناہ وی نیہنہ سمجھتی، واہ مکار کالّسر یاں غیں ہر اک ٹھگی بچھی لا غے حضرت ناں ورغلان غی کوشش کرے ات توڑی کہ اک واری گھر ناں خوب سجا غے آپ وی ٹوم ٹلی نالّ خوب بنّ ٹھنّ غے گھر غا سارا بوآ بیڑ چھوڑے تے حضرت یوسفؑ ناں صاف صاف لفظاں ماں کہہ جے یوہ سارو کجھ تیرے واسطے ہی کیو ہے ﴿هَيْتَ لَكَ﴾ ''آ جاء آ جاءٔ'' اللہ اکبر!! ذری سوچو یوہ کتنوں اوکھو امتحان ہے۔ اک بکھی گھر لگو کالّسری واہ جس نے اج توڑی عزت احترام تے پیار نالّ رکھیا ہیں، رہنّوں وی اس غا گھر ماں ہی ہے۔ دوجی بکھی حضرت پہری جوانی ماں، صحت نروئی، خدا تیں سوا نہ کسے غو ڈر نہ خوف! یہ اسا حالات تھا جتھاں غی اک سٹ اگے تقوٰی غا بڑا بڑا پہاڑ وی پھنجڑ پھنجڑ ہو جیں تھا، ور جہڑا پیغمبری غی معصومیت آلّی اُچی منزل ور بیٹھا وا تھا، جہڑا حضرت ابراہیمؑ تے حضرت یعقوبؑ غا روحانی وارث بنّ آلّا تھا، انھاں ور شیطان غیں یہ چال کسرا چل سکیں تھیں حضرت نے اس کالّسری غا یہ سارا پھند فریب سُنّ غے صاف جواب دتو ﴿مَعَاذَ اللّٰهِ﴾ اسا گناہ تیں خدا غی پناہ! ہوں اسو گناہ کروں؟ خدا بچاوے! تے جہڑو خدا غی حفاظت تے پناہ ماں چلیو گیو اس ناں فر لوڑ وی کا نہ غی! خدا غی حفاظت ماں اس ور کونّ حملو کر سکے! حضرت غو اصل جواب یو ہی تھو ور واہ کالّسری خدا ناں تے خدا غی شان ناں کے جانّے تھی اس گلوں اس ناں شرم دوانّ واسطے فرمایو: جے کجھ تے شرم کر! توں جس غی بیوی ہے وہ تے میرو مالک ہے ہوں اس غا گھر ماں ہوں جیکدے توں اپنّاں گھر آلّا غی کجھ شرم نیہنہ کرتی تاں واہ تیری گل ہے ور ہوں جس غا گھر ماں ہوں اسے غے گھر سنّ ماروں یوہ کسرا ممکن ہو سکے! جد کہ اس نے تے میرے نالّ مچ سُہنّوں سلوک کیو ہے فر ہوں اسے غی خیانت کروں؟ یوہ تے بڑو ظلم اور تگڑو گناہ ہے تے ظالم کدے کامیاب نیہنہ ہوتا فر ہوں ظالماں غے رستے کسرا چل سکوں!۔ یہ ترے گل زلیخا ناں شرم دوانّ واسطے فرمائیں۔ تے کجھ مفسراں نے ﴿اِنَّهٗ رَبِّيْٓ﴾ تیں اللہ تعالیٰ غی ذات مراد لی ہے۔

(۲۰) اللہ تعالیٰ معاملہ غی خطرنا کی تے امتحیان غی اوکھتاں ناں بیان فرماوے، جے گل کتنی اوکھی تے مشکل تھئی جا لگی تھی اس کالّسری نے تے حضرت یوسفؑ ناں ورغلا غے تے انھاں ناں ٹھگ ٹھور غے انھاں غو دل قابو کرن غا سارا سروند کر لیا تھا تے اپنّی پہیڑی نیت پوری کرن غو پکو ارادو کر ہی لیو تھو، تے جیکدے اللہ غو فضل تے اس غو کرم نہ ہوتو، تے حضرت یوسفؑ اپنّاں رب غی دلیل نہ دیکھ لیتا اس غی برھان نہ تک لیتا۔ تاں ویہہ وی اس کالّسری غو کجھ تے خیال کر ہی لیتا۔ ور کیونجے انھاں نے اپنّاں رب غی برہان یعنی دلیل تک لئی تھی اسے گلوں ویہہ بچ گیا تے انھاں غا دل ماں اس غو خیال وی نیہنہ آیو۔ رب غی برھان تے دلیل کے تھی۔؟؟ وہ تھو خدا غی بارگاہ ماں حاضر ہونّ غو پکو یقین تے اپنّی پرہیزگاری تے تقوٰی غو خیال تے یوہ احساس جے مناں خدا نے منزل کہڑی دتی ہے! میرو تعلق خاندان کہڑا نالّ ہے! تے واہ تھی فطرت غی واہ سچی آواز جہڑی ہر آدمی ناں برائی غو احساس دواوے تے بدی تیں ڈکے علامہ آلوسیؒ فرمانویں والمراد برویة لها کمال ایقانه ومشاهدته لها واصلة الی مرتبة عین الیقین (روح المعانی) اس موقع ور عوام ماں حضرت یوسفؑ غا بارہ ماں کجھ اسیں بیہودہ کہانیں مشہور ہیں جہڑی انھاں غا معصوم ہونّ غے خلاف ہیں امام رازیؒ نے انھاں غی سختی نالّ تردید کی ہے، جس رایاہ گل جے انھاں ماں اس ویلّے چالیٔ مڑداں غی خواہش آ گئی تھی نعوذباللہ۔ اللہ غا معصوم نبی غا بارہ ماں اسو سوچنّوں وی سخت گناہ ہے۔

وَاٰتَتۡ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنۡهُنَّ سِكِّيۡنًا وَّقَالَتِ اخۡرُجۡ

مکر آلّیں گل سنیں، اس نے انھاں در (دعوت غو سنیو) ٹوریو؛ تے اس نے انھاں واسطے سرہاناں آلی بیٹھک تیار کی

عَلَيۡهِنَّ ۚ فَلَمَّا رَاَيۡنَهٗۤ اَكۡبَرۡنَهٗ وَقَطَّعۡنَ اَيۡدِيَهُنَّ

تے انھاں بچوں ہر ایکنّ ناں چھری دیدتی اور (یوسفؑ ناں) کہیو: ذری انھاں غے سامنّے

وَقُلۡنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًا ؕ اِنۡ هٰذَاۤ اِلَّا

باہر آ جاؤ! فر جسویلّے انھاں نے یوسفؑ ناں دیکھیو، ویہہ حیران رہ گئیں تے انھاں نے اپنّاں ہتھ کپ چھوڑیا

مَلَكٌ كَرِيۡمٌ ﴿۳۱﴾ قَالَتۡ فَذٰلِكُنَّ الَّذِيۡ لُمۡتُنَّنِيۡ

تے کہنّ لگیں: سبحان اللہ! یوہ انسان تے نیہنہ! یوہ تے یقیناً

فِيۡهِ ؕ وَلَقَدۡ رَاوَدْتُّهٗ عَنۡ نَّفۡسِهٖ فَاسۡتَعۡصَمَ

کوئے اُچا رتبہ آلّو فرشتو ہے (۲۶) اس کالّسری نے کہیو: یوہ وہ ہی تے ہے جس غا بارہ ماں تم مناں مہنّاں

وَلَئِنۡ لَّمۡ يَفۡعَلۡ مَاۤ اٰمُرُهٗ لَيُسۡجَنَنَّ وَلَيَكُوۡنًا مِّنَ

ماریں تھیں، تے واقعہ ہی میں اس ناں ورغلانّ غی کوشش کی تھی ور یوہ پاک صاف رہیو

الصّٰغِرِيۡنَ ﴿۳۲﴾ قَالَ رَبِّ السِّجۡنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا

تے جیکدے یوہ وہ نیہنہ کرسیں جہڑو ہوں اس ناں کہوں لگی تاں ضرور قید ماں سٹیو جئے غو تے ضرور

يَدۡعُوۡنَنِيۡۤ اِلَيۡهِ ۚ وَاِلَّا تَصۡرِفۡ عَنِّيۡ كَيۡدَهُنَّ

بے عزت وہے غو (۲۷) یوسفؑ نے دعا کی: ربا! جس چیز در مناں یہ کالّسریں بلّا رہئی ہیں اس

اَصۡبُ اِلَيۡهِنَّ وَاَكُنۡ مِّنَ الۡجٰهِلِيۡنَ ﴿۳۳﴾ فَاسۡتَجَابَ

تیں تے مناں قید خانوں ہی زیادہ پسند ہے تے جے توں انھاں غا مکر ناں میرے تیں دور نیہنہ کرسیں

لَهٗ رَبُّهٗ فَصَرَفَ عَنۡهُ كَيۡدَهُنَّ ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيۡعُ

تاں ہوں انھاں در مائل ہوں جاؤں غو تے ہوں ایاناں ماں رلّ جاؤں غو؛ فر انھاں غا رب نے

الۡعَلِيۡمُ ﴿۳۴﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمۡ مِّنۡۢ بَعۡدِ مَا رَاَوُا الۡاٰيٰتِ

انھاں غی دعا سنّ لی، تے اس نے انھاں تیں ان کالّسر یاں غو مکر دور کر چھوڑیو؛ بیشک وہ خوب سنن آلّو

(۲۱) یعنی گل اسے راہوئی تے اس غومقصد یوہ تھو جے اللہ اپنّاں نیک بندہ تیں ہر قسم غی برائی تے بے حیائی دور کر دیئے۔ تے کرتو وی کیوں نہ جدکہ ویہہ اس غا چنیاوا بندہ تھا۔

(۲۲) حضرت یوسفؑ وہ جواب صاف دے غے جہڑو مساں اپر گذر یو ہے دروازہ درنٹھا پچھے زلیخاوی دوڑی حضرت اپنّی پاکدامنی بچانڑ واسطے بدی تیں نسیں تھا تے زلیخا اپنّی عزت ناں آپے لیر لیر کرن واسطے بدکاری پچھے دوڑ رہئی تھی، دوڑتاں دوڑتاں حضرت غی کڑتی غو پلّو زلیخا غا ہتھ ماں آ گیو، حضرت چھنڈ مارغے دروزاہ تیں نکلن ماں تے کامیاب ہو گیا ور کُڑتی غو پلّو پچھے تیں پھٹ گیو، بزرگ فرمانویں کہ دنیادر کنڈ پھیر غے نسنّ آلا غے پچھے وی دنیادوڑے تے ضرور ہے سگوں اس غو چھیکڑ غو حملو زیادہ سخت وی وہے ورنسنّ آلا ناں خدا پلّو چھڑکانڑ ماں کامیاب ضرور کر دیئے۔ مولانا رومی فرمانویں۔ (نیست رخنہ گرچہ در عالم پدید ☆ ہم چوں یوسفؑ خیرہ باید دوید) خدا غی قدرت ! اِیّاں حضرت یوسفؑ تے انھاں غے پچھے زلیخا گیٹ ور پہنچی اُواں عزیزِ مصروی بوآ ور آنڑ کھلو ہووؤ۔ زلیخا اس حالت ناں دیکھ غے ٹاٹرے گئی وراس نے تاولاں ہی سُرت سمال غے حضرت ور ہی الزام لا چھوڑیو، سگوں بڑا پکھنڈ ناںٔ منہ پَھڈ وکر غے گہر آلا ناں اس غی غیرت غو سوال باہ غے سزا غو مشورو وی دین لگی جے جہڑو تیری گہر آلی ناںٔ بدکاری غو ارادو کرے اس غی سزا تے قید یا سخت مارتیں بجنڑ ہور کُجھ نیہنہ ہو سکتی۔

(۲۳) حضرت یوسفؑ نے زلیخا غا چُھوٹھا الزام وراصل حقیقت سُنائی جس ور زلیخا غا رشتیداراں بچوں ہی کسے دنا بندہ نے یاہ عقل مندی آلی گواہی دتی کہ جد گواہ دُواں کولے نیہنہ فر کُرتی ناں تک لیو جے حضرت یوسفؑ غی طرفوں زیادتی وہے غی تاں انھاں غو منہ زلیخا در وہے غو تے کُرتی اگے تیں پاٹی وہے غی فر زلیخا غی گل سچی ہے ، تے جے ویہہ نستاویں غا تاں پچھے تیں پاٹی وہے غی فر زلیخا چھوٹھی ہے ؛ یوہ گواہی دینڑ آلو کونڑ تھو؟ کجھ مفسراں نے لکھیو ہے جے یوہ دودھ پیتو بچو تھو، جس ناں خدا نے بولنڑ غی طاقت دیدتی تھی مستدرک حاکم ماں اک روایت وی اسے راہے۔ ور دوجا حضرات غی تحقیق ہے جے یوہ اک دنا بندو تھو جس ناں آپ کسے را مسئلہ غی حقیقت غو علم ہو گیو تھو فر اس نے عزیزِ مصر غا اطمینان واسطے یاہ دنائی غی گل کہئی تھی حضرت ابن عباسؓ ، حضرت عکرمہؒ، حضرت مجاہدؒ، سُدّیؒ، قتادہ حسنؒ محمد بن اسحاق وغیرہ بزرگاں غا ارشادات وی تفسیر کبیر، معالم التنزیل، ابن جریر تے ابن کثیر وغیرہ ماں یہ ہی نقل ہویا ہیں تے بخاری اور مسلم غی جس حدیث ماں ان ترے بچاں غو ذکر ہووو ہے جنھاں نے نکاں ہوتاں گل کی تھی اس ماں وی اس بچہ غو ذکر نیہنہ اسے گلوں علماء فرمانویں جے اپلی حدیث ماں راوی تیں کوئے پُھل ہو گئی ہے حدیث اس را نیہنہ ہوتی ورنہ حدیث ہوتاں یہ بزرگ دوجی تفسیر کس را کر سکیں تھا ؟۔

(۲۴) عزیزِ مصر کُڑتی دیکھ غے زلیخا غا سارا پکھنڈ سمجھ گیو تھو ور مسئلو اس غی عزت غو تھو اس گلوں اس نے کوئے سخت فیصلو نیہنہ کیو بس اپنّی کہر آلی ناں اتنی گل کہہ غے درڑے جے آپ گناہ کر غے دوجے غے سر لاناں یہ تیرا جسیں ہی مکار کالُسریاں غا پکھنڈ ہیں واقعہ ہی تم عورتاں غا پھند بڑا تگڑا ویں۔ فر یوسفؑ اگے بڑی عاجزی ناںٔ درخواست کرے جے جو کجھ ہوٗں تھو وہ ہو گیو ہُنڑ مڑ تو نیہنہ لہذا تم یاہ گل دل تیں کڈھ ہی چھوڑو تے کسے اگے اس غو ذکر نہ کر یو کیونجے اس ماں بڑی بدنامی ہے فر زلیخا ناں دوہری واری درڑے جے غلطی تیری ہی ہے لہذا توں ہی معافی منگ ۔! معافی ہو سکے اپنّے کولوں ہی منگنڑ واسطے کہتو وہے کیونجے خدا ور تے انھاں غو ایمان ہی نیہنہ تھو۔

(۲۵) عزیزِ مصر نے یاہ گل چھپانڑ غی کوشش کی حضرتِ یوسفؑ اگے وی یاہ ہی درخواست کی ور اس راغیں گل چھپایاں کد چھپیں ! ۔گل بلّیں بلّیں شہر غی کالُسریاں توڑی پج گئی فر جسویلے یاہ گل خاصکر غے زلیخا ہاروں بڑا کہراں–وزیراں امیراں–غیں کالُسریاں غے ہتھ لگی کما صرح به ابن کثیر وغیرہ فر کے تھو! انھاں ناں تے زلیخا ور مہنّاں مارن غو اک موقعو ہتھ آ گیو جے یاہ کسی سرکُھل پاگل زنانی ہے ٹُھٹھی وی تے کس ور ٹُھٹھی اپنّاں ہی غلام ور! نہ کوئے جوڑ نہ برابری!! مھارا خیال ماں تے یاہ بڑی پَہاری غلطی کر رہئی ہے۔ ور یہ چرچا کرنڑ آلیں کجھ ہی اک بڑا گہر اں غیں کالُسریں تھیں غریباں ناں اس غی بہل کد آوے؟ انھاں غی

۳ ۴ ع ۱۴

لَيَسْجُنُنَّهٗ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿۳۵﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ

جانن آلو ہے (۲۸) فر ساریں نشانئیں دیکھنڑ تیں بعد وی انھاں نے یوہی مناسب سمجھیو کہ

فَتَيٰنِ ؕ قَالَ اَحَدُهُمَاۤ اِنِّيْۤ اَرٰىنِيْۤ اَعْصِرُ خَمْرًا ۚ

یوسفؑ ناں اک مدت توڑی قید ہی کر دتو جیئے (۲۹) تے انھاں غے ناںٔ جیل ماں دو ہور جوان وی

وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّيْۤ اَرٰىنِيْۤ اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسِيْ خُبْزًا

داخل ہووا ؛ انھاں بچوں ایکنڑ نے کہیو : ہوں خواب ماں اپنّاں آپ ناں کے دیکھوں ! جے ہوں شراب نچوڑوں لگو

تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ؕ نَبِّئْنَا بِتَاْوِيْلِهٖ ۚ اِنَّا نَرٰىكَ مِنَ

تے دوجا نے کہیو : ہوں اپنّاں آپ ناں کے دیکھوں ! کہ میں اپنّاں سر ور روٹیں چکیں ویں ہیں

الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳۶﴾ قَالَ لَا يَاْتِيْكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقٰنِهٖۤ اِلَّا

جن بچوں پکھیروں کھائیں لگا ؛ تم ہم ناں اس غی تعبیر دسو ! بیشک ہم تمنّاں نیک آدمی دیکھ

نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْوِيْلِهٖ قَبْلَ اَنْ يَّاْتِيَكُمَا ؕ ذٰلِكُمَا مِمَّا

رہیا ہاں (۳۰) یوسفؑ نے فرمایو : جہڑی روٹی تمنّاں دتی جیئے اس غا آنڑ تیں پہلاں ہی

عَلَّمَنِيْ رَبِّيْ ؕ اِنِّيْ تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ

ہوں تمنّاں انھاں خواباں غی تعبیر دس چھوڑوں غو یوہ اس علم بچوں ہے جہڑو منّاں

وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿۳۷﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِيْۤ

میرا رب نے سکھایو ہے میں انھاں لوکاں غو مذہب چھوڑ یو وو ہے جہڑا اللہ ناں نیہنہ منتا

اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ؕ مَا كَانَ لَنَاۤ اَنْ نُّشْرِكَ

تے ویہہ آخرت غا وی منکر ہیں ؛ اور ہوں اپنّاں باپ دادا

بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا

ابراہیمؑ ، تے اسحاقؑ ، تے یعقوبؑ غا مذہب ور چلوں ہاں (۳۱) ہم ناں یاہ گل کسے را نیہنہ سوبھتی

وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ﴿۳۸﴾

جے ہم اللہ ناںٔ کسے چیز ناں شریک کراں ؛ یوہ اللہ غو بڑو فضل ہے مھارا ور وی

تعداد کجھ نے چار تے کجھ نے پنج بیان کی ہے (معالم التنزیل، کبیر)

(٢٦) زلیخا نے جسو یلٰے شہر غی کالسریاں غی یہ طعنا، مہنا آلٰیں پخنڈیں تے مکریں گل سُنیں، جھاں ماں انھاں غی اپنٔی نیت وی صاف سُچی نیہنہ تھی، بلکہ اصل ماں تے ویہہ آپے حضرت یوسفؑ ناں دیکھنٔ واسطے سہلیں تے چھڑکیں تھیں جے دیکھاں وہ غلام وی کس راغو غلام ہے! جس غے پچھے اسے غی مالک مر رہئی ہے! زلیخا نے یہ مکریں گل سن غے انھاں غی دعوت غو شاہی انتظام کیو ہر طرح غا کھانا تیار کروایا تے عرب غا دستور غے مطابق محفل ماں عالیشان سرھاناں لایا تے مصری رواج غے مطابق پورا پورا میوا رکھوا غے ناں چھُریں رکھوا چھوڑیں جے اپنٔی مرضی غا میوا آپے کپ کپ غے کھایئں تفسیر مدارک ماں لکھیو ہے جے مصر ماں دعوت غو یو ہی رواج تھو، بہر حال جھڑے ویلٰے محفل چنگی طرح پج گئی کالسریں میوا کھانٔ تے گلاں کتھاں ماں لگ گئیں زلیخا نے حضرت یوسفؑ ناں آلٰو ماریو جے ایاں آؤ!! حضرت اس ویلٰے اس غا گھر ماں غلام غی حیثیت ناںٔ رہ رہیا تھا مکر کد سکیں تھا! تشریف لے آیا ور دل ماں اسی محفل ماں آنٔ تیں دُکھیا تے دل گیر تھا، شرم حیا ناںٔ اکھ نیویں تھیں اس را انھاں غا حُسن آلا پاک چہرا اور اس جلال تے رُعب نے کالسریاں غیں ناپاک نظر کھلنٔ نیہنہ دتیں۔ ویہہ انھاں غی عظمت تے جلالٔ غے ناںٔ حسن غو اک چَھلکا رو لگتاں ہی بے سرت ہو گئیں ات توڑی کہ میواں غے ناںٔ ناںٔ اپناں ہتھ ہی زخمی کر چھوڑیا، بلکہ چہرا ور پاکدامنی تے حیا غو نور ڈُلتو تک غے کہنٔ لگیں جے یوہ انسان تے ہے ہی نیہنہ، یوہ تے کوئے اچا رتبہ غو فرشتو تے دیو تو ہے۔ کیونجے انسان اپناں خیال تیں اُچی شخصیت ناں تک غے اس ناں فرشتو یا ہندو محاورہ ماں دیو تو ہی کہہ سکے۔ ورنہ فرشتا انسان تیں افضل تے نیہنہ۔

(٢٧) محفل غو رنگ تک غے زلیخا اپنٔی چال غی کامیابی ور پھُنڈ گئی۔ اس غو مقصد تھو جے مناں مہناں مارن آلٰیں تک لیں جے ہوں کسے عام آدمی ور نیہنہ ٹھٹھی، بلکہ اس غو تے اک چَھلکا رو ہی بے سرت کرن واسطے سُدّ و ہے۔ فر ہوں اُٹّھو پہر اس غی چَہال کس را چہل سکوں! ہُنٔ تم ہی فیصلو کرو! میری کے غلطی ہے؟! بلکہ ات پج غے اس نے شرم حیاء غا سارا پڑدا پاڑ چھوڑیا تے حدوں ہی ٹپ گئی۔ جھڑی گل اج توڑی چھپا چھپا غے رکھے تھی واہ گندی گل کہتاں اس ناں کوئے شرم نیہنہ آئی تے ساراں غے سامنٔے سلب غے یہ کالسریں ویں حضرت غی پاکدامنی ور گواہ بنا چھوڑیں، سگوں حضرت ناں جیل غی تھمکیں دینٔ لگی اس غو خیال تھو جے ہُنٔ حضرت ناں یہ کالسریں وی سمجھانویں غیں، ٹھگ ٹھور کریں غیں فر جیل غی تھمکی سُنٔ غے ہو سکے حضرت یوسفؑ میرو مقصد پورو کرن واسطے تیار ہو جیں غا ور زلیخا بیچاری ناں کے پتو تھو جے جسم تے قیدی بنٔ سکے ور دل تھمکیاں ناںٔ قیدی نیہنہ ہو سکتو۔ اس تیں انداز و لایو جا سکے جے اس ویلٰے مصر ماں بے حیائی کت توڑی پج گئی تھی۔ کالسریں زلیخا ناں مہناں تے طعنٔاں اس ور نیہنہ مارتیں جے بے حیائی تے بدکاری پچھے پے گئی ہے بلکہ اس ور مہناں ماریں جے اک غلام ور کیوں ٹھٹھی ہے کوئے جوڑ غو کیوں نیہنہ لوڑیو تے زلیخا وی اس غو اتنوں جواب ہی سُدّ و سمجھے جے یوہ کوئے عام غلام نیہنہ اس غلام ور مروں نہ تے کروں کے! فر اس ناں ساری محفل ماں اپناں گندا کرتوت تے پہیڑی نیت کہتاں شرم نیہنہ آتی نعوذ باللہ!۔

(٢٨) زلیخا حضرت یوسفؑ ناں نہ منن ور جیل غی تھمکی دے رہئی تھی۔ اُواں شہر غیں کالسریں وی انھاں ناں ورغلانٔ ماں لگ گئیں جے زلیخا غو اپرالٰو کر غے اس غی دعوت غو حق ادا کراں۔ بلکہ کجھ حضرات غو تے خیال ہے جے زلیخا غی دعوت پچھے اصل مقصد تھو ہی یو ہی جے میریں سنگنٔ ٹھگ ٹھور غے یوسفؑ ناں تیار کر دیں اور دعوت تیں بعد تے ہر اک کالسری غو اپٹّوں دل ہی اکڑ لیس لینٔ لگ گیو تھو اس سارا کیئں ناں دیکھ غے حضرت یوسفؑ نے دعا واسطے ہتھ چکیا جے ربا! جس چیز در مناں یہ کالسریں بلانویں اس تیں تے مناں جیل غیں اوکھت تے مصیبت ہی چنگیں ہیں، ہوں تیری نافرمانی کروں اس تیں یوہ اسان ہے کہ ہوں قیدی بن غے رہوں۔ تے ناںٔ ہی عرض کریں جے مناں اپناں تقوٰی تے پرہیزگاری ور وی مان نیہنہ کیونجے یوہ تیرو ہی کرم ہے ورنہ جے توں میری حفاظت نہ فرماوے تے انھاں کالسریاں غی چالاں ناں میرے تے دور نہ کرے ہوں انھاں در مائل ہو ہی جاؤں غو۔ تیری مدد تیں بجنٔ میرو کے زور کہ ہوں اسا امتحان تیں نکل سکوں فر تے ہوں ان لوکاں ماں شامل ہو جاؤں غو جھڑا دل

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُوْنَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ

تے ساراں لوکاں ور وی، ور متا لوک شکر نیہنہ کرتا؛

الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلَّآ اَسْمَآءً

او جیل غیو سنگیو! کیوں! کنی کنی کئیں پرور دگار چنگا ہیں یا اک ایکلو اللہ

سَمَّيْتُمُوْهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ

جھڑو سب ور غالب ہے (٣٢) تم اللہ ناں چھوڑ غے جن غی عبادت کریں ویہہ تے چھڑا ناں ہی ناں ہیں

سُلْطٰنٍ ؕ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ ؕ

جھڑا تم نٔے تے تھارا باپ دادا نے تہر لیّا ہیں، اللہ تعالیٰ نے تے انھاں غی کائے دلیل نازل

ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٠﴾

نیہنہ فرمائی، حکم بس اللہ تعالیٰ ہی غو ہے، اس نے حکم دتو ہے جے اس تیں سوا کسے غی عبادت نہ کرو

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقِيْ رَبَّهٗ خَمْرًا ۚ

یوہی سِدّو دین ہے؛ ور مچ لوک جانتا نیہنہ (٣٣)

وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَّاْسِهٖ ؕ قُضِيَ

اے میریو جیل غیو سنگیو! تھارا بچوں اک تے اپناں بادشاہ ناں شراب پیانٔے غو

الْاَمْرُ الَّذِيْ فِيْهِ تَسْتَفْتِيٰنِ ؕ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِيْ ظَنَّ

تے رہیو دوجو وہ سولی چاہڑیو جئے غو فر پکھیروں اس غا سر ناں چنڈ چنڈ غے کھائیں غا اس غو فیصلو

اَنَّهٗ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِيْ عِنْدَ رَبِّكَ ۫ فَاَنْسٰىهُ

ہو گیو ہے جس غا بارہ ماں تم پچھیں تھا (٣٤) تے انھاں دواں بچوں جس غا بارہ ماں یوہ خیال تھو

الشَّيْطٰنُ ذِكْرَ رَبِّهٖ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ

جے وہ چھٹ جئے غو اس ناں یوسفؑ نے فرمایو: توں اپناں بادشاہ اگے میرو وی ذکر کریئے؛ فر اس ناں اپناں

سِنِيْنَ ﴿٤٢﴾ ۧ وَقَالَ الْمَلِكُ اِنِّيْٓ اَرٰى سَبْعَ بَقَرٰتٍ ع ٥ ١٥

بادشاہ اگے ذکر کرنوں شیطان نے پَہلا چھوڑیو، تے یوسفؑ کئیاں سالاں توڑی جیل ماں ہی

دماغ تیں کم نیہنہ لیتا دعا دل تیں نکلی تھی بے اثر کس راہ سکے تھی واہ چھڑ ناں چیرتی تے اسمان غا بوآ ٹھکورتی عرش ور جا پُجی۔ فر دیر کا نہہ غی تھی خدا غی طرفوں قبولیت غی خوشخبری آ گئی۔ تے خدا نے انھاں کانسریاں غیں ساریں چال مٹی ماں رلاؔ چھوڑیں ویہہ ساریں رل غے حضرت یوسفؑ غا تقوٰی غو بالؔ ڈِنگو نیہنہ کر سکیں۔

(۲۹) عزیزِ مصر نے تے مصری حکومت غاں عہدیداراں نے حضرت یوسفؑ غی پاکدامنی غیں ویہہ دلیل دیکھ لیں تھیں جنھاں ور انھاں غو دل مطمئن ہو گیو تھو سگوں ویہہ تے حضرت یوسفؑ اگے ہی عذر معذرت کر رہیا تھا، ور اس سارا کیئں غے باوجود کجھ دناں تیں بعد انھاں نے حکومتی مصلحت واسطے ضروری سمجھیو جے حضرت یوسفؑ اک مدت توڑی قید کر دتا جیں تا نجے عزیزِ مصر تے اس غی گھر آلی بدنامی تیں بچ جیں اور لوک یاہ سمجھیں جے جیل ماں تے وہ ہی جئے جہڑو قصوروار وہے۔ ناتے کانسریں وی حضرت یوسفؑ غا قید ہو جانؔ ور انھاں ناں بسر جیں غیں۔ لوک وی اس قصہ ناں پُہل جیں غا؛ اس توں انداز ولایو جا سکے جے حکومتی مصلحت تے ضرورتاں واسطے بے قصور لوکاں ناں جیل ماں بند کروا دینٔو ظالم حکمراناں غی کتنی پرانی ریت ہے، تے اس فیصلہ غی کوئے مدت وی طے نیہنہ تھی بس اک لمی مدت غو فیصلو تھو جہڑی کجھ روایتاں ماں ست تے کجھ ماں بارہ تے کجھ ماں چوداں سال آئی ہے واللہ اعلم۔ آیت تیں یوہ وی پتو لگو جے جیل ماں بند کروانؔ آلو عزیزِ مصر تے اس ناں مشورو دینؔ آلا حکومت غا عہدیدار ہیں، زلیخا نیہنہ، اس نے تے بس واہ تہمکی ہی دتی تھی تفسیرِ قرطبی ماں ﴿بَدَا لَهُمْ﴾ غی تفسیر ماں لکھیو ہے **العزیز واهل مشورته.**

(۳۰) پرہیزگار آدمی کِدے وی وہے تے کِدے وی جائے۔ اس غا تقوٰی تے پرہیزگاریں غیں گل چھپی نیہنہ رہتیں۔ اس جیل خانہ ماں حالانکہ باقی سارا لوک مشرک تھا کوئے مسلمان نیہنہ تھو ور حضرت یوسفؑ غا سُچا کردار تے اُچا اخلاق اور عبادت گذاری تیں سارا ہی متاثر تھا یہ دو جوان جنّاں جہڑا حضرت یوسفؑ غا دور ماں ہی بند تھا شاہی محل غا ملازم تھا، تے بائبل غے مطابق اک بادشاہ ناں شراب پیالنؔ آلو ''ساقی'' تھو تے دوجو بادشاہ غی دربار غاں ملازماں واسطے روٹی بنانؔ آلاں غو افسر ''نان بائی'' تھو یہ دوئے کجھ روایتاں غے مطابق بادشاہ ناں زہر دینؔ غا الزام ماں بند تھا۔ یہ دوئے وی حضرت یوسفؑ غی نیکوکاری تیں واقف تھا اسے گلوں یہ اپنّاں مذہبی عالماں ناں چھوڑ غے خواب غی تعبیر پچھنؔ حضرت یوسفؑ کولےؔ آیا پہلی خواب ''ساقی'' غی تے دوجی ''نان بائی'' غی تھی دواں نے اپنٔی اپنٔی یہ خواب بخانٔی۔

(۳۱) حضرت یوسفؑ نے دیکھیو جے دو بنداں ناں انھاں غی ضرورت میرے کولےؔ مجبور کر غے ہک رکھد غے لے آئی ہے اس ویلےؔ انھاں ناں جہڑی گل کہئی جے غی واہ انھاں غا دل غی تندڑاماں لہہ جے غی۔ خدا غا دین غی تے اس غی توحید غی دعوت غو بڑو چنگو موقعو ہتھ آ گیو ہے۔ حضرت نے پہلاں انھاں ناں یقین دوایو تا نجے ویہہ اُک نہ جیں کہ ہوں تمنّاں تھاراں خواباں غی تعبیر اس تیں پہلاں پہلاں دس چھوڑوں غو کہ بچر توڑی تھاری روٹی آتی جہڑی تمنّاں روزانہ دتی جئے تے میری تعبیر جوتشیاں، رملیاں تے تھاراں مذہبی عالماں ہاروں اندازہ غی وی نیہنہ بلکہ یقینی وہے غی کیونجے ہوں کوئے کسب دار تعبیر دسنؔ آلو نیہنہ جے اندازہ غا تیر تکا لاؤں بلکہ ہوں اس علم غے مطابق تعبیر دسوں غو جہڑو مناں میرا رب نے سکھایو ہے، بس تم خواب غی تعبیر تیں پہلاں یاہ اک نکی جئی گل سمجھ لیو جہڑی اس تعبیر تیں وی زیادہ ضروری ہے واہ یاہ کہ یوہ علم اللہ نے مناں کیوں سکھایو ہے تے اس نے اپنٔوں فضل میرے ور کس را کیو ہے؟ وجہ یاہ ہے جے میں پہلاں تیں ہی ان لوکاں غو مذہب بالکل چھوڑیو وو ہے جہڑا ٹھیک طرح اللہ تعالیٰ ناں نیہنہ منّا خاص کر غے آخرت ناں تے آخرت غا عملاں ور نمبڑاناں تے جزا سزاناں نیہنہ منّا جہڑا یاہ سمجھیں جے ہم نے زندگی غو کِدے لیکھو دینٔوں ہی نیہنہ۔ تے اللہ تعالیٰ غی توحید آلو جہڑو دین میں نوڑیو وو ہے جسماں خداناں اک منیوں جئے تے آخرت ور یقین کر غے اس غا لیکھا غی تیاری کی جئے۔ یوہ کوئے نووں طریقو نیہنہ بلکہ یوہ تے میراں بزرگاں تے اللہ غا مشہور نبیاں حضرت ابراہیمؑ تے اسحٰقؑ تے یعقوبؑ غو طریقو ہے انھاں غو دین تے مذہب ہے۔ انھاں بزرگاں غا ناں لین ماں یاہ حکمت ہو سکے کہ انھاں بزرگاں غا توحید آلا دینؔ غی مصر ماں وی کجھ مشہوری ضرور ہونٔی، تے لوکاں نے انھاں غو مذہب

سِمَانٍ يَّاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَّسَبْعَ سُنْۢبُلٰتٍ خُضْرٍ

رہیا (۳۵) تے بادشاہ نے کہیو: ہوں (خواب ماں) کے دیکھوں کہ ست موٹی موٹی

وَّاُخَرَ يٰبِسٰتٍؕ يٰۤاَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُوْنِیْ فِیْ رُءْيَایَ اِنْ

گاں ہیں جنھاں ناں ست لسیں مڑیں (گاں) کھاتی جارہئی ہیں، تے ست نیلا سلاؔ ہیں

كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُوْنَ ﴿۴۳﴾ قَالُوْۤا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۚ

تے دوجا (ست) سکا وا ہیں؛ اے درباریو! تم منّاں میرا خواب غی تعبیر دسو! جیکر

وَمَا نَحْنُ بِتَاْوِيْلِ الْاَحْلَامِ بِعٰلِمِيْنَ ﴿۴۴﴾ وَقَالَ الَّذِیْ

تم خواب غی تعبیر دے سکیں؛ انھاں نے کہیو: یہ تے اینویں رکھنڈ یاوا خواب ہیں

نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْوِيْلِهٖ

تے ہم (اساں) خواباں غی تعبیر نیہنہ جانٔتا (۳۶) تے انھاں دواں قیدیاں

فَاَرْسِلُوْنِ ﴿۴۵﴾ يُوْسُفُ اَيُّهَا الصِّدِّيْقُ اَفْتِنَا

بچوں جہڑو چھٹ گیو تھو اس ناں مدتاں بعد چیتو آیو تے وہ کہنؔ لگو جے ہوں تمنّاں اس غی تعبیر دسوں غو

فِیْ سَبْعِ بَقَرٰتٍ سِمَانٍ يَّاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ

تم منّاں چلاؤ ہاں! اے یوسف! او سچیا مچیا بندیا! تم ہم ناں اس غی تعبیر دسو ہاں!

وَّسَبْعِ سُنْۢبُلٰتٍ خُضْرٍ وَّاُخَرَ يٰبِسٰتٍ لَّعَلِّیْۤ اَرْجِعُ

جے ست موٹی موٹی گاں ہیں جنھاں ناں ست لسیں مڑیں کھا رہئی ہیں

اِلَی النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۶﴾ قَالَ تَزْرَعُوْنَ سَبْعَ

تے ست نیلا سِلا ہیں تے دوجا (ست) سُکا وا ہیں تا نجے ہوں لوکاں

سِنِيْنَ دَاَبًاۚ فَمَا حَصَدْتُّمْ فَذَرُوْهُ فِیْ سُنْۢبُلِهٖۤ

کولےؔ واپس جاؤں تے ویہہ وی جانٔ لیں (۳۷) یوسفؑ نے فرمایو: تم ست سال اوپرو تھلی

اِلَّا قَلِيْلًا مِّمَّا تَاْكُلُوْنَ ﴿۴۷﴾ ثُمَّ يَاْتِیْ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ

خوب فصل بیجو! تے جہڑی فصل تم کپیں اس ناں سِلاں سٹیں ہی رہنؔ دیو

پَہانویں قبول نیہنہ کیو تھو ور انھاں غو احترام ساراں غاں دلاں ماں ضرور وہے غو۔ تاں ہی حضرت یوسفؑ اس موقع ور اپنّو خاندانی تعارف کرانّوں ضرور سمجھیں حالانکہ ہُنّ توڑی ویہہ بالکل گمنامی غی زندگی گذار رہیا تھا۔

(۳۲) تحقیق کرن آلاّ بیان کریں جے مصریاں غو مذہب اس ویلّے نیش شرک غو تھو ہر اک کم واسطے انھاں نے کنی کنی دیوی دیوتا رکھیا وا تھا جھاں ناں خدائی غا درجا دتا وا تھا بدّل برہان آنّو خدا کنی، اولاد دینّ آنّو کنی، روزی دینّ آنّو کنی تے عزت ذلت غو مالک بکھرو وغیرہ، جدکہ مکہ غا مشرکاں ہاروں خدا تعالیٰ غا وجود تیں ویہہ وی نیہنہ نمکریں تھا ور شرک ناں وی ضروری سمجھیں تھا، حضرت نے جسویلّے دیکھیو جے دوئے جنّاں پوری طرح میرے در متوجہ ہو گیا ہیں فر انھاں نے توحید تے شرک غے خلاف یاہ اثر دار تقریر فرمائی، تے مچ رسیلا انداز نالّ فرمایو! او میرو جیل غیو سنگیو!! تم آپے ہی غور کرو! کنی کنی کئیں خدا چنگا ہیں یا اکو اللہ! جہڑو ساراں ور غالب ہے کوئے اس ور غالب نیہنہ آ سکتو تے نہ وہ کسے غا اپرالاّ غو محتاج ہے جے اس ناں شرک غی لوڑ وہے۔

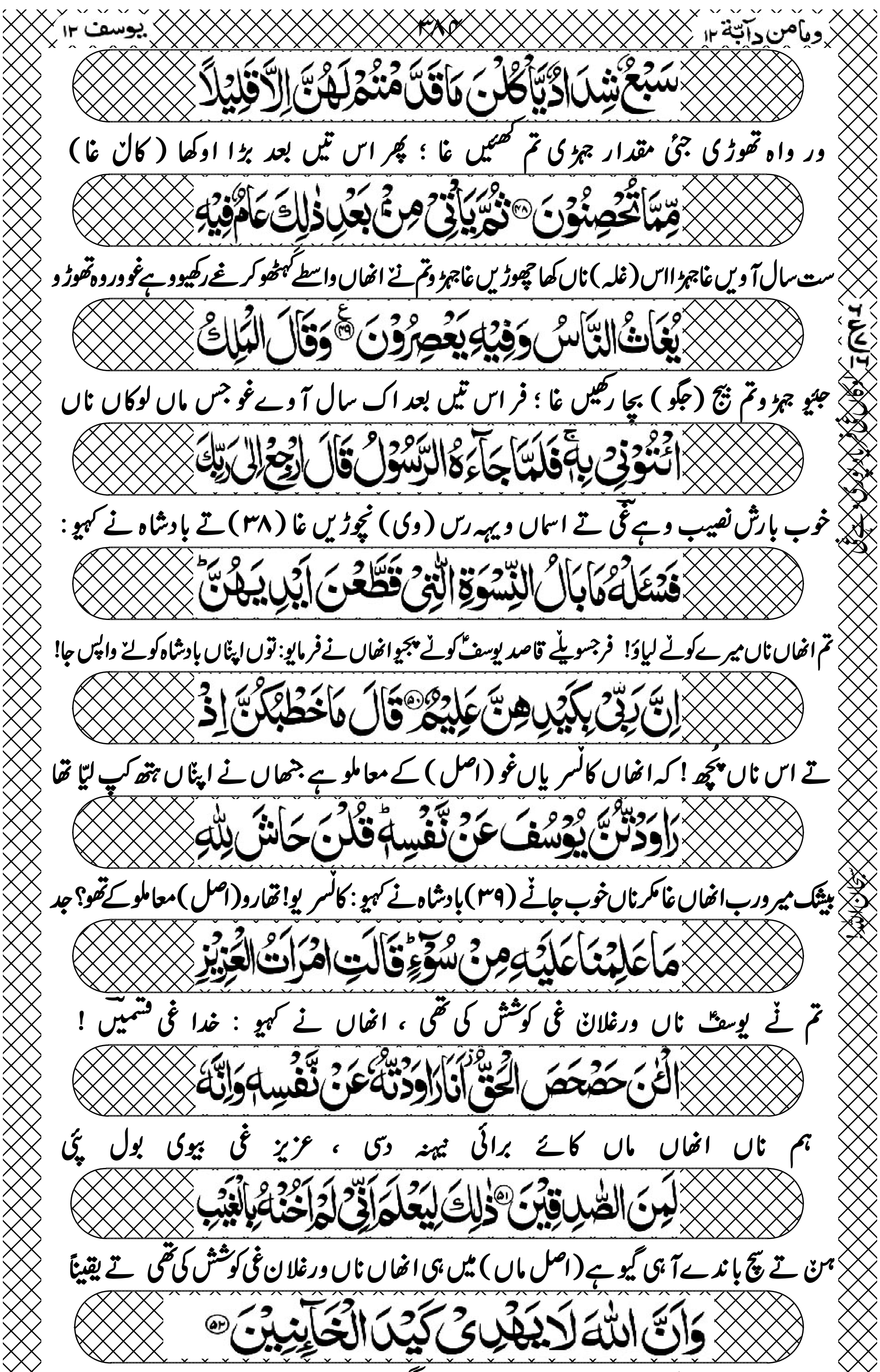

وما من دآبة ۱۲ ۳۸۶ یوسف ۱۲

سَبْعٌ شِدَادٌ يَّأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلِيْلًا

ور واہ تھوڑی جئ مقدار جہڑی تم کھئیں غا ؛ پھر اس تیں بعد بڑا اوکھا (کالّ غا)

مِّمَّا تُحْصِنُوْنَ ﴿۴۸﴾ ثُمَّ يَاْتِيْ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيْهِ

ست سال آویں غا جہڑا اس (غلہ) ناں کھا چھوڑیں غا جہڑو تم نےّ انھاں واسطے کٹھو کر غے رکھیو وہے غو ور وہ تھوڑو

يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيْهِ يَعْصِرُوْنَ ﴿۴۹﴾ ع وَقَالَ الْمَلِكُ

جئیو جہڑو تم بیج (جگو) بچا رکھیں غا ؛ فر اس تیں بعد اک سال آوے غو جس ماں لوکاں ناں

ائْتُوْنِيْ بِهٖ ۚ فَلَمَّا جَآءَهُ الرَّسُوْلُ قَالَ ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ

خوب بارش نصیب وہے غی تے اسماں ویہہ رس (وی) نچوڑیں غا (۳۸) تے بادشاہ نے کہیو :

فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِيْ قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ ؕ

تم انھاں ناں میرے کوّے لیاؤ! فر جسویلّے قاصد یوسفؑ کوّے پجیو انھاں نے فرمایو: توں اپنّاں بادشاہ کولّے واپس جا!

اِنَّ رَبِّيْ بِكَيْدِهِنَّ عَلِيْمٌ ﴿۵۰﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ

تے اس ناں پچھ ! کہ انھاں کالّسریاں غو (اصل) کے معاملو ہے جھاں نے اپنّاں ہتھ کپ لیّا تھا

رَاوَدْتُّنَّ يُوْسُفَ عَنْ نَّفْسِهٖ ؕ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ

بیشک میرو رب انھاں غا مکر ناں خوب جانّے (۳۹) بادشاہ نے کہیو: کالّسریو! تھارو (اصل) معاملو کے تھو؟ جد

مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوْٓءٍ ؕ قَالَتِ امْرَاَتُ الْعَزِيْزِ

تم نّے یوسفؑ ناں ورغلانّ غی کوشش کی تھی ، انھاں نے کہیو : خدا غی قسمیں !

الْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ ز اَنَا رَاوَدْتُّهٗ عَنْ نَّفْسِهٖ وَاِنَّهٗ

ہم ناں انھاں ماں کائے برائی نیہنہ دسی ، عزیز غی بیوی بول پئی

لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۵۱﴾ ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّيْ لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ

ہنّ تے سچ باندے آ ہی گیو ہے (اصل ماں) میں ہی انھاں ناں ورغلان غی کوشش کی تھی تے یقیناً

وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ كَيْدَ الْخَآئِنِيْنَ ﴿۵۲﴾

ویہہ ہی سچا ہیں (۴۰) یاہ گل اس واسطے تانجے (عزیز مصر) ناں چنگی طرح پتو لگ جئے کہ میں کنڈ پچھے اس غی خیانت نیہنہ کی

منزل۳

(۳۳) یاہ توحید غی واہی پرانی دعوت ہے جہڑی آدمؑ تیں لے غے حضرت یوسفؑ توڑی ہر اک نبی دیتو آیو تھو تے جس ویلّے یاہ سورت پاک نازل ہو رہئی تھی اس ویلّے رحمتِ عالم ﷺ وی اسے در لوکاں ناں بلاّ رہیا تھا بلکہ یاہ تقریر تے سارا ں ہی نبیاں غی تبلیغ غو نچوڑ تے اس قصہ غی جان ہے حضرت فرمانویں! جے خدا تعالیٰ تیں علاوہ جنتاں غی عبادت کی جے تے جنتاں اگے دعا منگی جے تے جنتاں ناں کارساز سمجھیو جے یہ حقیقت ماں کجھ وی نیہنہ بس چھڑا کجھ ناں ہی ناں ہیں جہڑا تھارا باپ دادا نے جہالت ور رکھ لیا تھا فر تم نے وی انھاں غی انی تقلید کر لی، انھاں بچوں کسے غا بارہ ماں اللہ نے کدے وی کسے جگہ نیہنہ فرمایو جے یہ تھارا فلاناں فلاناں کم بنانویں غا تم انھاں غی عبادت کریو تے انھاں اگے دعا منگیو، خدا نے تے انھاں غی کارسازی غی کائے دلیل نازل نیہنہ کی فر تم کس غا حکم ور انھاں غی عبادت کر رہیا ہیں تے انھاں کولّو دعا منگ رہیا ہیں حالانکہ حکم تے بس اسے غو چلّے اور اس نے انھاں اگے دعا منگنّ غو حکم تے کدے نیہنہ دتو بلکہ اس غو حکم تے یوہ ہے جے اس تیں بجنّ کسے غی عبادت نہ کرو! یوہی صاف سدّ ور ستو تے ٹھیک دین ہے جس ور چلنّ آلّو ٹھہلاں ترکلاّں تیں بغیر اپنّی منزل ور پج جئے ور متا لوک اس حقیقت ناں جانّتا ہی نیہنہ۔

(۳۴) پہلی تعبیر ساقی غا خواب غی ہے تے دوجی نان بائی غا خواب غی، حضرت یوسفؑ غی تعبیر کیونجے اسمانی علم تے خدائی الہام ور تھی اس گلوں انھاں نے یقین نالّ فرمایو جے خدا غی تقدیر ماں اسے را فیصلہ ہو گیو ہے فر یوہی ہوؤ ساقی فر اپنّی نوکری ور بحال ہو غے بادشاہ ناں شراب پیالنّ لگو تے نان بائی سُولّی چڑھیو جت کیئیاں دناں توڑی لڑکتو رھیو تے پکھیرواں نے -لُدیاں تے کاغاں نے- اس غی مجالن چُنڈ چنڈ غے کھا دی۔ حضرت یوسفؑ نے دواں ناں کنی کنی تعبیر نیہنہ دسی جے تیری خواب غی یاہ تے تیری خواب غی یاہ تعبیر ہے۔ حافظ عماد الدین ابن کثیرؒ اس غی حکمت بیان کرتاں لکھیں جے اس را اس گلوں کیو تانجے سولی چڑھنّ آلّو پہلاں ہی دلگیر نہ ہو جئے تے غم نالّ موت تیں پہلاں ہی نہ مر جئے۔

(۳۵) خواب غے مطابق حضرت یوسفؑ نے جس ناں رہا ہونّ آلّو سمجھیو تھو، اس ناں یاہ گل کہئی جے جسویلّے توں اپنّاں بادشاہ کوّے پجّے غو اُت میرو وی ذکر کریئے جے جیل ماں اس را اس را غو وی اک بندو بند ہے کیونجے حضرت ناں جیل ماں بند کروانّ آلّو عزیزِ مصر تے دوجا حکومت غا عہدیدار تھا۔ ہو سکے بادشاہ ناں اس قصہ غی خبر ہی نہ وہے۔ یوہ بندو کیونجے بادشاہ غو مُنہ چڑھیو قریبی تھو اس گلوں حضرت اس غے ذریعہ گل بادشاہ توڑی پہچانّی چاہویں تھا، تانجے بادشاہ تحقیق کرے تے یاہ کوئے سفارش کران غی گل نیہنہ تھی بلکہ چھڑو بادشاہ اگے ذکر کرنِ واسطے فرما رھیا تھا۔ ور قدرت خدا غی وہ بندو جسو باہر گیو اس ناں شیطان نے اس را وسوساں ماں الجھایو تے وہ دنیاوی کماں ماں اس را پھس گیو کہ اس ناں یاہ گل بالکل یاد ہی نیہنہ رہئی لہذا نہ بادشاہ توڑی گل پجی نہ اس نے تحقیق کی۔ اس را حضرت یوسفؑ ہور کیئیاں سالاں توڑی جیل ماں ہی رہیا۔ کیئیاں سالاں تے بعد فر اسے بندہ نے بادشاہ ناں حضرت غو تعارف کرایو جس تیں بعد اللہ نے جیل تیں باہر آنّ غا حالات بنّایا جس را کہ اگے

آوے لگو۔ حضرت یوسفؑ گل کتنی مدت جیل ماں رھیا؟ اس بارہ ماں کئیں روایت تے اقوال ہیں ست سال تیں لے غے چوداں سال غی گل آئی ہے۔ ور علامہ آلوسیؒ تے امام رازیؒ فرمانویں کہ ان بچوں کسے اک گل ور یقین نیہنہ کیو جا سکتو بس یقینی گل یاہ ہے کہ ویہہ لمی مدت توڑی جیل ماں رھیا۔

(۳۶) اس اُبلّی گل تیں مدتاں پچھے بادشاہ غی خواب غو یوہ قصو پیش آیو جتوں حضرت یوسفؑ غیں دنیاوی ترقیاں غو دور شروع ہووۓ، مصر غا اس ویلّے غا بادشاہ نے جس غو ناں مھاراں مفسراں نے ریان بن ولید لکھیو ہے تے کجھ مورخاں نے اپوفس لکھیو ہے۔ یوہ خواب دیکھیو جس ور وہ مچ گھبرا گیو، اس نے پریشان ہو غے خواب غی تعبیر واسطے درباری سردار تے ملک غا رملیا جوتشی اور مذہبی عالم سارا ہی سیاناں سمجھیا جانٚ آلا لوک سَد یا۔ ور ویہہ بیچارہ اس خواب غی تعبیر کے دستا! ویہہ تے سجے کھبے تک غے اندازہ غا کجھ تیر تُکا ماریں ویں تھا لیکن ات تے اندازولانٚ جُگی کائے گل ہی نیہنہ تھی، اُواں ویہہ صاف گل کہتاں وی اپنٹی شُبکی سمجھیں تھا، اس گلوں انھاں نے یاہ کہہ غے اپنٹوں پچھو چھڑکانٚ غی کوشش کی جے یہ اینویں ہی پریشان جہیا خیال ہیں جہڑا سونٚ آلو خواب ماں تکتو ہی رہ، تے ہم اساں خواباں غی تعبیر نیہنہ جانٹا، کیونجے اسا خیال تے خواب شمار ہی نیہنہ ہوتا۔

(۳۷) سبحان اللہ! جے خدا چاہتو تاں جیل تیں نکلنٚ آلا قیدی ناں نکلتاں ہی یوسفؑ غو سنٹیو یاد آ جاتو، ور قدرت خدا غی کہ اس ویلّے شیطان اس ناں یاہ گل بالکل ہی پَہلا چھوڑن ماں کامیاب ہو جۓ تے اج مدتاں بعد جس ویلّے خدا غی تقدیر غے مطابق یوسفؑ غی رہائی غو ویلّو آوے اس ناں چانٚ چک ہی یوسفؑ غو چیتو آ جۓ، وہ ساری مجلس غے سامنے کہہ جے جیل ماں اس رااس راغو اک نیک بندو ہے۔ وہ خواب غی بالکل سچی تعبیر دسے، اِس غی تعبیر وی وہ ہی دس سکے، ذری مناں جیل ماں جانٚ غی اجازت دیو ہوں اُسے ہُنٚ پچھ غے آؤں، اس ور ساری مجلس ٹھٹھنٚ ٹھار ہو جۓ کہ اسو کونٚ بندو ہے جس خواب غی تعبیر درباری سردار، مذہبی

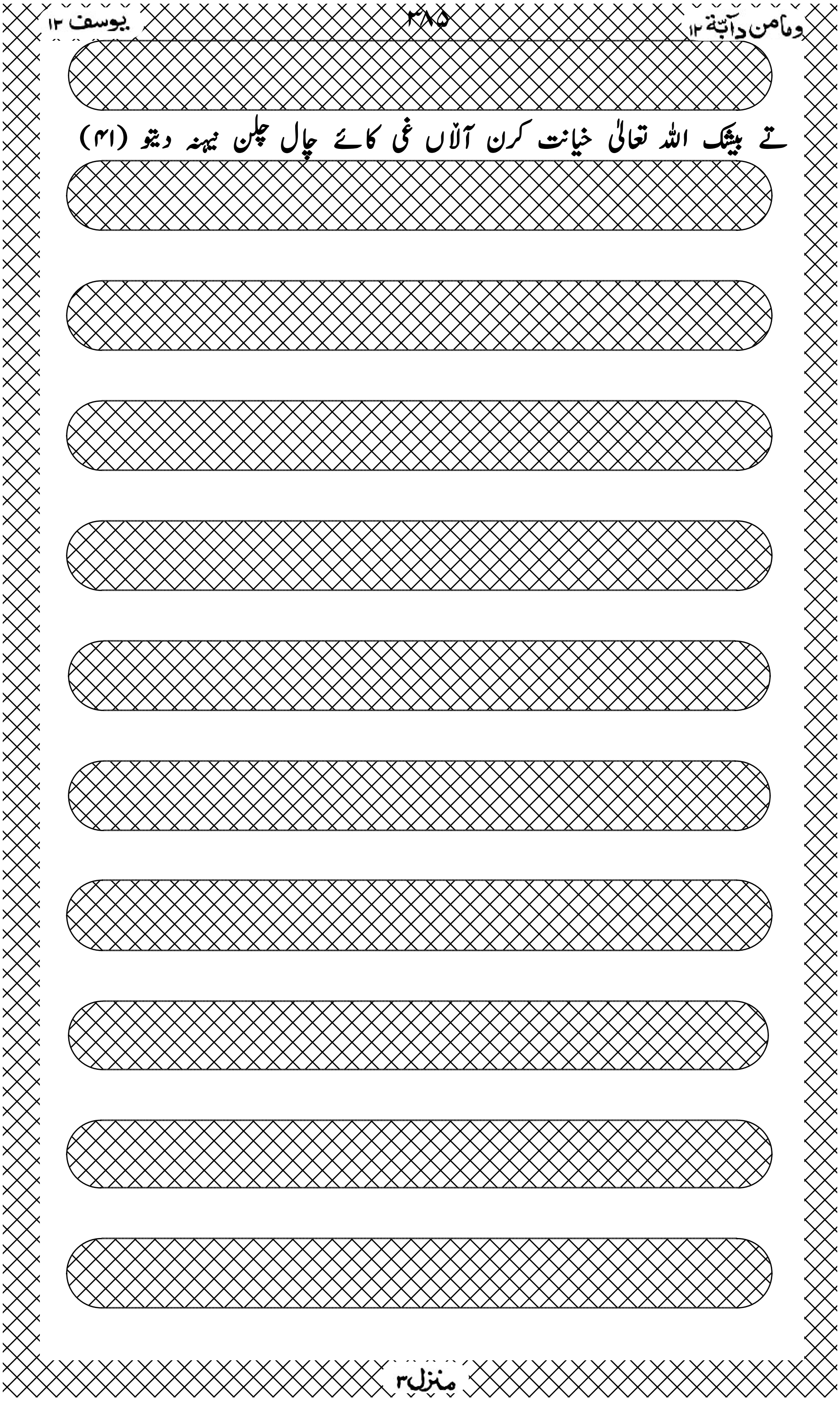

وما من دآبۃ ۱۲ ۲۸۵ یوسف ۱۲

تے بیشک اللہ تعالیٰ خیانت کرن آلاں غی کائے چال چلن نیہنہ دیتو (۴۱)

منزل۳